

**ДОНИШГОҶИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ САЙЁҶӢ ВА
СОҶИБКОРИИ ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 657.1



КАРИМОВ БАҶОДУР ҲАСАНОВИЧ

**МЕТОДОЛОГИЯ ВА АМАЛИЯИ БУНЁДШАВИИ
НИЗОМИ МИЛЛИИ БАҲИСОБГИРИИ МОЛИЯВӢ
ДАР ШАРОИТИ ҶАҲОНИШАВИИ ИҚТИСОДӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ
доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.08 –
Баҳисобгирӣ муҳосибӣ ва аудит**

Душанбе – 2025

Диссертатсия дар кафедраи баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити
Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон иҷро
шудааст

Мушовири илмӣ: **Хушвахтзода Қобилҷон Хушвахт** –
Президенти Академияи миллии илмҳои
Тоҷикистон, доктори илмҳои иқтисодӣ,
профессор

**Муқаризони
расмӣ:** **Шарифов Зариф Раҳмонович** - профессори
кафедраи баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудити
Донишгоҳи аграрӣ Тоҷикистон ба номи Ш.
Шоҳтемур, доктори илмҳои иқтисодӣ,
профессор

Амонова Дилбар Субҳоновна – профессори
кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи
(славянии) Россия ва Тоҷикистон, доктори
илмҳои иқтисодӣ, профессор

Кошоновна Манзура Раҳматҷоновна -
профессори кафедраи молияи Донишгоҳи
давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон,
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор

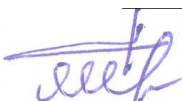
**Муассисаи
пешбар:** Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия санаи 11-уми октябри соли 2025 соати
14⁰⁰ дар маҷлиси шӯрои диссертатсионӣ **6D.KOA-003** назди
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға:
734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, к. Буни Ҳисорак,
Шаҳраки донишҷӯён, бинои таълимии 7, ауд. 102. Почтаи электронӣ:
ds_6d.koa-003@mail.ru, телефони котиби илмӣ: (+992) 919-80-31-10

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмӣ Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон ва сомонии расмӣ он (<http://www.tnu.tj>) шинос шудан
мумкин аст.

Автореферат санаи «___» _____ соли 2025 фиристода шуд

**Котиби илмӣ шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ**



Бобиев И.А.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзун таҳқиқот. Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ ва таҳкими вобастагии байниҳамдигарии иқтисодиёти миллии мамлакатҳои гуногун низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ба унсури муҳими инфрасохтори иқтисодии ҳар як мамлакат табдил меёбанд. Нақши баҳисобгирии молиявӣ дар ин замина хеле назаррас аст, зеро он барои қабули қарорҳои молиявӣ ва идоракунӣ ҳам дар сатҳи субъектҳои иқтисодӣ ва ҳам дар сатҳи сиёсати иқтисодии давлат ҳамчун асос мебошад. Вобаста ба ин, масъалаи бунёдсозӣ ва такмил додани низоми миллии баҳисобгирии муҳосиби молиявӣ, ки бояд на танҳо талаботи дохилии иқтисодиёти миллӣ, балки ҳамгирой ба ҷомеаи байналмилалиро низ таъмин намояд, аҳамияти хоса пайдо мекунад.

Тағйироти доимии муҳити берунӣ, гузариш ба Стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ (СБҲМ), таҳкими ҳамгирой ба равандҳои молиявии ҷаҳонӣ ва зиёд шудани талабот ба шаффофӣ ҳисоботи молиявӣ бозбинии корбурди принципҳо ва механизмҳои баҳисобгирии муҳосибиро талаб мекунанд. Мушкilotи ҷаҳонишавӣ зарурати аз нав дида баромадани асосҳои назариявӣ ва амалӣ, инчунин мутобиқ кардани равишҳои методологиро ба шароити муосир тақозо мекунанд. Ин, дар навбати худ, дигаргунсозии низоми миллии баҳисобгирии молиявиро бо назардошти стандартҳои байналмилалӣ ва талаботи воқеии иқтисодиёт пешбинӣ мекунад.

Ба равандҳои ислоҳоти низоми баҳисобгирии молиявӣ дар мамлакатҳои рӯ ба рушд, аз қабili Ҷумҳурии Тоҷикистон, диққати махсус бояд дод. Мубрамии таҳқиқот дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ба зарурати татбиқ ва мутобиқсозии минбаъдаи стандартҳои байналмилалӣ вобаста аст, ки ба беҳтар шудани муҳити иқтисодӣ ва

баланд бардоштани ҷолибияти сармоягузори мамлакат мусоидат мекунад. Аз ҷумла, татбиқи СБҲМ як қадами муҳим дар самти таъмини шаффофии баланди амалиёти молиявӣ ва аҳдҳои тиҷоратӣ, баланд бардоштани эътимоди сармоягузори хориҷӣ ва истифодаи самараноки захираҳои молиявӣ дар шароити номуайянии иқтисодиёти ҷаҳонӣ мебошад.

Ҳаминро ба назар гирифта, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 21 декабри соли 2021 Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро вазифадор намуданд, ки дар ҳамкорӣ бо дигар вазорату идораҳои дахлдор ва дастгирии мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ «ҷиҳати гузариш ба стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ, ба таври пурра татбиқ намудани барномаҳои муосири баҳисобгирии амалиёти молиявӣ ва васеъ ҷорӣ кардани рақамикунонӣ дар соҳа ҷораҳои судманд андешад» [1].

Илова бар ин, як самти муҳими таҳқиқот таҳлили хусусиятҳои иҷтимоӣ ва таърихӣ низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, таъсири онҳо ба амалияи баҳисобгирии молиявӣ мебошад. Дар шароити дигаргунсозӣ ҷаҳонӣ иқтисодӣ хусусиятҳои фарҳангӣ, ки метавонанд ба ташаккул ва рушди низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ таъсир расонанд, аҳамияти махсус пайдо мекунад. Аз ин лиҳоз, омӯзиши заминаҳои таърихӣ ва иҷтимоӣ рушди баҳисобгирии молиявӣ шартӣ муҳими муайян кардани хусусиятҳои таҳаввули он дар як мамлакати алоҳида, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дарҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Масъалаҳои марбут ба ҷаҳонишавӣ иқтисодӣ солҳои охир мавриди омӯзиши густурдаи олимону муҳаққиқони ватанӣ қарор доранд. Дар

асарҳои М.Т. Ашурова, М.Ч. Буриева, И.Х. Давлатов, Х.М. Давлатов, А.М. Ишонхонов, К.З. Камолов, Б.Г. Сафаров ва дигарон ҷиҳатҳои гуногуни мушкилоти ҷаҳонишавии иқтисодӣ баррасӣ шудаанд. Аммо, ин таҳқиқот бевосита доираи баҳисобгирии муҳосибиро фаро намегиранд.

Дар асарҳои муҳаққиқони хориҷӣ – М.Д. Акатева, М. Гаффикин, С. Грэй, С. Дивайн, Н.А. Кипарисов, Ч. Кристенсон, М.И. Кутер, С.Ф. Легенчук, Р. Маттесич, А. Мелис, М.Ч. Милн, М.Р. Мэтьюс, Б. Нидлз, В.Ф. Палий, Д.А. Панков, М.Л. Пятов, Ж. Ришар, О.В. Рожнова, Ҷ.С. Рэндалл, Я.В. Соколов, Р.Л. Уоттс, А.М. Фрейзер, Э.С. Хендриксен, Н. Чабрак, Л.А. Чайковская, Э. Шилл, Р. Энтони ҷиҳатҳои назариявӣ методологии баҳисобгирии муҳосибӣ ба таҳқиқ фаро гирифта шудаанд. Дар интишороти олимони тоҷик Н.А. Абдулмуминзода, И.А. Бобиев, М.У. Бобоев, Д.А. Ғайбуллоева, М.Р. Кошонов, Б.А. Набиев, С.Х. Раҳимов, Р.С. Тоҳирова, Д.У. Ёроқов, Қ.Х. Хушвахтзода, А. Шерназаров низ баъзе масъалаҳои назариявӣ методологии баҳисобгирии муҳосибӣ таҳқиқ шудаанд.

Омӯзиши масъалаи бунёдсозӣ ва такмили низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ як самти муҳим ва мубрами таҳқиқоти илмӣ дар соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ мебошад. Асарҳои илмӣ мавҷудаи хориҷӣ ва ватанӣ доираи васеи мавзӯҳоро, аз таҳаввули таърихӣ баҳисобгирии муҳосибӣ ва таснифоти он то таҳлили равишҳои муосири стандартикунонии баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ дар бар мегиранд. Масалан, дар асарҳои муҳаққиқони хориҷӣ – М.Д. Акатева, В.В. Говдя, Т.В. Пашенко, С.Н. Поленова, В.И. Ткач, инчунин олимони ватанӣ – И.А. Бобиев, Г.Т. Қодирова, А.К. Қурбонов, С.Ф. Низомов, Н.М. Собирзода, Қ.Х. Хушвахтзода ҷиҳатҳои гуногуни ин масъалаҳо баррасӣ шудаанд.

Асарҳое, ки ба асосҳои методологии бунёдшавӣ ва рушди низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла дар шароити СБҲМ баҳшида шудаанд, гуногун будани ақидаҳоро оид ба мушкилот ва рушди ин соҳа нишон медиҳанд. Инро дар таҳқиқоти муаллифони хориҷӣ, ба монанди С.В. Андреева, Л.В. Ашихмина, Б.И. Валуев, Н.А. Гура, Т.В. Долгих, Т.Ю. Дружиловская, Н.А. Илюхина, О.В. Крешенко, Н.А. Миславская, А.А. Мирзоалиев, А.П. Михалкевич, Н.С. Нечеухина, Л.К. Никандрова, А.М. Петров, А.А. Солоненко, Г.М. Утебаева, В.Т. Чая, инчунин дар асарҳои олимони ватанӣ Ҳ.А. Акрамова, М.У. Бобоев, Д.Н. Дадоматов метавон мушоҳида кард.

Дар адабиёти муосири илмӣ ба таҳлили қиёсии СБҲМ ва стандартҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, инчунин ба омӯзиши таъсири ҷаҳонишавии иқтисодӣ ба равандҳои ягонакунӣ (унификатсия), ҳамоҳангсозӣ ва рақамикунонии амалияи баҳисобгирии муҳосибӣ таваҷҷуҳи бештар дода мешавад. Ин масъалаҳо дар асарҳои муҳаққиқони хориҷӣ И.Н. Богатая, М.А. Гордова, Л.А. Зимакова, Т.В. Зирянова, С.А. Исакова, Н.А. Каморджанова, В.Ф. Керимов, инчунин олимони ватанӣ Д.С. Амонова, М.У. Бобоев, М.Х. Давлатзода, М.В. Калемуллоев, М.Б. Каримиён, Г.Т. Қодирова, Ҳ.Қ. Қурбонализода, А.К. Қурбонов, А.А. Мирзоалиев, С.Ф. Низомов, Р.К. Раҷабов, Д.Т. Расулов, Т.Б. Раҷабов, С.С. Сайфиддинзода, Д.У. Уроқов, Ш.А. Ҳоҷиева, З.Р. Шарифов, М. Шобеков ба таври муфассал ба таҳлил фаро гирифта шудаанд.

Бо вучуди ин, ҷанбаҳои мушаххаси мутобиксозии стандартҳои байналмилалӣ дар мамлакатҳои рӯ ба рушд, ба мисли Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар адабиёт норавшан мондаанд. Таҳқиқот оид ба татбиқи СБҲМ дар мамлакат пароканда буда, масъалаҳои амалии ислоҳот ва такмили низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити дигаргуниҳои ҷаҳонии иқтисодӣ ба таври кофӣ ҳал

нашудаанд. Бинобар ин, мавзуи илмӣ таҳқиқи амиқтарро, махсусан вобаста ба хусусиятҳои иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон талаб мекунад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот бо Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2016, № 392), Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 (Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 июни соли 2021, № 441), «Дар бораи чораҳои иловагӣ оид ба амалигардонии Стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2010, № 231), «Дар бораи тадбирҳои иловагии танзими баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 апрели соли 2012, № 154), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» алоқаманд мебошанд. Диссертатсия мувофиқи нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон дар мавзуи «Назария ва методологияи баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар корхонаҳои соҳаи саноат ва сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот таҳияи ҷанбаҳои методологӣ ва тавсияҳои амалӣ оид ба бунёдсозӣ ва тақмили низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ бо назардошти муқаррароти СБҲМ ва хусусиятҳои иқтисодиёти милли мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Мутобиқи мақсади гузошташуда дар диссертатсия чунин вазифаҳои асосии илмӣ муайян ва пайваста ҳал карда шудаанд:

1. Муҳокимаи назариявӣ ва гурӯҳбандии низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлили равишҳои асосии илмии муайян кардани мафҳуми «низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ» ва ошкор намудани маҷмуи омилҳои, ки ташаккул ва рушди онҳоро муайян мекунанд.

2. Омӯзиши таъсири равандҳои ҷаҳонишавии иқтисодӣ ба амсилаҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла ҷанбаҳои ташкилию методологии онҳо бо асосноккунии мубрамии ягонакунии стандартҳои ҳисоботи молиявӣ дар сатҳи байналмилалӣ.

3. Таҳлили заминаҳои таърихӣ ва иҷтимоии иқтисодиёти исломӣ ва таъсири онҳо ба рушди баҳисобгирии муҳосибӣ. Омӯзиши хусусиятҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар мамлакатҳои дорои иқтисодиёти исломӣ, таҳлили таъсири принсипҳои молияи исломӣ ба рушди баҳисобгирии муҳосибӣ.

4. Таҳлил ва арзёбии асосҳои методологии бунёдшавии низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ, таҳқиқи таҳаввули равишҳои ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ, ошкор кардан ва арзёбии омилҳои асосии ба рушди низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ таъсиррасон.

5. Таҳлили принсипҳо ва усулҳои баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳқиқи пойгоҳи меъёрию ҳуқуқии он, муайян кардани мушкилоти ҷамоҳангсозии низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ба воқеияти муҳити иқтисодӣ ва муқаррар кардани роҳҳои бартараф кардани онҳо.

6. Таҳқиқи вазъи муосир ва хусусиятҳои бунёдсозии низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ, баррасӣ ва арзёбии марҳилаҳои асосии ташаккул ва рушди он, ошкор намудани

хусусиятҳо ва мушкилоти муосири ташкил ва пешбурди баҳисобгирии молиявӣ дар субъектҳои иқтисодӣ.

7. Омӯзиш ва арзёбии раванди ислоҳоти низоми баҳисобгирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳқиқи марҳилаҳои асосии он, аз ҷумла таҳлил ва арзёбии раванди татбиқи стандартҳои байналмилалӣ ва расмиёти дахлдор, муайян кардани мушкилот ва монеаҳо дар роҳандозии ислоҳоти мазкур.

8. Таҳқиқи мавқеи баҳисобгирии молиявӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосиби субъектҳои иқтисодӣ, таҳқиқи робитаи байни намудҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ба хотири бунёди низоми ягонаи баҳисобгирии муҳосибӣ дар субъектҳои иқтисодӣ.

9. Таҳлили имконияти татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, муайян намудани хусусиятҳои асосии раванди татбиқи СБҲМ, ошкор ва арзёбӣ кардани мушкилоти татбиқи СБҲМ дар низомҳои баҳисобгирии муҳосиби субъектҳои иқтисодӣ. Таҳлили ташхисӣ ва арзёбии вазъи қорбурди СБҲМ дар мамлакат.

10. Таҳқиқ ва арзёбии тамоюлҳои рушди ҷаҳонии баҳисобгирии молиявӣ вобаста ба татбиқи СБҲМ, муайян кардани мушкилоти асосии рушди ҷаҳонии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити СБҲМ ва дар ин асос таҳия намудани дурнамои татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

11. Таҳияи пешниҳодҳо оид ба тақмили низоми баҳисобгирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти талаботи СБҲМ, аз ҷумла тақмили сиёсати баҳисобгирӣ, сохтори нақшаи ҳисобҳо ва механизмҳои назорати дохилӣ бо мақсади баланд бардоштани дақиқӣ ва саҳеҳии ҳисоботи молиявӣ.

Объекти таҳқиқот низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ, инчунин равандҳои татбиқ ва тақмили СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Предмети таҳқиқот методология ва амалияи бунёдшавӣ ва ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ, аз ҷумла хусусиятҳои ҷорӣ намудани СБҲМ ба низоми баҳисобгирии молиявии субъектҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Фарзияи таҳқиқот аз он иборат аст, ки татбиқи бомуваффақияти стандартҳои байналмилалӣ дар низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути мутобиксозии ин стандартҳо бо дарназардошти хусусиятҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии мамлакат, инчунин бо истифода аз равиши ҳамгирошуда, аз ҷумла ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ, такмили ихтисоси муҳосибон, такмили технологияҳои муосири рақамӣ ва рушди назорати дохилӣ имконпазир аст. Таъсири ҷаҳонишавии иқтисодӣ ба ин равандҳо ба беҳтар шудани шаффофии ҳисоботи молиявӣ ва афзоиши эътимоди сармоягузори байналмилалӣ мусоидат мекунад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқот ба назарияҳои марбут ба рушди низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ асос ёфтаанд. Самти асосии назариявӣ таҳлили мафҳуми баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун воситаи идоракунӣ ва назорат, инчунин назарияи ҷаҳонишавӣ мебошад, ки таъсири равандҳои иқтисодии байналмилалиро ба низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ шарҳ медиҳад. Инчунин назарияҳои ҳамгироии стандартҳои байналмилалӣ, аз қабيلي СБҲМ ба амалияҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва принципҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар иқтисодиёти исломӣ истифода мешаванд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асоси методологии таҳқиқот равиши бонизом, ки барои баррасии баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун унсури низоми иқтисодии васеътар имкон медиҳад, инчунин таҳлили қиёсии низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ мебошад. Усулҳои таҳлили

иктисодӣ, ташхис ва амсиласозии равандҳои ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ, инчунин усулҳои амалии таҳлили ҳисоботи молиявӣ, арзёбии коршиносӣ, таҳлили муҳтавои ҳуҷҷатҳои меъёрӣ, пурсиш ва мусоҳиба истифода мешаванд.

Сарчашмаҳои маълумот. Таҳқиқот ба интишорот дар соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ, СБҲМ, санадҳои меърию ҳуқуқӣ, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ, фармоишҳои Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, иттилооти баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявии корхонаҳо, маводи конференсияҳо, мусоҳибаҳо бо коршиносон ва кормандони муҳосиботи корхонаҳо таъямунад.

Пойгоҳи таҳқиқот заминаи моддию техникаӣ, ташкилӣ ва иттилоотӣ мебошад, ки таҳлил ва асосноккунии равишҳои ташаккули низоми миллии баҳисобгирии молиявиро дар шароити ҷаҳонишавӣ таъмин мекунад. Заминаи моддию техникаӣ захираҳои Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибқории Тоҷикистон, аз ҷумла дастрасӣ ба нармафзори махсуси баҳисобгирии муҳосибӣ, китобхонаҳои электронӣ, пойгоҳҳо ва воситаҳои техникаи коркард ва таҳлили маълумотро дар бар мегирад. Пойгоҳи ташкилӣ – дастгирӣ аз ҷониби мушовири илмӣ, дастрасӣ ба маълумоти корхонаҳои тичоратӣ, ташкилотҳои аудиторӣ, мақомоти ваколатдори давлатӣ, инчунин имконияти иштирок дар конференсияҳои илмӣ, семинарҳо ва мизҳои мудаввари тахассусӣ мебошад. Пойгоҳи иттилоотӣ – санадҳои меърию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, СБҲМ, маълумоти Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисоботи корхонаҳо, интишороти илмӣ муаллифони ватанӣ ва хориҷӣ, инчунин натиҷаҳои таҳқиқоти таҳлилии худӣ муаллиф мебошанд.

Навгонии илмий таҳқиқот дар таҳлили ҳамаҷонибаи раванди бунёдшавӣ ва такмили низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ, таҳияи равишҳои методологӣ ва тавсияҳои амалӣ оид ба татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода меёбад. Ҳамчун натиҷаҳои муҳимтарини кор, ки навгонҳои илмӣ доранд, чунин нуктаҳо қайд карда мешаванд:

1. Тасаввуроти нав дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун низоми иттилоотии бисёрҷабҳа таҳия шудааст, ки аҳамияти идоракунии ва институтсионалии онро дар заминаи милли ва байналмилалӣ ошкор мекунад. Амсилаи мутобиқшавандаи низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ таҳия карда шудааст, ки воқеияти муосири иқтисодиро инъикос менамояд. Таснифи низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ бо дарназардошти дараҷаи ҷалби онҳо дар равандҳои иқтисодии ҷаҳонӣ ва хусусиятҳои мамлакатҳои рӯ ба рушд пешниҳод гардидааст.

2. Муайян кардани таъсири ҷаҳонишавии иқтисодӣ ба низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ. Ба таври бонизом таҳлил карда мешавад, ки чӣ гуна ҷаҳонишавии иқтисодӣ ба бунёдшавӣ ва рушди низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ таъсир мерасонад. Амсилаи тағйироти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ бо таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ пешниҳод гардида, мушкilotи асосии мамлакатҳои рӯ ба рушд муайян карда шудаанд. Дурнамо ва манфиатҳои ҳамгироии низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ бо стандартҳои байналмилалӣ баррасӣ шудаанд.

3. Таҳлили муфассали ҷиҳатҳои таърихӣ ва иҷтимоии иқтисодиёти исломӣ ва таъсири онҳо ба рушди баҳисобгирии муҳосибӣ. Исбот карда мешавад, ки иқтисодиёти исломӣ дар ташаккули низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар мамлакатҳои исломӣ таъсири

назаррас дорад. Шароити таърихии пайдошавии амсилаи исломии баҳисобгирии муҳосибӣ баррасӣ ва принципҳои асосии он муайян карда шудаанд. Раванди мутобиқшавии иқтисодиёти исломӣ ва хизматрасониҳои молиявӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

4. Зарурати табдили амсилаи анъанавии баҳисобгирии муҳосибӣ ба низоми ҳамгиро дар асоси СБҲМ ва технологияҳои рақамӣ ҳамчун воқуниш ба мушкилоти ҷаҳонишавӣ ва марҳилаи таҳаввулоти методологияи низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ асоснок карда шудааст. Равиши ҳамҷонибаи ислоҳоти баҳисобгирии муҳосибӣ бо дарназардошти рушди таърихии низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ, тамоюлҳои муосири рақамикунонӣ ва ҷаҳонишавӣ асоснок карда шудааст.

5. Равиши нави мутобиқгардонии баҳисобгирии муҳосибӣ бо стандартҳои байналмилалӣ пешниҳод шудааст, ки хусусияти иқтисодиёти миллиро ба назар гирифта, ҷорӣ намудани механизмҳои танзими давлатӣ, рушди низоми оmodасозии мутахассисон ва рақамикунонии равандҳои баҳисобгирии муҳосибиро дар бар мегирад.

6. Таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ, рақамикунонӣ ва ҳамгироӣ ба табдили баҳисобгирии муҳосибӣ дар субъектҳои иқтисодӣ муқаррар карда шудааст. Равиши ба амалия нигаронидашудаи ташкили хадамоти муҳосибӣ, аз ҷумла истифодаи аутсорсинги муҳосибӣ барои баланд бардоштани самаранокӣ ва мутобиқ шудан ба муҳити тағйирёбандаи берунӣ пешниҳод карда мешавад.

7. Таҳлили табдили низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар заминаи ислоҳот оид ба татбиқи СБҲМ гузаронида шудааст. Монеаҳои асосӣ дар роҳи гузариш, аз ҷумла маҳдудиятҳои институтсионалӣ ва нарасидани кормандони баландхаттисос муайян карда шудаанд. Самтҳои бартараф намудани ин монеаҳо бо назардошти

хусусиятҳои муҳити иқтисодӣ ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон асоснок карда мешаванд.

8. Мавқеи баҳисобгирии молиявӣ дар сохтори умумии низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодӣ муайян карда мешавад. Амсилаи ҳамгирии баҳисобгирии молиявӣ, идоракунӣ ва баҳисобгирии андоз таҳия карда шудааст, ки ташаккули низоми ягонаи ҳамоҳангшудаи баҳисобгирии муҳосибиро таъмин мекунад. Нақши баҳисобгирии молиявӣ ҳамчун асоси таҳияи ҳисоботи идоракунӣ ва ҳисоботи андоз асоснок карда шудааст.

9. Таҳлили амиқи вазъи татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шудааст, ки дар он диққати асосӣ ба мушкилоти қорӣ, аз қабili омодагии нобасандаи муҳосибон ва мутобиқат накардани санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ба стандартҳои байналмилалӣ равона гардидааст. Дар асоси таҳлили ташҳисӣ камбудии раванди татбиқи СБҲМ ошкор карда шудаанд. Тавсияҳо оид ба тақмили раванди мутобиқсозии СБҲМ бо дарназардошти хусусиятҳои қонунгузори милли ва вазъи иқтисодии мамлакат пешниҳод карда мешаванд.

10. Тамоюлҳои ҳаҷонии рушди баҳисобгирии молиявӣ дар асоси СБҲМ бо таваҷҷуҳ ба мушкилоти ҳамоҳангсозии ҳисоботи молиявӣ, рақамикунонии баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳамгирии нишондиҳандаҳои экологӣ ва иҷтимоӣ ба низоми ҳисоботи молиявӣ таҳлил карда шудааст. Ба таҳияи тавсияҳо оид ба мутобиқ намудани СБҲМ дар мамлакатҳои рӯ ба рушд, қорӣ намудани технологияҳои автоматикунонии пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва омодасозии ҳисоботи молиявӣ диққати махсус дода мешавад.

11. Равиши ҳамаҷонибаи тақмили низоми баҳисобгирии молиявии субъектҳои иқтисодӣ дар шароити СБҲМ пешниҳод шудааст. Механизмҳои ташаккули сиёсати баҳисобгирӣ ва навосозии нақшаи ҳисобҳо бо

назардошти хусусиятҳои миллӣ ва талаботи стандартҳои байналмилалӣ таҳия карда шудаанд. Ба рушди назорати дохилӣ ҳамчун воситаи асосии баланд бардоштани дақиқӣ, саҳеҳӣ ва шаффофӣ ҳисоботи молиявӣ диққати махсус дода мешавад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда

1. Низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун сохтори пӯёни иттилоотӣ баррасӣ мешавад, ки рушди он дар таҳти таъсири омилҳои иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва институтсионалӣ қарор дошта, самаранокии онро дараҷаи ҳамгирӣ бо стандартҳои байналмилалӣ баҳисобгирӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ муайян мекунад. Таснифи амсилаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ бо назардошти сатҳи ҳамгироии иқтисодӣ ва хусусиятҳои низоми миллии иқтисодӣ аниқ карда шудааст.

2. Амсилаи концептуалии таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ иқтисодӣ ба рушди низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ таҳия карда шудааст, ки дар доираи он ҳамоҳангии бисёрсатҳии ҳисоботи молиявӣ - дар сатҳи байналмилалӣ, минтақавӣ ва миллӣ асоснок карда шудааст. Равиши пешниҳодшуда имкон медиҳад, ки маҳдудиятҳои сохтории ба амалияи баҳисобгирии муҳосибии мамлакатҳои рӯ ба рушд хос, ки дар натиҷаи ихтилофи байни анъанаҳои пойдоршудаи миллӣ ва талаботи стандартҳои байналмилалӣ ба вучуд омадаанд, муайян карда шаванд.

3. Ҷанбаҳои таърихӣ ва иҷтимоии иқтисодиёти исломӣ таҳлил шудаанд. Принсипҳои асосии баҳисобгирии муҳосибии исломӣ, аз қабилӣ манъӣ ғоиз, тақсими одилонаи даромад ва ба инобат гирифтани нақши иҷтимоӣ иқтисодии тичорат дар ҷомеаи исломӣ муайян карда шудаанд. Ба эҳёи баҳисобгирии муҳосибии исломӣ дар охири асри XX таваҷҷуҳи хоса зоҳир карда мешавад. Душворӣҳо ва таҳдидҳои мутобикгардонии иқтисодиёт ва

хизматрасониҳои молиявии исломӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, ки ин барои такмили баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ислоҳоти миллий дурнамои нав мекушояд.

4. Таҳаввули равишҳои методологии низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ бо зарурати мутобик кардани онҳо ба шароити тағйирёбандаи иқтисодӣ, стандартҳои байналмилалӣ ва технологияҳои рақамӣ муайян карда мешавад. Консепсияи ҳамгирии усулҳои анъанавии баҳисобгирии муҳосибӣ бо воситаҳои муосири рақамӣ ва принципҳои СБҲМ барои баланд бардоштани шаффофӣ ва қиёспазии ҳисоботи молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асоснок карда шудааст.

5. Такмили пойгоҳи меъёрию ҳукукии баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ҳам талаботи байналмилалӣ ва ҳам шароити иқтисодии миллиро ба назар гирифта, мувозинати байни стандартҳои ҷаҳонӣ ва хусусиятҳои баҳисобгирии муҳосибии миллиро таъмин намояд. Равиши ҳамаҷонибаи ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла такмили қонунгузорӣ, рушди ҷомеаи касбии муҳосибон ва ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ барои автоматикунории равандҳои баҳисобгирии муҳосибӣ пешниҳод карда шудааст.

6. Равиши ташкили ҳадамоти муҳосибӣ бо истифодаи аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ ба хотири кам кардани хавфҳо ва хароҷот, баланд бардоштани ҷандирӣ ва таъмини риояи талаботи меъёрӣ таҳия шудааст. Тавсияҳои амалӣ барои ташкили усулҳои самарабахши баҳисобгирии муҳосибӣ дар заминаи ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ бо назардошти стандартҳои байналмилалӣ ва хусусиятҳои миллий пешниҳод шудаанд.

7. Таҳлили ҳамаҷонибаи раванди ислоҳоти низоми баҳисобгирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти ҷорӣ намудани СБҲМ гузаронида шуд. Мушкилоти асосие, ки ба гузариши комил ба стандартҳои

байналмилалӣ ҳалал мерасонанд, муайян карда шуданд. Барои ҳалли ин мушкилот тавсияҳо пешниҳод шудаанд, аз қабилӣ таҳия ва татбиқи маводи методии мутобикшуда, такмили ихтисоси кормандон, инчунин дигаргунсозии куллии низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва беҳтар намудани инфрасохтори иттилоотӣ барои татбиқи бобарори СБҲМ.

8. Амсилаи ҳамгирии баҳисобгирии молиявӣ, баҳисобгирии идоракунӣ ва баҳисобгирии андоз таҳия карда шудааст, ки он ба бунёди низоми ягона ва самараноки баҳисобгирии муҳосибӣ ба хоҳири таъмини ташаккули муносиби ҳисоботи идоракунӣ ва ҳисоботи андоз имкон медиҳад. Дар амсила муҳим будани нақши якҷояи баҳисобгирии молиявӣ ва баҳисобгирии идоракунӣ дар қабули қарорҳои фаврӣ таъкид гардида, роҳҳои рафъи маҳдудияти баҳисобгирии молиявӣ ва беҳтар намудани ҳамкориҳои он бо баҳисобгирии андоз барои беҳсозии андозбандӣ пешниҳод карда шудааст.

9. Таҳлили раванди татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкилоти мубрам, аз қабилӣ омодагии нокифояи муҳосибон, мутобик набудани санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ба стандартҳои байналмилалӣ ва камбудии амалии раванди ба забони тоҷикӣ баргардон кардани стандартҳоро ошкор намуд. Тавсияҳо оид ба беҳтар намудани маводи таълимӣ, мутобикгардони СБҲМ ба хусусиятҳои иқтисодиёти миллӣ ва бозбинии санадҳои меъёрӣ пешниҳод карда мешаванд, ки ин сифати ҳисоботи молиявиро баланд намуда, равандҳои татбиқи стандартҳои байналмилалиро дар заминаи воқеияти миллӣ беҳтар мегардонад.

10. Тамоюлҳои ҷаҳонии рушди баҳисобгирии молиявӣ дар заминаи СБҲМ мураттаб карда шудаанд. Тавсияҳо оид ба мутобиксозии СБҲМ дар мамлакатҳои рӯ ба рушд, ҷорӣ намудани технологияҳои автоматикунони баҳисобгирии муҳосибӣ ва бунёди стандартҳои нави баҳисобгирии

муҳосибӣ ба хотири инъикоси омилҳои иҷтимоӣ ва экологӣ дар ҳисобот пешниҳод карда мешаванд. Тасдиқ карда шудааст, ки ворид намудани технологияҳои рақамӣ ба баҳисобгирии муҳосибӣ саҳеҳӣ ва шаффофии ҳисоботро беҳтар намуда, ҳамкориҳои байни низомҳои молиявии миллий ва байналмилалиро беҳтар мекунад.

11. Роҳҳои такмили низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар асоси СБҲМ бо таваҷҷуҳ ба таҳияи сиёсати баҳисобгирӣ ва такмили нақшаи ҳисобҳо пешниҳод карда шудаанд. Барои беҳтар намудани назорати дохилӣ ба хотири таъмини дақиқӣ, саҳеҳӣ ва шаффофии ҳисоботи молиявӣ тадбирҳои муассир таҳия карда шуданд, ки татбиқи онҳо метавонад сифати ҳисоботи молиявиро беҳтар, хавфи таҳрифи иттилоотро кам ва раванди қабули қарорҳои идоракуниро мукамал кунад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар тавсеаи асосҳои назариявии бунёд ва такмили низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ бо таваҷҷуҳ ба татбиқи СБҲМ ифода меёбад. Равишҳои концептуалии таҳияшуда, таснифоти низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, инчунин тавсияҳои методологӣ дар таҳқиқот пешниҳодшуда барои таҳқиқоти минбаъдаи назариявӣ дар соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ ва идоракунии молиявӣ муфид хоҳанд буд. Аҳамияти амалии таҳқиқот дар таҳияи тавсияҳо оид ба татбиқи СБҲМ дар низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ифода меёбад. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд барои такмили баҳисобгирии молиявӣ дар корхонаҳои бахши хусусӣ ва давлатӣ, инчунин дар раванди таълими бакалавр ва магистрҳои ихтисосҳои муҳосибӣ ва молиявӣ истифода шаванд. Аҳамияти амалӣ инчунин дар такмили сиёсати баҳисобгирии муҳосибӣ, нақшаи ҳисобҳо ва низоми назорати дохилӣ ба хотири баланд бардоштани шаффофӣ ва саҳеҳии ҳисоботи молиявӣ ифода меёбад.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифодаи маҷмуи усулҳои таҳлили илмӣ, аз ҷумла равишҳои бонизомӣ, муқоисавӣ ва амалӣ мегардад. Барои тасдиқи фарзия ва ҳулосаҳо маълумоти оморӣ, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва таҳқиқоти амалӣ, аз ҷумла таҳлили ҳолатҳои татбиқи СБҲМ истифода шуданд. Натиҷаҳои таҳқиқот бо истифода аз сарчашмаҳои гуногуни маълумот, аз қабili интишороти илмӣ, ҳисоботи расмӣ мақомоти давлатӣ ва маводи амалии баҳисобгирии муҳосибӣ санҷида шуданд. Истифодаи усулҳои таҳлиси ва таҳлили вазъи ҷорӣ баҳисобгирии молиявӣ, инчунин асосноккунии тавсияҳои амалӣ бо таърифи ба таҳлили таҷрибаи ҷаҳонӣ дараҷаи баланди эътимоднокӣ ва татбиқи натиҷаҳои бадастомадаро тасдиқ мекунад.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқот дар доираи муҳтавои бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси илмӣ 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит иҷро карда шудааст: 1.1. Парадигмаҳои ибтидоӣ, концепсияҳои бунёдӣ, принципҳои асосӣ, постулатҳо ва қоидаҳои баҳисобгирии бухгалтерӣ, 1.4. Таърихи инкишофи назария, методология ва ташкили баҳисобгирии бухгалтерӣ, 1.5. Батанзимдарорӣ ва стандартикунонии қоидаҳои пешбурди баҳисобгирии бухгалтерӣ ҳангоми ташаккули маълумоти ҳисоботӣ, 1.6. Мутобиқгардонии низомҳои гуногуни баҳисобгирии бухгалтерӣ, мувофиқати онҳо ба стандартҳои байналмилалӣ, 1.12. Трансформатсияи ҳисоботи молиявӣ миллӣ бо талаботи стандартҳои байналмилалӣ ва стандартҳои дигар давлатҳо, 1.14. Методологияи истифодаи технологияҳои замонавӣ иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар соҳаи баҳисобгирии бухгалтерӣ ва ҳисобот.

Саҳми шахсии доктараби дарёфти дараҷаи илмӣ. Саҳми шахсии доктараби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳияи

пойгоҳи назариявии таҳқиқот, аз ҷумла таснифоти васеи низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва таҳлили муфассали таъсири ҷаҳонишавии иқтисодӣ ба ин низомҳо, пешниҳодҳо оид ба ҳамгирии принципҳои иқтисодиёти исломӣ ба низоми баҳисобгирии муҳосибӣ, гузаронидани таҳқиқи вазъи баҳисобгирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳлили мушкilot ва монеаҳо дар татбиқи СБҲМ, пешниҳоди тавсияҳои амалӣ оид ба тақмили низоми баҳисобгирии молиявӣ ва мутобикгардонии он бо СБҲМ, таҳияи методологияи арзёбии имкони татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти хусусиятҳои қонунгузорӣ ва муҳити иқтисодии мамлакат, инчунин тақмили сиёсати баҳисобгирӣ, нақшаи ҳисобҳо ва назорати дохилӣ дар доираи ҳадафҳои татбиқи СБҲМ ифода меёбад. Ҳамаи ин ҷанбаҳои қор аз ҷониби докталаб мустақилона анҷом дода шудааст, ки аз саҳми шахсии назаррас дар рушди назария ва амалияи баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва гузариш ба стандартҳои байналмилалӣ шаҳодат медиҳад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли гузоришҳои илмӣ ва тавсияҳои амалӣ пешкаш гардида, дар конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявии «Баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёт» (Душанбе, 2020), «Вазъи муосир ва дурнамои рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе, 2021), «Самтҳои асосии таъмини саноатикунонии босуръати иқтисодиёт дар пасманзари ҳадафҳои стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе, 2022), «Самтҳои стратегияи рушди соҳибқорони инноватсионӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ» (Душанбе, 2022), «Масъалаҳои мубрами баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар шароити муосир» (Душанбе, 2023), «Иқтисодиёт, бизнес, инноватсияҳо» (Пенза, 2023), «Рушди системаи

идоракунии инноватсияҳо дар корхонаҳои саноатӣ» (Кӯлоб, 2023), «Иқтисодиёти корхонаҳо, минтақаҳо, мамлакатҳо: масъалаҳои мубрам ва ҷиҳатҳои муосир» (Пенза, 2023), «Иқтисодиёт, молия ва идоракунии: масъалаҳои мубрами назария ва амалия» (Пенза, 2023), «Иқтисодиёт дар назария ва дар амалия: масъалаҳои мубрам ва ҷиҳатҳои муосир» (Пенза, 2024), «Масъалаҳои мубрами баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити иқтисоди рақамӣ ва саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе, 2024) ва дигарҳо баҳои мусбат гирифтаанд. Тавсияҳои таҳияшуда метавонанд дар низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва низомҳои баҳисобгирии муҳосибии корхонаҳои тичоратӣ ба кор бурда шаванд. Муқаррароти назариявӣ ва тавсияҳои амалии таҳқиқот дар раванди таълимии зинаи бакалаврият ва магистратура бо самти ихтисоси «Баҳисобгирии бухгалтерӣ, таҳлил ва аудит» истифода мешаванд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Доир ба мавзӯи таҳқиқот 1 монография, 51 мақолаи илмӣ бо ҳаҷми 32,0 ҷузъи чопӣ (аз ҷумла 28,4 ҷузъи чопӣ аз муаллиф), аз онҳо 22 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшаванда ба нашр расонида шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, панҷ боб, хулоса ва тавсияҳо, рӯйхати адабиёт бо 353 номгӯӣ иборат аст. Матни диссертатсия дар 360 саҳифа дарҷ гардида, 13 расм ва 26 ҷадвалро дар бар мегирад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамии мавзӯи интихобшудаи таҳқиқот асоснок карда шуда, аҳамияти он дар заминаи масъалаҳои муосири илмӣ ва амалӣ таъкид шудааст. Ҳамчунин дастовардҳои асосӣ дар соҳаи омӯзиши масъала, бо ҷудо намудани дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ нишон дода шудаанд. Ҳангоми муаррифӣ мақсад ва вазифаҳои

диссертатсия равшан ифода карда шудаанд, ки ин барои таваҷҷуҳ намудан ба ҷиҳатҳои асосии таҳқиқот имкон медиҳад. Илова бар ин, объект ва предмети таҳқиқот муайян карда шудаанд, ки барои дақиқтар тавсиф кардани соҳаи таҳқиқот мадад мерасонад. Тавсифи асосии диссертатсия, аз ҷумла шарҳи методология, сохтор ва муҳтавои он оварда шудааст, ки дар бораи сохтор ва аҳамияти таҳқиқот тасаввуроти умумӣ медиҳад.

Дар боби якум – «Асосҳои назариявии бунёдшавии низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ» зарурати ташаккул ва рушди низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ асоснок карда шудааст. Муқаррароти асосии назариявӣ ва методологӣ пешниҳод гардидаанд, равишҳои муайян кардани моҳияти баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун низом ифшо карда шуда, хусусиятҳои ташаккули иттилооти баҳисобгирии муҳосибӣ дар заминаи милли ва байналмилалӣ таҳқиқ карда шудаанд.

Мафҳуми «низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ» аниқ карда шуда, тафовути он аз истилоҳҳои ба он наздик, ба мисли «баҳисобгирии муҳосибӣ», «низоми баҳисобгирии муҳосибӣ», «низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ», «амсилаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ» шарҳ дода шудааст.

Таҳқиқот нишон дод, ки баъзе муаллифон мафҳумҳои мазкурро ҳамчун мафҳумҳои ҳаммаъно ба қор мебаранд. Вале ба андешаи муаллиф, ин мафҳумҳо аз ҳам тафовут доранд. Таҳлили таърифҳои дар адабиёт дучоршаванда ба муаллиф имкон дод, ки нигоҳи худро ҷиҳати тафовути мафҳумҳои мазкур изҳор намояд.

Аз ҷумла, муаллиф баҳисобгирии муҳосибиро ҳамчун маҷмуи унсурҳои дорои шакл ва муҳтавои муайян, ки дар алоқамандии байниҳамдигарӣ амал намуда, низоми иттилоотии мураккабро барои таъмини идоракунии субъектҳои иқтисодӣ бунёд мекунанд, шарҳ додааст. Ба

қавли дигар, баҳисобгирии муҳосибӣ «низоми иттилоот оид ба вазъ ва ҳаракати сарватҳои корхона, оид ба натиҷаҳои фаъолияти он мебошад, ки фаъолияти хоҷагидории корхонаро бо ченаки пулӣ инъикос мекунад» [4, с. 4].

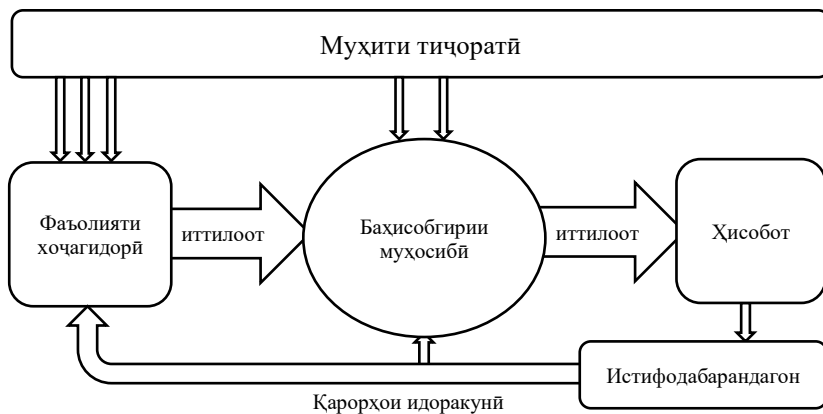
Бинобар ин, мушкilot дар омӯзиши баҳисобгирии муҳосибӣ бо мураккабии ҳуди низом ва ҳам бо муҳтавои иттилоотии он алоқаманд аст. Яъне баҳисобгирии муҳосибӣ низоми иттилоотие мебошад, ки барои идоракунии субъекти иқтисодӣ иттилооти заруриро пешниҳод мекунад.

Муаллиф пешниҳод менамояд, ки низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун маҷмуи аз ҷиҳати институтсионалӣ ва методологӣ барасмиятдаровардашудаи принципҳои назариявӣ, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, стандартҳо, сохторҳои ташкилӣ ва расмиёти амалии баҳисобгирии муҳосибӣ, ки бо таъсири шароити иҷтимоию иқтисодӣ, низоми ҳуқуқӣ ва анъанаҳои фарҳангӣ таърихӣ ташаккул ёфта, барои таъмини оморасозӣ, коркард ва пешниҳоди иттилооти молиявӣ саҳеҳ ба истифодабарандагони дохилӣ ва берунӣ таъин гардидааст, баррасӣ карда шавад.

Чунин равиши имкон медиҳад, ки таваҷҷуҳ на танҳо ба ҷанбаи меъёрию ҳуқуқии низоми баҳисобгирии муҳосибӣ, балки ба нақши муҳити институтсионалӣ, хусусияти сиёсати иқтисодии давлат, инчунин талаботи ҷомеа ба иттилооти баҳисобгирии муҳосибӣ зоҳир карда шавад. Дар доираи тафсири пешниҳодшуда, низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ на танҳо маҷмуи қоидаҳо, стандартҳо, расмиёти баҳисобгирии муҳосибӣ, балки як падидаи мустақиле мебошад, ки ҳамгироии принципҳои баҳисобгирии муҳосибиро бо дарназардошти шароити маҳаллӣ таъмин намуда, беназирии амсилаи иқтисодии мамлакатро инъикос мекунад. Дар ин маврид, роҳнамои асосии рушди низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ таъмини қиёспазирӣ ва шаффофии иттилоот дар шароити

таҳкими равандҳои ҷаҳонишавӣ бо нигоҳ доштани устуворӣ ва беназирии амсилаи баҳисобгирии муҳосибӣ мебошад.

Муаллиф низоми баҳисобгирии муҳосибиро аз ҷиҳати илмӣ ва амалӣ дар шакли амсилае ифода мекунад, ки дар он қисмҳои воридшавӣ ба низоми (иттилоот оид ба фаъолияти хоҷагидорӣ), баромад аз низоми (иттилооти ҷамъбасти дар шакли ҳисобот), таъсири муҳити атроф (муҳити тижоратии амалкунии субъекти иқтисодӣ) ва алоқаи баръакс (қарорҳои идоракунӣ - амалҳои таъсиррасон ба фаъолияти хоҷагидорӣ) ҷудо карда мешаванд (расми 1).



Расми 1. – Амсилаи умумии низоми баҳисобгирии муҳосибӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Амсилаҳои асосии низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ (англоамрикоӣ, аврупоӣ, ҷанубиамрикоӣ, исломӣ, байналмилалӣ) таҳлил шуда, хусусиятҳо, шароити ташаккул ва ҳадафҳои онҳо тавсиф карда шудаанд. Муайян карда шудааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан ба амсилаи аврупоӣ пайравӣ карда мешавад, яъне нақши асосӣ дар муайян кардани принципҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ба давлат тааллуқ дорад.

Diagram illustrating the classification of accounting systems (Nizomi) based on two axes:

- Vertical Axis (Y-axis):** Saxti hamgironi bo' (Structural complexity) and Saxti chaxoniashavini iqtisodiy (Economic expediency).
- Horizontal Axis (X-axis):** Paxt (Simplicity) and Baland (Complexity).

The four types of accounting systems are:

- Nizomi alternatīvii bahisobgiriini muhosiibii (az chixati farxangii chudoshuda):** Located in the top-left quadrant (High structural complexity, Low economic expediency).
- Nizomi hamgironi bahisobgiriini muhosiibii:** Located in the top-right quadrant (High structural complexity, High economic expediency).
- Nizomi vobastai bahisobgiriini muhosiibii:** Located in the bottom-left quadrant (Low structural complexity, Low economic expediency).
- Nizomi bahisobgiriini muhosiibii davrai guzariish:** Located in the bottom-right quadrant (Low structural complexity, High economic expediency).

25

Муаллиф таъкид мекунад, ки дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ мубрами мушкилоти дарёфти роҳҳои ҳамохангсозии баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ бештар мешавад. Вобаста ба ин, тарҳе таҳия карда шудааст, ки таъсири ҷаҳонишавии иқтисодиро ба низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла ба низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тасвир мекунад (расми 3).



Расми 3. – Таъсири ҷаҳонишавии иқтисодӣ ба низоми баҳисобгирии муҳосибӣ: роҳ ба ягонакунии стандартҳо
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Раванди ҷаҳонишавӣ ба низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ на танҳо дар сатҳи миллий, инчунин дар сатҳи корхонаҳо низ таъсир мерасонад. Ягонакунӣ ва стандартикунонии баҳисобгирии муҳосибӣ тавассути СБҲМ ба бехтар шудани шаффофӣ ва қиёспазии

иттилооти ҳисоботи молиявӣ, инчунин идоракунии самараноки сармоя мусоидат мекунад. Ин, дар навбати худ, ҳамгирии бозорҳои ҷаҳонии сармояро вусъат бахшида, ташаккули муносибатҳои устувори субъектҳои иқтисодиро дар арсаи байналмилалӣ таъмин мекунад.

Дар диссертатсия қайд карда мешавад, ки баҳисобгирии муҳосибӣ бояд ба рушди муносибатҳои иқтисодӣ дар зинаҳои байналмилалӣ, минтақавӣ, миллий, соҳавӣ ва субъектҳои иқтисодӣ ҳамаҷониба мусоидат кунад. Вале бо сабаби дигаршавии ҳуди муносибатҳои иқтисодӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ дигаргуниҳо дар доираи ҳар як зинаи низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ба амал меоянд. Дар онҳо усулҳо, тарзҳо ва қоидаҳои ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ мутобиқи талаботи идоракунӣ дар ҳар як зинаи дахлдори идоракунии муносибатҳои иқтисодӣ татбиқ карда мешаванд. Бинобар ин, низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ дар ҳар як мамлакат бо таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ, тағйир меёбад ва рушд мекунад.

Ҳамзамон низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар сатҳи соҳаҳо ва субъектҳои иқтисодӣ низ бо таъсири низомҳои байналмилалӣ ва минтақавии баҳисобгирии муҳосибӣ тағйир меёбанд ва рушд мекунанд. Дар ин маврид, мафҳуми низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ бо таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ хусусиятҳои низомҳои байналмилалӣ ва минтақавиро ба худ қабул карда, ба низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар сатҳи соҳаҳо ва субъектҳои иқтисодӣ таъсир мерасонад ва онҳоро ба талаботи низомҳои байналмилалии баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ мутобиқ мегардонад.

Барои дарки беҳтари таъсири ҷаҳонишавӣ ба баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ чадвале пешниҳод шудааст, ки дар он ҷанбаҳои асосии ин таъсир мураттаб карда шудаанд (ҷадвали 1).

Чадвали 1. - Чанбаҳои асосии таъсири ҷаҳонишавӣ ба низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ

Чанбаи ифодакунандаи таъсир	Тафсири чанбаи таъсиррасонӣ
Ҷаҳонишавии иқтисодӣ ва баҳисобгирии муҳосибӣ	Ҷаҳонишавӣ ба ҳамгирии низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва татбиқи СБҲМ мусоидат мекунад, ки робитаи байни мамлакатҳоро беҳтар мекунад.
Мушкilotи асосии татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	Нарасидани кормандони соҳибхтисос, душвориҳо дар мутобик намудани анъанаҳои миллий ва усулҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ба стандартҳои байналмилалӣ.
Монеаҳои асосӣ барои ҳамоҳангсозӣ	Дараҷаҳои гуногуни рушди иқтисодӣ, анъана ва фарҳанги баҳисобгирии муҳосибӣ, нарасидани муҳосибони ихтисоснок, нарасидани маводи методӣ.
Нақши СБҲМ	СБҲМ ба ҳамоҳангсозии баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ мадад мекунад, аммо омӯзиши мутахассисон ва мутобиксозии низом сармоягузори назаррасро талаб мекунад.
Ҷаҳонишавӣ ва рушди низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ	Равандҳои ҷаҳонишавӣ ба ҳамаи сатҳҳои низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ (байналмилалӣ, минтақавӣ, миллий ва соҳавӣ) дахл мекунанд.
Ҳамгирии низомҳои баҳисобгирии муҳосибии корхонаҳои бузург	Ҷаҳонишавӣ ба ҳамгирии корхонаҳои бузург тавассути стандартикунонӣ ва ҳамоҳангсозии расмиёти баҳисобгирии муҳосибӣ мусоидат мекунад.
Хавфи мувофиқат накардан ба стандартҳо	Хавфҳои қиёснашаванда будани ҳисоботи молиявӣ аз боиси тафовут дар низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва стандартҳои ҳисоботӣ.
Бартариҳои ҷаҳонишавии баҳисобгирии муҳосибӣ	Ягонагии ҳисобот, кам кардани хароҷоти коркарди маълумоти молиявӣ, беҳтар намудани шаффофии иттилоот ва баланд бардоштани эътимод.
Ояндаи баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ	Рушди равиши ягона барои баҳисобгирии муҳосибӣ, мутобиксозии низомҳои миллий ба стандартҳои байналмилалӣ, баланд бардоштани самаранокии истифодаи сармоя.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Заминаҳои таърихию иҷтимоии рушди баҳисобгирии муҳосибӣ дар иқтисодиёти исломӣ баррасӣ шудааст. Таъсири меъёрҳо ва арзишҳои исломӣ ба рушди низоми баҳисобгирии муҳосибӣ, ки ба принципҳои адолат ва шаффофӣ нигаронида шудааст, омӯхта мешавад. Намунаи осори мутафаккирон Абуҳанифа, Абу Юсуф, Ибни Халдун, ки дар рушди ҳисоб ва танзими молия саҳм гузоштаанд, оварда шудааст. Ба саҳми Муҳаммад Ал-Хоразмӣ дар таҳияи низомҳои адабии дар баҳисобгирии муҳосибӣ истифодашаванда диққати махсус дода мешавад.

Унсурҳои баҳисобгирии муҳосибии исломӣ, аз ҷумла талаботи ба инобат гирифтани нақши иҷтимоию иқтисодии тичорат дар ҷомеа, манъи рибо (фоиз) ва ба назар гирифтани манфиати ҷамъиятӣ дар ташаккули Ҷоид ва хароҷот муайян карда шудаанд.

Дар боби дуюм – «Методологияи бунёдшавӣ ва фаъолияти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ» ҷанбаҳои асосии методологияи ташаккули низоми баҳисобгирии миллий, ки мушкilotи муосири иқтисодиёти ҷаҳонӣ ва хусусиятҳои таърихию фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба назар мегирад, ошкор карда шудаанд.

Марҳилаҳои рушди равишҳои методологияи ташаккули низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ баррасӣ мешаванд. Таъкид карда мешавад, ки методологияи баҳисобгирии муҳосибӣ дар робитаи зич бо хусусиятҳои таърихӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқии мамлакатҳо ва низомҳои иқтисодии гуногун ташаккул ёфтааст.

Ба ҷудошавии се унсури алоҳида дар низоми баҳисобгирии муҳосибӣ – баҳисобгирии молиявӣ, баҳисобгирии идоракунии ва баҳисобгирии андоз диққати муҳим дода мешавад. Раванди ҷудошавӣ ва тафриқи низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ зарурати тақмили минбаъдаи методологияи баҳисобгирии муҳосибӣ ва таҳияи принципҳои ягонаи тартиб додани ҳисоботи молиявиро ба

миён овард. Дар методология масъалаҳои таҳияи стандартҳои миллӣ ва байналмиллалӣ баҳисобгирии муҳосибӣ, ягонакунии равишҳои тартибдиҳии ҳисоботи молиявӣ ба мадди аввал гузошта шудаанд. Таҳия ва татбиқи чунин стандартҳо имкон дод, ки ҷанбаҳои асосии методологияи баҳисобгирӣ амиқтар дарк карда шаванд.

Мафҳуми методология дар муносибат ба баҳисобгирии муҳосибӣ шарҳ дода шудааст. Ба андешаи муаллиф методология фаъолиятест, ки донишҳои назариявӣ ва малакаҳои амалиро бо роҳи муқаррар кардани робитаи мантиқии байни унсурҳои низом, арзёбии мувофиқати донишҳои илмӣ ғунгардида ба масъалаҳои муҳраи фаъолияти амалӣ ба тартиб медарорад. Барои эҳтиёҷоти амалияи баҳисобгирии муҳосибӣ методология сатҳи муносири рушди технологияи баҳисобгирии муҳосибиро бо роҳи ба як низоми ягона ворид намудани усулҳои амалӣ ва сохтори мантиқии фаъолияти амалӣ таъмин менамояд.

Таҳқиқ ва арзёбии мушкilot ва камбудҳои методологии низоми баҳисобгирии муҳосибӣ имкон медиҳад, ки самтҳои минбаъдаи рушд ва дурнамои он муайян карда шаванд, ки ин ба баланд шудани мақоми баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун илм ва таъмини мувофиқати назария ва методологияи он ба талаботи муносири амалияи баҳисобгирии муҳосибӣ дар низоми идоракунии субъектҳои иқтисодӣ мусоидат мекунад.

Барои таҳлили таҳаввули равишҳои методологии бунёдшавии низомҳои миллии баҳисобгирӣ бояд якҷанд омилҳои асосиро, ки ба табдили ин равишҳо дар давраҳои гуногуни таърихию иқтисодӣ таъсир расониданд, ба назар гирифт. Баррасии дигаргуниҳо дар методологияи баҳисобгирии муҳосибӣ равиши ҳамаҷонибаро талаб мекунад, ки ҳам дигаргуниҳои дар дохили мамлакатҳо рухдода ва ҳам тамоюлҳои байналмилалӣ ба назар мегирад (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. - Таҳаввули равишҳои методологии бунёдшавии низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ

Марҳилаҳои таҳаввули равишҳо	Тавсиф
Низомҳои баҳисобгирии муҳосибии қадимӣ ва асрҳои миёна	Дар аввал баҳисобгирии муҳосибӣ бо идоракунии захираҳои моддӣ ва андозҳо алоқаманд буд (Мисри Қадим, Байнаннаҳрайн, Империяи Рим).
Бунёди муҳосибот (асри XV)	Ҷорӣ кардани низоми навишти дутарафа ҳамчун асос барои баҳисобгирии муҳосибии муосир.
Инқилоби саноатӣ (асри XIX)	Рушди корпоратсияҳои калон усулҳои мураккаби ҳисобро талаб мекард. Консепсияи баҳисобгирии муҳосибӣ ба принсипи «воқеъбинӣ» барои шаффофӣ ва эътимод ба вучуд меояд.
Дар байни ҷанги якум ва дуюми ҷаҳонӣ (солҳои 1914-1945)	Таҳияи стандартҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар мамлакатҳои гуногун. Ба миён омадани зарурати ягонакунии қоидаҳои тичорати байналмилалӣ ва сармоягузорӣ.
Технологияҳои иттилоотӣ (охирӣ асри XX - аввали асри XXI)	Рушди технологияҳои иттилоотӣ ва компютерикунонӣ ба равандҳои баҳисобгирии муҳосибӣ суръат бахшида, саҳеҳро беҳтар мекунад ва хатоҳои инсониро коҳиш медиҳад.
Технологияҳои рақамӣ (аз ҷумла, блокчейн)	Таъсири блокчейн ба баҳисобгирии муҳосибӣ, таъмини шаффофӣ ва тағйирнопазирии навиштаҷоти молиявӣ дар заминаи аҳдҳои байналмилалӣ ва дороиҳои рақамӣ.
Стандартҳои байналмилалӣ (СБҲМ)	Таҳияи СБҲМ барои ягонакунии ҳисоботи молиявӣ, беҳтар кардани ҳамкориҳо байни мамлакатҳо ва мусоидат ба тичорат ва сармоягузорӣ.
Бухронҳои молиявӣ (соли 2008 ва минбаъд)	Муҳимии шаффофии баҳисобгирии муҳосибӣ, ки ба таҳкими талабот ба ҳисоботи молиявӣ ва афзоиши эътимод ба низоми молиявии ҷаҳонӣ мусоидат кардааст, таъкид карда шуд.
Мактабҳои анъанавӣ	Тамаркуз ба арзиши таърихӣ дороиҳо ва риояи стандартҳои миллии баҳисобгирӣ.
Равишҳои нави назариявӣ (ҷаҳонишавӣ)	Татбиқи СБҲМ ба ҳотири ҳамгирӣ ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ, тақмили ҳисобот ва баланд бардоштани эътимод ба низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар ҷадвали 2 зикри хронологии таҳаввули равишҳои баҳисобгирии муҳосибӣ аз замони қадим то замони муосир оварда шудааст. Он нишон медиҳад, ки ҷи гуна шароити гуногуни таърихӣ ва иқтисодӣ ба рушди низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ таъсир расонидаанд. Ба гузариш аз усулҳои анъанавии баҳисобгирии муҳосибӣ ба равишҳои муосири марбут ба ҷаҳонишавӣ ва стандартҳои байналмилалӣ таваҷҷуҳи махсус дода мешавад.

Хулосабарорӣ карда шудааст, ки асосҳои методологияи ташаккули низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити муосир таҷдиди назарро бо назардошти равандҳои табдили рақамӣ, мураккабии афзояндаи равандҳои тичоратӣ ва таҳкими ҳамгироии байналмилалӣ тақозо мекунад. Худи методологияи баҳисобгирии муҳосибӣ - ҳамчун маҷмуи принсипҳо, усулҳо ва қоидаҳо - бояд на танҳо мафҳумҳои асосии тафаккури баҳисобгирии муҳосибӣ, балки равишҳои навро, ки воқеияти иқтисодиёти рақамӣ муайян мекунад, инъикос кунад. Танҳо тавассути омешиши оқилонаи мантиқи анъанавии баҳисобгирии муҳосибӣ бо стандартҳои рақамӣ ва байналмилалӣ ба ҳадафҳои баланд бардоштани саҳеҳӣ, шаффофӣ ва қобилияти таҳлили иттилооти баҳисобгирии муҳосибӣ ноил шудан мумкин аст.

Муаллиф ба принсипҳо, муқаррарот ва фарзияҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун асоси низоми баҳисобгирии муҳосибӣ тамаркуз кардааст. 5 принсипи баҳисобгирии муҳосибӣ – беистии фаъолияти субъекти иқтисодӣ, ҳисобузамкунӣ, дурандешӣ, бартарии моҳият аз шакл, арзиши асли, 8 принсипи муайянкунандаи хосиятҳои асосии иттилоот - даркшаванда будан, воқеъбинӣ, қиёспазирӣ, бамаврид будан, муҳимӣ, саҳеҳӣ, бегаразӣ, ва пуррагӣ аз нигоҳи нав тафсир карда шудааст. Ин принсипҳо сохтори мантикии баҳисобгирии муҳосибиро муайян

мекунанд ва бояд бо назардошти хусусиятҳои иқтисодии миллӣ ва муҳити ҳукуқӣ мутобиқ карда шаванд.

Унсурҳои асосии методи баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла навишти дутарафа, баҳодихии объектҳои баҳисобгирӣ, ҳуччатнигории амалиёти хоҷагидорӣ, барӯйхатгирии дороиҳо ва уҳдадориҳо, ҳисобкунии арзиши асли, ҷамъбасткунии маълумоти баҳисобгирӣ (ҳисобот) аз нигоҳи муаллиф ба таври муфассал тавсиф шудаанд.

Татбиқи концепсияи ҳамгирии усулҳои анъанавии баҳисобгирии муҳосибӣ бо воситаҳои муосири рақамӣ ва муқаррароти стандартҳои байналмилалӣ асоснок карда мешавад. Концепсияи мазкур муттаҳидсозии унсурҳои фарогир ва ба воситаҳои муосири технологияҳои рақамии баҳисобгирии муҳосибӣ асосёфтaro дар назар дорад: усулҳои анъанавӣ устуворӣ ва муттасилии сохторӣ, технологияҳои рақамӣ - самаранокӣ ва дақиқӣ, принципҳои СБҲМ – қиёспазии байналмилалӣ ва шаффофиро таъмин мекунанд.

Қонунгузори танзимкунандаи масъалаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ, инчунин ташаббусҳои байналмилалӣ, ки ба амалияи баҳисобгирии муҳосибӣ таъсир мерасонанд, баррасӣ карда мешаванд. Дар бораи парокандагӣ ва номукамалии пойгоҳи меъёрию ҳукуқии миллӣ, баҳусус дар робита ба ҳамоҳангсозии он бо стандартҳои байналмилалӣ ҳулоса бароварда шудааст.

Дар натиҷаи таҳлили қиёсии таҷрибаи ҷаҳонӣ дар танзимкунии баҳисобгирии муҳосибӣ муаллиф муайян мекунад, ки ислоҳоти бобарори низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ба концепсияҳои комиле асос ёфтаанд, ки се унсури асосиро муттаҳид мекунанд: навсозии меъёрию ҳукуқӣ, рушди касбии ҷомеаи баҳисобгирӣ ва ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ. Ин се самт бояд ҳамчун унсурҳои ба ҳам алоқаманди стратегияи ягонаи ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии

Тоҷикистон баррасӣ шаванд. Рушди пойгоҳи меъёрию ҳукуки баҳисобгирии муҳосибӣ набояд ҳамчун татбиқи муқаррари стандартҳо, балки ҳамчун раванди мақсаднок ва пайвастаи табдил, ки ба шароити миллии нигаронида шуда ва ба таҷрибаи ҷаҳонӣ асос ёфтааст, сурат гирад.

Дар боби сеюм – «Вазъи муосири низоми баҳисобгирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» вазъи баҳисобгирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда мешавад. Хусусиятҳои ташаккул ва рушди баҳисобгирии молиявӣ ошкор гардида, ҷанбаҳои ташкилӣ ва институтсионалии он дар сатҳи субъектҳои иқтисодӣ таҳлил карда шудаанд. Таҳлили интиқодии рафти ислоҳоти низоми баҳисобгирии молиявӣ вобаста ба ҷорӣ намудани СБҲМ ва қоидаҳои миллии пешбурди баҳисобгирии молиявӣ гузаронида шудааст.

Ба тарзи ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ дар доираи фаъолияти соҳибқории махсус – аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ диққати махсус дода шудааст. Қайд карда мешавад, ки дар солҳои охир, дар баробари корхонаҳои хурд ва миёна корхонаҳои бузург низ ба ҷалби аутсорсинг таваҷҷуҳ зоҳир мекунад. Ҳамзамон имконият ва шароити корбурди аутсорсинг бо таҳлили муқаррароти алоҳидаи қонунгузори мамлакат асоснок карда шудааст.

Барои дарки беҳтари омилҳои асосии афзоиши талабот ба аутсорсинг, инчунин бартарӣ ва хусусиятҳои он, тарҳе таҳия карда шудааст, ки ҷанбаҳои асосии вазъи муосири аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибиро дар мамлакат инъикос мекунад (расми 4).

Таҳлили тарҳи пешниҳодшуда имкон медиҳад, ки доир ба вазъ ва пӯёи аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷанд ҳулосаҳои муҳим ба даст орем. Аввалан, мусаллам аст, ки омилҳои асосии афзоиши талабот ба аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ ноустувории пойгоҳи ҳуқуқӣ, ислоҳоти низоми

баҳисобгирии муҳосибӣ ва гузариш ба СБҲМ мебошанд. Ин тасдиқ мекунад, ки барои бисёре аз корхонаҳо, бахусус корхонаҳои хурд ва миёна, аутсорсинг нисбат ба киро кардани муҳосиб ҳамчун корманди доимӣ роҳи муносиб ва камхарҷ аст.

Аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ
Сабабҳои афзоиши талабот: 1. Мушкилоти фазои ҳуқуқи соҳибкорӣ ва зуд-зуд тағйирёбии он 2. Кӯшиши соҳибкорон дар баробари назорати қатъии андозбандӣ 3. Гузариш ба СБҲМ ва ислоҳоти баҳисобгирии муҳосибӣ
Бартариҳои аутсорсинг: 1. Кам кардани хавфҳои молиявӣ 2. Кам кардани хароҷоти нигоҳдории муҳосибон – кормандони асосӣ 3. Кам кардани хавфҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва андоз 4. Беҳсозии равандҳои тичоратӣ
Доираи мизочони аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ: 1. Субъектҳои соҳибкориҳои хурд ва миёна 2. Соҳибкории навор
Хусусиятҳои аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ: 1. Истифодаи муҳосибон – соҳибкории инфиродӣ 2. Хавфи ҷалби аутсорсерҳои ғайриқонунии ғайриқонуни фаъолияткунанда 3. Мушкилоти марбут бо тахассус ва қарбонии муҳосибони ҷалбшуда

Расми 4. – Омилҳои афзоиши талабот ба аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дуюм, тарҳ аҳамияти аутсорсингро барои коҳиш додани хавфҳои молиявӣ ва беҳсозии хароҷот тасдиқ мекунад. Ин махсусан ба корхонаҳое дахл дорад, ки имкони ҳамчун корманди доимӣ ба қор гирифтани мутахассисони сатҳи баландро надоранд, ки барои соҳибкориҳои хурд дар шароити захираҳои молиявии маҳдуд монеаи ҷиддӣ аст.

Сеюм, ҷолиби таваҷҷуҳ аст, ки сарфи назар аз рушди аутсорсинг ҳоло ҳам мушкилот, аз қабилҳои нарасидани мутахассисони соҳибхитосос ва хавфҳои марбут ба фаъолияти ғайриқонунии аутсорсерҳо (бе бақайдгирӣ дар

мақомоти андоз) мавҷуд аст. Ин аз корхонаҳо талаб мекунад, ки ба интиҳоби аутсорсер ва таҳлили хавфҳо бодикқат муносибат кунанд.

Ҳамчунин тавсифи амсилаҳои маъмули корбурди аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ ва ташкили ҳамкориҳои корхонаҳо бо аутсорсерҳо оварда шудааст (ҷадвали 3).

Ҷадвали 3. – Амсилаҳои корбурди аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ

Амсила	Намуди корхона	Намуди хизматрасонӣ
Баҳисобгирии пурра	Соҳибкорони инфиродӣ, корхонаҳои хурд	Пешбурди феҳристҳои баҳисобгирии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз
	Корхонаҳои бузург	Пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ дар воҳидҳои сохтории алоҳида
Аутсорсер - муҳосиби берунӣ	Корхонаҳои миёна, корхонаҳои бузург	Ба аутсорсер ҳавола кардани баҳисобгирии объектҳо ё қитъаҳои алоҳидаи баҳисобгирии муҳосибӣ (баҳисобгирии пардохти меҳнат, баҳисобгирии кормандон, кор бо қарздорҳои дебиторӣ, гузаронидани ревизияҳо ва барӯйхатгирии ғайринақшавӣ ва ғ.)
Аутсорсер - сармуҳосиби берунӣ	Корхонаҳои хурд	Тартиб додани ҳисоботи молиявӣ ва ҳисобот (эъломиаҳо)-и андоз
Аутсорсер - мушовири берунӣ	Корхонаҳои хурд, миёна ва бузург	Пешкаш намудани хизматрасониҳои машваратӣ ва маълумот додан ба мизоч оид ба навигарӣ дар конунгузории молиявӣ, маслиҳатдиҳӣ оид ба масъалаҳои алоҳидаи андозбандӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотии муҳосибӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Муаллиф бартарии истифодаи аутсорсингро баррасӣ намуда, таъкид мекунад, ки он воситаи муассирест, ки ҳангоми ислоҳот ва таҷдиди сохтори фаъолияти субъекти иқтисодӣ барои баланд бардоштани самаранокӣ он имкон медиҳад.

Бо сабаби нарасидани кормандони соҳибкасби муҳосибӣ дар корхонаҳо аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушд мекунад. Дар ин маврид, ба туфайли истифодаи таҷрибаи хориҷӣ дар ин самти бозори хизматрасониҳои молиявӣ барои корхонаҳои соҳибкории хурд, миёна ва бузург ноил шудан ба ҳадафҳои худ осон гардидааст.

Таҳлили марҳилаҳои ислоҳоти низоми баҳисобгирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи мутобикшавӣ ба талаботи СБҲМ оварда шудааст. Тадбирҳои институтсионалии аз охири солҳои 1990 ба амал баровардашуда ва ба ташаккули пойгоҳи меёрий нигаронидашуда шарҳ дода шудаанд, аз ҷумла: таҳияи низомномаҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, нақшаи ҳисобҳо, шаклҳои ҳисобот ва тавсияҳои методӣ.

Нақши мақомоти давлатӣ дар ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла фаъолияти Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳияи ҳуҷҷатҳои меёрий ва таъмини назорати иҷроӣ онҳо арзёбӣ карда мешавад. Ба роҳандозӣ намудани тадбирҳо оид ба ворид намудани фанҳои марбут ба стандартҳои байналмилалӣ ба барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва миёнаи касбӣ диққат дода шудааст. Мушкilotи асосии ташкилию методологие, ки ба татбиқи пурраи СБҲМ ҳалал мерасонанд, аз ҷумла, норасоии кормандони соҳибхитосос, омодагии пасти рақамии корхонаҳо ва ҳамгироии сусти ҷомеаҳои касбии муҳосибон ба равандҳои танзимкунӣ муайян карда шуданд.

Дар асоси ҳулосаҳои ҷамъбастии марҳилаҳои ислоҳот, ки дар ҷадвали 4 оварда шудаанд, муайян карда шудааст, ки раванди ислоҳоти баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бисёрмарҳила буда, бо мушкilotи зиёд рӯ ба рӯ аст.

Ҷадвали 4. - Марҳилаҳо ва мушкилоти ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Марҳила/ Мушкилот	Тафсир	Амал/Қарор	Мушкилот/ Душворӣ	Натиҷаҳо
1	2	3	4	5
Оғози ислоҳот	Охири солҳои 1990, марбут ба татбиқи СБҲМ	Қабули санадҳои меъёрий НБМ 1/99, НБМ 2/99, НБМ 5/2001 ва ғ.	Имконнопазирии мувофиқати пурра бо СБҲМ	Ташаққули пойгоҳи меъёрии баҳисобгирии муҳосибӣ
Қарори № 428 (соли 2002)	Қарор оид ба татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	Таҳияи стандартҳои нави миллий, нақшаи ҳисобҳо, нишондодҳои методӣ	Таваҷҷуҳи нокифоя ба шаронти воқеии субъектҳои иқтисодӣ ва қонунгузории андоз	Оғози ислоҳот ва мутабоққосӣ бо стандартҳои байналмилалӣ
Нақшаи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон	Масъулияти Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таҳияи санадҳои меъёрий ва татбиқи онҳо	Таҳия ва татбиқи санадҳои меъёрий, ташкили назорати иҷроии онҳо	Номуайяний ва суст будани омодагии касбии кормандон	Назорат ва роҳбарии раванди ислоҳот
Таҳсилот ва омодаасозии кормандон	Ворид намудани фанҳои нави оид ба СБҲМ ба нақшаҳои таълимӣ	Ҷорӣ намудани фанҳои «Баҳисобгирии молиявӣ», «Баҳисобгирии идоракунии», «СБҲМ», «СБА» ва ғ.	Сатҳи пасти омодагии касбии омӯзгорон ва донишҷӯён дар соҳаи СБҲМ, нарасидани мутахассисони соҳибихтисос	Омода кардани мутахассисони нави, вале дараҷаи нокифояи дониш ва маҳорати онҳо
Нақшаи ҳисобҳои баҳисобгирии муҳосибӣ	Қабули нақшаи нави ҳисобҳо ва нишондодҳои методӣ барои қорбурди он	Тасдиқи нақшаи нави ҳисобҳо дар солҳои 2004 ва 2011	Пурра ҷавобгӯ набудани нақшаи ҳисобҳо ба талаботи СБҲМ	Қисман ҳал намудани мушкилот, боқӣ мондани номувофиқӣ бо СБҲМ

Идомаи ҷадвали 4

1	2	3	4	5
Компютеркунонии баҳисобгирии муҳосибӣ	Қорӣ намудани дастаҳои нармафзор, чун «1С: Бухгалтерия»	Мутобиқсозии нармафзор барои кор бо СБҲМ	Пурра мутобиқ набудани нармафзор ба шароити татбиқи СБҲМ, мушкилоти ҷӯрсозӣ	Имконнопазирии гузариши пурра ба СБҲМ бо нармафзори мавҷуда
Вазъи умумииктисодӣ	Таъсири вазъи иқтисодӣ ба татбиқи СБҲМ	Корбурди СБҲМ дар шароити иқтисодиёти ноустувор	Имконнопазирии истифодаи баъзе принципҳои СБҲМ бино бар ноустувории иқтисодӣ	Мушкилоти сифат ва саҳеҳии ҳисоботи молиявӣ, мушкилот дар ифшои иттилоот дар бораи шахсони вобаста
Мушкилоти танзим ва қонунгузорӣ	Мушкилоти мувофиқат накардани қонунгузории миллӣ бо СБҲМ	Таҳияи қонунҳо ва санадҳои меъёрии нав	Имконнопазирии татбиқи пурраи СБҲМ аз сабаби тафовути байни стандартҳои байналмилалӣ ва миллӣ	Пешрафти қисман, вале зарурати дигаргунҳои минбаъда дар қонунгузорӣ
Монеаҳо барои тичорат	Ба ислоҳоти баҳисобгирии муҳосибӣ диққати зарурӣ надодани роҳбарони корхонаҳо	Қудошавии баҳисобгирии молиявӣ, баҳисобгирии идоракунии ва баҳисобгирии андоз	Мушкилоти дарк кардан ва татбиқи ислоҳот, набудани иттилоот дар бораи бартарҳои СБҲМ	Мушкилоти гузариш ба СБҲМ, пешравии қисман дар риояи стандартҳои нав
Аввалин таҳлили ҷиддии натиҷаҳои ислоҳот (соли 2011)	Қабули қонуни нав дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ	Қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» дар таҳрири нав	Пурра мутобиқ набудани нақшаи нави ҳисобҳо ба талаботи СБҲМ	Қадами нав дар ислоҳот, аммо мушкилоти зиёде боқӣ мондааст

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Тасдиқ карда шудааст, ки татбиқи СБҲМ саъю кӯшиши зиёдро дар самти ташкили пойгоҳи меъёрӣ, омӯзиши кормандон, мутобиксозии низомҳои иттилоотӣ ва рафъи монеаҳои иқтисодӣ талаб мекард. Аммо, сарфи назар аз натиҷаҳои ба даст овардашуда, бисёр мушкилот ҳал ношуда мондаанд, ки ин зарурати тадбирҳои минбаъдaro оид ба мутобикгардонии низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ба стандартҳои байналмилалӣ таъкид мекунад.

Хусусиятҳои истифодаи нармафзори баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла 1С:Бухгалтерия, ки ба шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобик карда шудааст, таҳлил карда шудаанд. Муайян карда шудааст, ки мутобикати эълоншудаи ин нармафзор ба талаботи СБҲМ аз ҷиҳати вазифавӣ таъмин нагардидааст: имкони тавлиди автоматики ҳама шаклҳои ҳисоботи молиявӣ вучуд надорад, ҳатто тартиб додани ведомости гардишӣ-бақиявӣ барои ҳамаи ҳисобҳо ғайриимкон аст. Зарурати тақмили минбаъдаи нармафзор бо ба назар гирифтани хусусиятҳои иқтисодиёти милли ва талаботи СБҲМ қайд карда мешавад.

Мушкилоти танзими меъёрии баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла таҳияи нокифояи дастурамалҳои соҳавӣ, набудани маводи методӣ ва амалӣ оид ба татбиқи СБҲМ дар соҳаҳои мушаххаси иқтисодиёт баррасӣ мешаванд. Ҳамоҳангсозии сусти Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мақомоти танзимкунанда, ки барои таъмини методологии соҳаҳои алоҳида масъуланд, қайд карда шудааст.

Мавқеъ ва нақши баҳисобгирии молиявӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодӣ муайян карда шудааст. Қайд карда мешавад, ки баҳисобгирӣ молиявӣ асоси фаъолияти дигар намудҳои баҳисобгирии муҳосибӣ – баҳисобгирии идоракуни ва баҳисобгирии андоз мебошад. Таъкид карда мешавад, ки сарфи назар аз тафовути мақсад ва вазифаҳои худ, онҳо бо ҳам зич

алоқаманд буда, дар низоми ягонаи идоракунии самарабахши корхона амал мекунанд (ҷадвали 5).

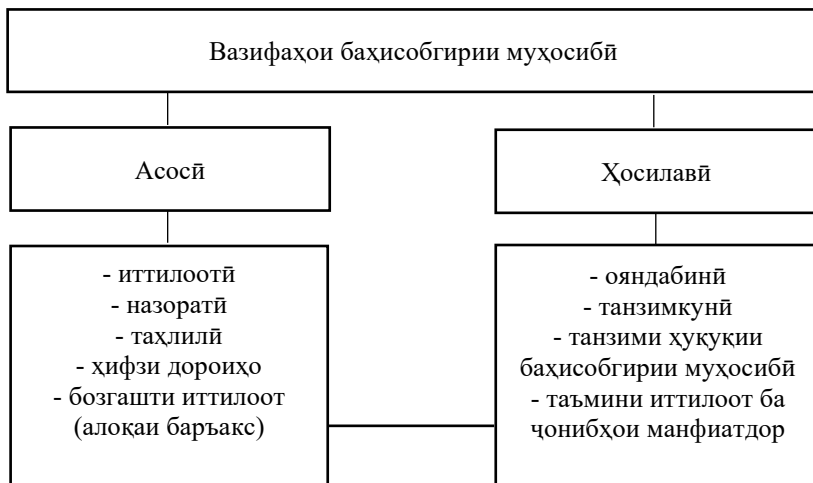
Ҷадвали 5. – Робитаи намудҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосибии субъекти иқтисодӣ

Намуди баҳисобгирии муҳосибӣ	Ҳадафҳо ва вазифаҳои асосӣ	Истифодабарандагон и асосии иттилоот	Намунаҳои иттилоот
Баҳисобгирии молиявӣ	Ҷамъоварӣ, бақайдгирӣ, банизомдарории иттилооти молиявӣ, ташаккули ҳисоботи молиявӣ	Истифодабарандагон берунӣ, истифодабарандагон дохилӣ	Тавозуни муҳосибӣ, ҳисобот оид ба фоида ё зарарҳо, ҳисобот оид ба ҳаракати воситаҳои пулӣ
Баҳисобгирии идоракунӣ	Арзёбии вазъи ҷорӣ ва банақшагирии фаъолияти оянда, таҳлили самаранокии фаъолият	Роҳбарияти корхона, менеҷмент	Арзиши аслӣ, ҳисобот оид ба ҳосилноқӣ, бучетҳо
Баҳисобгирии андоз	Муайян кардани манбаи андозбандӣ ва тартиб додани ҳисоботи андоз	Мақомоти андоз	Эълонияи андоз, ҳисобот оид ба андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Ҷадвали пешниҳодшуда муҳимии ташкили дурусти баҳисобгирии молиявӣ, баҳисобгирии идоракунӣ ва баҳисобгирии андозро дар доираи низоми ягонаи баҳисобгирии муҳосибӣ равшан нишон медиҳад.

Баҳисобгирии молиявӣ дар ҳалли масъалаҳои ташаккули иттилооти молиявӣ оид ба фаъолияти корхона, вазъи молиявӣ ва натиҷаҳои молиявии он саҳми асосӣ гузошта, ба туфайли фаъолияти яққоя бо дигар намудҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ба таъмини иҷрои вазифаҳои асосӣ ва ҳосилавии баҳисобгирӣ муҳосибӣ мусоидат мекунад (расми 5).



**Расми 5. - Вазифаҳои асосӣ ва ҳосилавии
баҳисобирии муҳосибӣ дар низоми идоракунии
корхона**

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар боби чорум – «Таҳлили корбурди стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» оид ба татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқи амалӣ ва таҳлилий гузаронида шудааст. Имконияти воқеии татбиқи стандартҳои байналмилалӣ дар муҳити миллии баҳисобирии муҳосибӣ арзёбӣ, тамоюлҳои ҷаҳонӣ дар рушди баҳисобирии молиявӣ дар асоси СБҲМ муайян карда шуда, самтҳои тақмили баҳисобгарӣ ва ҳисоботи молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи талаботи байналмилалӣ нишон дода шудаанд.

Дар асоси омӯзиши муҳтавои стандартҳои дахлдор мушкilot ва камбудии умумии татбиқи СБҲМ дар низомҳои миллии баҳисобирии муҳосибӣ ошкор карда шудаанд (ҷадвали 6).

Чадвали 6. – Камбудихон СБХМ ва тафсири онҳо

Камбудӣ	Тафсири камбудӣ	Ҳолати мушаххас аз СБХМ
1. Мутобикати кам бо хусусиятҳои миллий	СБХМ ба бозорҳои ҷаҳонӣ нигаронида шудааст, ки метавонад хусусиятҳои хоси қонунгузорӣ ва иқтисодӣ мамлакатро ба назар нагирад.	СБХМ (IAS) 1 «Пешниҳоди ҳисоботи молиявӣ»: татбиқи стандартҳоро аз лаҳзаи гузаштан ба СБХМ талаб мекунад, ки барои мамлакатҳои дорои анбанаҳо ва қоидаҳои худии баҳисобирии мухосибӣ душвор буда метавонад.
2. Харочоти зиёд барои татбиқ ва риоякунӣ	Барои бозбинӣ ва татбиқи стандартҳо захираҳои молиявӣ зиёд лозиманд, ки метавонанд барои қорхонаҳо гарон бошанд.	СБХМ (IFRS) 8 «Бахшҳои амалиётӣ»: барои муайян ва пайгирӣ кардани тамоми бахшҳои тичорат маблағгузори назаррасро талаб мекунад, ки ин барои қорхонаҳои хурд ва миёна душвор буда метавонад.
3. Набудани аниқӣ дар таърифи баъзе мафҳумҳо	СБХМ метавонад мафҳумҳоро норавшан оварад, ки боиси тафсириҳои гуногун мегардад.	СБХМ (IFRS) 13 «Баҳодиҳии арзиши одилона»: истилоҳи «арзиши одилона» метавонад бо тарзҳои гуногун шарҳ дода шавад, ки дар ҳисоботи норавшаниро ба вучуд меорад.
4. Душвориҳо дар таъмини қиёспазирӣ	Қорхонаҳои гуногун метавонанд СБХМ-ро бо дараҷаҳои гуногуни дақиқӣ истифода баранд, ки муқоисаи ҳисоботи молиявиро душвор мегардонад.	СБХМ (IFRS) 15 «Даромад аз шартномаҳо бо мизочон»: стандарт истифодаи усулҳои мураккаби эътирофи даромадро талаб мекунад, ки метавонанд дар мамлакатҳои гуногун ба таври гуногун амалӣ карда шаванд.
5. Тафовут дар баҳодиҳии дороиҳо ва уҳдадориҳо	СБХМ ба истифодаи арзиши одилона тамаркуз мекунад, ки метавонад устувории дороиҳоро дар бозорҳои ноустувор инъикос накунад.	СБХМ (IFRS) 9 «Олоти молиявӣ»: талаб мекунад, ки дороиҳои молиявӣ бо арзиши одилона баҳо дода шаванд, ки ин дар бозорҳои ноустувор на ҳамеша имконпазир аст.
6. Мураккабӣ дар қорбурди стандартҳо барои соҳаҳои мушаххас	СБХМ метавонад хусусиятҳои соҳаҳои алоҳидаро ба инобат нагирад, ки оморасозии ҳисоботи молиявӣ саҳеҳи қорхонаҳои ин соҳаҳоро душвор мегардонад.	СБХМ (IFRS) 6 «Қустуҷу ва баҳодиҳии сарватҳои зеризаминӣ»: дар стандарт доираи дастурҳо ва нишондодҳо оид ба баҳисобирии хароҷот ва дороиҳо дар соҳаҳои истихроҷ маҳдуд буда, барои саҳеҳии ҳисоботи мушкilot эҷод мекунад.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Мушкилот ва камбудиҳои баррасишуда нишон медиҳанд, ки татбиқи СБҲМ дар низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ мутобиксозии минбаъда ва баррасии шароити маҳаллиро талаб мекунад. Аз ин лиҳоз, баррасӣ ва пешниҳоди роҳҳои ислоҳи онҳо як қадами муҳими такмили раванди татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дар натиҷаи омӯзиши ҳисоботҳои молиявии баъзе субъектҳои дорои манфиати умум [5], ки дар асоси муқаррароти моддаи 24 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» вазифадоранд, ки ҳисоботи молиявии солонаи худро дар воситаҳои ахбори омма (аз ҷумла дар шабакаи интернет) нашр намоянд [2], ошкор карда шудааст, ки сифати ҳисоботи молиявии бештари чунин корхонаҳо паст аст. Ба андешаи муаллиф, сабаби асосии дар сатҳи пасти сифат омода намудани ҳисоботи молиявӣ дар баробари дониши нокифояи муҳосибон ва сармуҳосибон, сарфаҳм нарафтани онҳо ба муқаррароти СБҲМ, ин набурдани назорати зарурии сифати ҳисобот аз ҷониби мақоми ваколатдор - Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Қайд карда мешавад, ки мушкилот дар рушди низоми назорати сифати ҳисоботи молиявии дар асоси СБҲМ тартибдодашуда инчунин дар он ифода меёбад, ки таҷрибаи ҷаҳонӣ дар ин самт ҳанӯз равишҳои мақбули ҳамаро таҳия накардааст.

Дар диссертатсия тамоюлҳои асосии рушди ҷаҳонии баҳисобгирии молиявӣ дар асоси СБҲМ таҳлил карда шудаанд, ки тағйироти ҷаҳонии равишҳои таҳия ва пешниҳоди иттилооти молиявиро инъикос мекунанд. Муқаррар карда шудааст, ки истифодаи СБҲМ на танҳо ба яғонасозӣ ва қиёспазирии ҳисобот, балки ба коҳиш додани хавфҳои иттилоотӣ барои сармоягузoron тавассути баланд

бардоштани шаффофӣ ва саҳеҳии маълумот мусоидат мекунад.

Се гурӯҳи асосии мушкилоти марбут ба тамоюлҳои ҷаҳонии рушди баҳисобгирии молиявӣ дар заминаи татбиқи СБҲМ чудо карда шудааст: 1) ягонакунии ҳисоботи молиявӣ; 2) рақамикунории баҳисобгирии муҳосибӣ ва автоматикунории ҳисобот; 3) таваҷҷуҳ ба масъулияти иҷтимоии корпоративӣ ва нишондиҳандаҳои экологӣ.

Дар диссертатсия барои ҳалли ҳар кадоми ин мушкилот тавсияҳои мушаххас пешниҳод карда шудаанд. Ҳамчунин таъкид карда шудааст, ки дар доираи се мушкилоти умдаи рушди ҷаҳонии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити СБҲМ, ки мавриди барасӣ қарор гирифтаанд, ҳамаи мушкилоти дигаре, ки дар ҳар як мамлакат ба миён меоянд, дохил карда шудаанд.

Барои татбиқи иқтисодии СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳодҳо таҳия шуда, дар баробари ин чунин самтҳои афзалиятнок чудо карда шудаанд: рушди инфрасохтори танзимкунанда ва рақамӣ, мутобиксозии барномаҳои таълимӣ, фаълсозии ҷомеаи касбӣ ва татбиқи механизмҳои арзёбии омилҳои ғайримолиявӣ. Таъкид карда мешавад, ки татбиқи бомуваффақияти ин тадбирҳо боиси беҳтар шудани сифати ҳисобот, баланд бардоштани ҳолибияти сармоягузорӣ ва таъмини ҳамгирии иқтисодии миллий ба фазои байналмилалӣ молиявӣ мегардад.

Тасдиқ карда мешавад, ки татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қадами муҳим дар самти ҳамгирии мамлакат ба иқтисодии ҷаҳонӣ ва беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ мебошад. Сарфи назар аз мушкилоти мавҷуда, аз қабилҳои нокифоя будани дониши муҳосибон, мушкилоти мутобиксозии СБҲМ ба шароити миллий ва сифати пасти ҳисобот, дар мамлакат мисолҳои мусбати татбиқи бобарори ин стандартҳо мушоҳида мешаванд, ки аз

имконияти татбиқи пурраи онҳо дар оянда шаҳодат медиҳанд.

Дар боби панҷум – «Роҳҳои тақмили низоми баҳисобгирии молиявӣ дар шароити СБҲМ» тавсияҳои илмию амалӣ оид ба тақмили низоми баҳисобгирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти талаботи СБҲМ пешниҳод шудаанд. Механизми ташаққул ва татбиқи сиёсати баҳисобгирии субъектҳои иқтисодӣ асоснок карда шудааст. Сохтори нақшаи ҳисобҳо дар асоси принципҳои СБҲМ бо таваҷҷуҳ ба мутобиқати он ба талаботи байналмилалӣ ва шароити миллӣ пешниҳод карда мешавад. Самтҳои рушди низоми назорати дохилӣ ҳамчун воситаи асосии таъмини саҳеҳӣ, шаффофӣ ва эътимоднокии ҳисоботи молиявӣ баррасӣ карда мешавад.

Муайян карда шудааст, ки раванди таҳияи сиёсати баҳисобгирии субъектҳои иқтисодӣ якҷанд марҳилаҳои асосиро дар бар мегирад. Аввалан, зарур аст, ки пойгоҳи мавҷудаи меъёрию ҳуқуқии баҳисобгирии муҳосибӣ таҳлил карда шуда, тафовути он аз СБҲМ ошкор ва эҳтиёҷ барои тағйирот дар сиёсати баҳисобгирӣ муайян карда шавад. Сипас, як қадами муҳим омодаسازی ва тақмили ихтисоси кормандоне мебошад, ки бо ташкил ва пешбурди баҳисобгирии молиявӣ дар шароити СБҲМ машғул хоҳанд шуд. Сеюм, субъектҳои иқтисодӣ бояд сиёсати баҳисобгирӣро таҳия намоянд, ки хусусиятҳои фаъолияти онҳо, инчунин талаботи стандартҳои байналмилалӣ ва қонунгузори миллиро ба назар гирад. Марҳилаи муҳими ин раванд татбиқи сиёсати баҳисобгирӣ дар амалияи баҳисобгирии муҳосибии субъекти иқтисодӣ ва мониторинги иҷрои он ба хотири таъмини мубрами мебошад. Ин марҳилаҳо дар ҷадвали 7 муфасссал оварда шудаанд, ки пайдарпай ва ҳадафи ҳар як марҳиларо тасвир мекунад.

Чадвали 7. - Марҳилаҳои асосии таҳияи сиёсати баҳисобгирӣ дар шароити СБҲМ

Марҳила	Тафсир	Ҳадаф
1. Таҳлили пойгоҳи меъёрию ҳуқуқӣ	Ошкор намудани тафовут дар байни стандартҳои миллӣ ва СБҲМ	Муайян кардани эҳтиёҷ ба тағйирдиҳии сиёсати баҳисобгирӣ
2. Омӯзиш ва тақмили ихтисоси кормандон	Гузaronидани тренингоҳ в барномаҳои омӯзишӣ барои муҳосибон	Таъмини оморасозии касбии кормандон барои кор бо СБҲМ
3. Таҳияи сиёсати баҳисобгирӣ	Таҳияи санадҳои танзимкунандаи баҳисобгирӣ муҳосибӣ мувофиқи СБҲМ ва қонунгузории миллӣ	Ҳамоҳангсозии сиёсати дохилии баҳисобгирӣ бо талаботи байналмилалӣ
4. Татбиқ ва мониторинг	Татбиқи сиёсати баҳисобгирӣ дар амалияи кори субъекти иқтисодӣ	Таъмини назорати доимии қорбурди сиёсати баҳисобгирӣ ва дар ҳолати мурамай нигоҳ доштани он

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Таҳдидҳо ва мушкилоти раванди татбиқи сиёсати баҳисобгирӣ мутобиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудаанд, ки метавонанд ба ҷанбаҳои қонунгузорӣ, молиявӣ, таъминот бо кормандон, техникӣ ва ташкилӣ марбут бошанд (ҷадвали 8). Татбиқи бобарори сиёсати баҳисобгирӣ ба СБҲМ нигаронидашуда бидуни ҳалли ин мушкилот ғайриимкон аст.

Чадвали 8. – Мушкилоти татбиқи сиёсати баҳисобгирӣ мутобиқи СБҲМ ва роҳҳои ҳалли онҳо

Мушкилот	Тафсири мушкилот	Роҳҳои ҳал
Мушкилоти конунгузорӣ	- мувофиқат накардани стандартҳои миллий бо стандартҳои байналмилалӣ; - набудани пойгоҳи возеҳи ҳуқуқӣ барои татбиқи СБҲМ.	- тақмили конунгузорӣ, ҳамгироии стандартҳои байналмилалӣ бо назардошти хусусиятҳои миллий; - таҳияи тавсияҳои методӣ барои корхонаҳо.
Мушкилоти молиявӣ	- харочоти баланди татбиқи СБҲМ, аз ҷумла барои нармафзор ва омӯзиши кормандон; - баланд шудани арзиши хизматрасониҳои аудиторӣ; - ҳавфҳои барои корхонаҳои хурд ва миёна.	- таҳияи барномаҳои дастгирии соҳибкории хурд ва миёна; - ҳавасмандгардонии истифодаи воситаҳои майдонҳои дастрасӣ омӯзишӣ; - гузариши ботадрич ба СБҲМ.
Мушкилоти таъмини кормандон	- нарасидани мутахассисони соҳибхисос; - дастрасии маҳдуди барномаҳои омӯзишӣ оид ба СБҲМ; - азқоравии зиёди кормандон.	- рушди барномаҳои курсҳои омӯзишӣ; - ҳамкорӣ бо ташкилотҳои байналмилалӣ барои тақмили ихтисоси кормандон; - низомии сертификатсия ва рушди касбӣ.
Мушкилоти техникӣ	- зарурати таҷдиди низомҳои иттилоотӣ ва таъминоти нармафзор; - талабот ба татбиқи методикаҳои нави баҳисобгирӣ муҳосибӣ.	- қорӣ намудани воситаҳои автоматикунории баҳисобгирӣ муҳосибӣ; - таҳияи қолибҳои дастурамалҳои стандартӣ; - омӯзиши кормандон барои кор бо нармафзори нав.
Мушкилоти ташкилӣ ва фарҳангӣ	- муқовимат ба дигаргунӣ аз ҷониби кормандон ё роҳбарият.	- омӯзиш ва ҳавасмандкунии кормандон; - шарҳ додани зарурати гузариш ба СБҲМ тавассути иртиботи дохилӣ ва омӯзиш.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Тавре аз чадвали 8 мушоҳида мешавад, татбиқи сиёсати баҳисобгирӣ мутобиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон равиши ҳамаҷонибаро ба ҳалли мушкилоти зиёди марбут бо таъмини қорбурди босамараи сиёсати баҳисобгирӣ субъектҳои иқтисодӣ талаб мекунад. Дикқати махсус ба мушкилоти тақмили нақшаи ҳисобҳо дода шудааст, зеро яке аз унсурҳои асосии сиёсати баҳисобгирӣ нақшаи ҳисобҳо мебошад. Отмечено, что МСФО не регламентируют порядок составления плана счетов и не предъявляют к экономическим субъектам какие-либо требований по его внедрению. Бинобар ин, қорхонаҳо метавонанд худ нақшаи қории ҳисобҳои баҳисобгирӣ муҳосибиро таҳия намуа, онро дар низоми баҳисобгирӣ муҳосибӣ ба қор баранд.

Қамбудҳои муҳими нақшаи ҳисобҳо ошқор қарда шудаанд. Вобаста ба ин, ба ҳотири бо тарзи муносиб ва осон тартиб додани ҳисобот оид ба вазъи молиявӣ, инчунин истифодаи бобарори нармафзори компютери муҳосибӣ дар диссертатсия соҳтори (қорчаи) намунавии нақшаи ҳисобҳои баҳисобгирӣ муҳосибӣ барои қорхонаҳои тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод қарда шудааст. Чунин соҳтори нақшаи ҳисобҳо қурра ба талаботи таҳиясозии ҳисобот оид ба вазъи молиявӣ мутобиқи СБҲМ мувофиқат мекунад ва инчунин имқон медиҳад, қи он дар ҳама бастаҳои мавҷудаи нармафзори баҳисобгирӣ муҳосибии компютерӣ бо муваффақият татбиқ қарда шавад.

Мушкилоти марбут ба ташқили равандҳои баҳисобгирӣ муҳосибӣ, нарасидани мутахассисони соҳибихтисос ва муқаммал набудани санадҳои меъёрӣ ҳавфҳои иловагиро ба вуҷуд меоранд, қи метавонанд боиси таҳрифи натиҷаҳои молиявӣ шаванд. Омилҳое, қи метавонанд боиси таҳрифи ҳисоботи молиявӣ шаванд, дар чадвали 9 оварда шудаанд.

Чадвали 9. - Омилҳое, ки ба саҳеҳии ҳисоботи молиявӣ ва пайдо шудани таҳрифҳо таъсир мерасонанд

Омил	Таъсири омил
Омили инсонӣ	Яке аз омилҳои асосии таҳрифи ҳисобот ин хато ё безъатиноии кормандони муҳосибот мебошад. Ин метавонад аз сабаби таҳассуси нокифоя, иштибоҳҳо дар татбиқи стандартҳои баҳисобгирӣ ё тафсири нодурусти иттилоот бошад. Хатоҳо метавонанд номӯҳим ё ҷиддӣ бошанд ва ба муҳтавои ҳисоботи ниҳой таъсир расонанд.
Бевиҷдонӣ ва қаллобӣ	Бевиҷдонӣ ва қаллобӣ аз ҷониби кормандони корхона ё шахсони берунӣ, аз қабилӣ таҳрири рақамҳо, пинҳон кардани қарзҳо ё ба таври сунъӣ (қасдан) боло бурдани даромад, боиси таҳрифи ҳисоботи молиявӣ мегардад. Ин дар навбати худ метавонад сармоягузoron, соҳибмулкони корхона ва кормандони мақомоти давлатии назорат ва танзимро гумроҳ кунад.
Хатоҳо дар баҳисобгирии муҳосибӣ	Истифодаи нодурусти принципҳои баҳисобгирии муҳосибӣ, хатоҳо дар ғуруҳбандии амалиёт ё норасоӣҳо дар пур кардани ҳуҷҷатҳои аввали метавонанд таъсири вазъӣ молиявӣ ба корхонаро вайрон кунанд. Чунин хатоҳо ҳам аз сабаби омилҳои инсонӣ ва ҳам аз сабаби автоматикунонии нокифояи равандро баҳисобгирии муҳосибӣ ба амал омада метавонанд.
Сатҳи нокифояи назорат	Набудан ё заъфи низомии назорати дохилӣ, таваҷҷуҳи кам ба санҷишҳо ва таҳлили амалиёти молиявӣ боиси хавфи таҳрифи маълумот мегардад. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ин мушкилот махсусан муҳим аст, зеро низомии муқаммалӣ назорат ва аудит ҳанӯз ташаккул наёфтааст, ки боиси пайдо шудани хавфҳои иловагӣ мегардад.
Мушкилоти автоматикунонии баҳисобгирии муҳосибӣ	Истифодаи нармафзори кӯҳна барои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ, инчунин набудани воситаҳои муқаммалӣ автоматикунонии равандро баҳисобгирии муҳосибӣ метавонад боиси хатоҳо дар ҳисобкунӣ ва навишти маълумот дар феҳристҳои баҳисобгирии муҳосибӣ гардад. Низомҳои самараноки автоматикунонӣ метавонанд эҳтимолияти хатоҳоро ба таври назаррас коҳиш диҳанд ва дақиқии маълумоти ҳисоботиро беҳтар созанд.
Шаффофии нокифояи равандро	Набудани расмӣёт ва стандартҳои дақиқии таҳияи ҳисоботи молиявӣ, инчунин дастрасии маҳдуд ба маълумот ва пешниҳоди норавшани онҳо метавонад барои таҳриқи нишондиҳандаҳои ҳисоботӣ шароит фароҳам оварад. Ин ба шаффофӣ ва саҳеҳии ҳисобот таъсир мерасонад, ки метавонад боиси норозигии истифодабарандагонӣ берунӣ иттилоот, аз ҷумла сармоягузoron ва кредиторон гардад.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Ин омилҳо бояд ҳангоми ташакул ва назорати ҳисоботи молиявии корхона ба назар гирифта шаванд. Вобаста ба ин, дар диссертатсия зарурати бунёди низоми назорати дохилӣ дар субъектҳои иқтисодӣ тасдиқ карда шудааст. Ҳамчунин тасдиқ карда шудааст, ки таҳияи низоми назорати дохилӣ дар асоси СБҲМ нақши калидиро дар таъмини саҳеҳии ҳисоботи молиявӣ ва мувофиқат кардани он ба стандартҳои байналмилалӣ иҷро мекунад.

Албатта, пеш аз ба истифодабарандагон пешниҳод кардани ҳисоботи молиявӣ он аз санчиши аудити берунии мустақил (аудити беғараз) мегузарад. Гузаштан аз аудити берунии ҳатмӣ барои субъектҳои дорои манфиати умум ва дигар субъектҳо дар ҳолатҳои пешбининамудаи санадҳои меърию ҳуқуқӣ ҳатмӣ мебошад, ки ин аз муқаррароти моддаи 8 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» бармеояд [3].

Вале гузаштан аз аудити берунии мустақил кафолати пурра намедихад, ки иттилооти дар ҳисоботи молиявӣ овардашуда таҳриф нашудааст. Бинобар ин, то марҳилаи омодаسازی ҳисобот, барои он ки вай ба талаботи СБҲМ мувофиқат кунад, дар корхонаҳо бояд усулҳои самарарбахши санчиши вазъи баҳисобгирии муҳосибӣ татбиқ карда шаванд, то кафолат диҳанд, ки ҳангоми анҷом додани амалиёти хоҷагидорӣ ҳамаи талаботи қонунгузорию амалкунанда, инчунин муқаррароти стандартҳои дахлдорию шудаанд, ки ин саҳеҳии иттилооти дар ҳисоботи молиявӣ овардашавандаро таъмин менамояд. Воситаҳои муҳимтарини чунин санчиш низомҳои назорат ва аудити дохилӣ мебошанд, ки дар арзёбии самаранокии кори низоми баҳисобгирии муҳосибӣ нақши асосиро иҷро мекунанд. Муҳим аст, ки ҳангоми амалисозии вазифаҳои назорат ва аудити дохилӣ технологияҳои муосири рақамӣ ва низомҳои автоматикунонидашуда истифода шаванд.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар натиҷаи таҳқиқоти анҷомдодашуда муқаррароти назариявӣ, равишҳои методологӣ ва тавсияҳои амалӣ мураттаб гардиданд, ки ба тақмили методология ва амалияи бунёдшавии низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити дигаргуниҳои иқтисодии ҷаҳонӣ нигаронида шудаанд. Хулосаҳои муҳимтарини аз натиҷаи таҳқиқот таҳияшуда аз ҷумла инҳо мебошанд:

1. Дар таърифи баҳисобгирии муҳосибӣ, ки мо пешниҳод кардем, он ҳамчун низоми мураккаби иттилоотӣ тавсиф шудааст. Бинобар ин, мушкilot дар омӯзиши баҳисобгирии муҳосибӣ бо мураккабии ҳуди низом ва ҳам бо мухтавои иттилоотии он алоқаманд аст. Яъне баҳисобгирии муҳосибӣ низоми иттилоотӣ мебошад, ки барои идоракунии субъекти иқтисодӣ, омода кардани қарорҳои идоракунӣ иттилооти заруриро пешниҳод мекунад. Низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ - ин низоми стандартҳои миллии мебошад, ки гирифтани ва барои қабули қарорҳои идоракунӣ истифода бурдани иттилооти басандаро таъмин менамояд. Стандартҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ талаботро ба усулҳо ва амалҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла барои ҳисобузамкунии истеҳлоқ, баҳодиҳии дороиҳо ва уҳдадорӣҳо, ҳисобузамкунии андозҳо ва дигар ҷиҳатҳои баҳисобгирии муҳосибӣ муайян мекунанд. Стандартҳои миллии барои истифодабарӣ дар микёси мамлакат ҳатмӣ буда, муқаррароти онҳо дар натиҷаи қабули қонунҳо, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои меъриёи ҳуқуқӣ муайян карда мешаванд [11-М; 15-М; 17-М; 18-М; 40-М; 43-М].

2. Ҷаҳонишавии иқтисодӣ ба низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ таъсири назаррас дошта, ҳамоҳангсозии онҳоро бо стандартҳои

байналмилалӣ тақозо мекунад. Ин барои таъмини қиёспазии ҳисоботи молиявии субъектҳои иқтисодӣ ва фаъолияти самараноки онҳо дар бозорҳои байналмилалӣ зарур аст. Дар мамлакатҳои рӯ ба рушд, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, низоми баҳисобгирии муҳосибӣ аксар вақт вазъи воқеии иқтисодиро инъикос намекунад ва татбиқи СБҲМ ба мушкилиҳои вобаста ба нарасидани кормандони соҳибхтисос ва номукаммалии пойгоҳи методологӣ дучор мешавад. Раванди ҳамгироии низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ба амалияи ҷаҳонии пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва оморасозии ҳисоботи молиявӣ ба назар гирифтани хусусиятҳои фарҳангӣ ва иқтисодии ҳар як мамлакатро тақозо мекунад, ки ин қорбурди стандартҳои умумиро зарур мегардонад, аммо барои ҳар як низоми милли мутобиксозии ин стандартҳоро талаб мекунад [11-М; 12-М; 15-М; 17-М; 18-М; 29-М; 34-М; 40-М; 42-М; 47-М].

3. Амсилаи баҳисобгирии муҳосиби исломӣ решаҳои амиқи таърихӣ дошта, дар рушди амалияи муҳосибӣ таъсири ҷиддӣ гузоштааст. Имрӯз ин равиш махсусан дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ мубрам мегардад, зеро он ба ҷанбаҳои ахлоқӣ ва иҷтимоии амалиёти молиявӣ тамаркуз менамояд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қорӣ намудани хизматрасониҳои молиявии исломӣ ба мисли бонкҳои исломӣ аллақай шуҳрат пайдо карда истодааст, ки ин барои мутобикшавии баҳисобгирии исломӣ ба низоми милли дурнамои нав мекушояд. Аммо барои густариши бештари равиши исломӣ роҳандозии тадбирҳои барои баланд бардоштани саводнокии молиявӣ ва ворид кардани ин амсила ба низоми баҳисобгирии муҳосиби анъанавӣ зарур аст [7-М; 17-М; 26-М; 43-М; 46-М].

4. Таҳаввули равишҳои методологӣ ба бунёди низомҳои милли баҳисобгирии муҳосибӣ мураккабӣ ва хусусияти бисёрҷанбаи равандҳои марбут ба ҷаҳонишавӣ, рушди бозорҳои молиявӣ ва рақамикунонии иқтисодиётро

нишон медиҳад. Дар асоси таҳлили низомҳои миллий ва байналмилалӣ баҳисобгирии муҳосибӣ марҳилаҳои асосии гузариш аз усулҳои анъанавӣ баҳисобгирии муҳосибӣ ба равишҳои нисбатан муосир, ба монанди татбиқи СБХМ-ро метавон муайян кард. Тамоюлҳои асосии табдили афзалиятҳо дар ҳисоботи муҳосибӣ, ба монанди афзоиши тавачҷуҳ ба ҳисобот оид ба гардиши воситаҳои пулӣ ва гузаштан ба амсилаҳои муттаҳидкардашудаи баҳисобгирии муҳосибӣ, дигаргуниҳои умдаи муносибатҳои иқтисодӣ ва эҳтиёҷоти истифодабарандагони ҳисоботи молиявиро инъикос мекунанд. Илова бар ин, ба зарурати мутобик кардани низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ба стандартҳои байналмилалӣ бо дарназардошти воқеияти иқтисодӣ ва иҷтимоии мамлакат таъкид мешавад [18-М; 40-М; 42-М; 47-М].

5. Такмили пойгоҳи меъёриро ҳукукии баҳисобгирии муҳосибӣ бояд ба ҳамгирии СБХМ бо дарназардошти шароити иқтисодии миллий, ки рушди принципҳои усулҳои баҳисобгирии муҳосибиро талаб мекунанд, асос ёбад. Барои ноил шудан ба ин, таҳияи стандартҳои ягонаи баҳисобгирии муҳосибӣ, ки ба хусусиятҳои тичорати миллий мутобик карда шудаанд, пурзӯр намудани нақши ташкилотҳои касбии муҳосибон дар таҳияи тавсияҳои методӣ, чорӣ намудани технологияҳои рақамии автоматикунонии равандҳои баҳисобгирии муҳосибӣ зарур аст. Самти муҳими ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ такмили принципҳои баҳисобгирии муҳосибӣ, ки саҳеҳӣ, қиёспазирӣ ва шаффофӣ иттилооти молиявиро таъмин мекунанд, инчунин усулҳои баҳисобгирии муҳосибӣ, ки воқеияти муосири иқтисодӣ ва талаботи бозорҳои ҷаҳониро ба назар мегиранд, мебошад [1-М; 2-М; 3-М; 8-М; 30-М; 40-М; 49-М].

6. Низоми муосири баҳисобгирии муҳосибӣ воситаи муҳими идоракунии самараноки субъектҳои иқтисодӣ буда,

чамъоварӣ ва коркарди маълумотро оид ба фаъолияти молиявӣю ҳоҷатдорӣю корхона таъмин ва ба қабули қарорҳои идоракунии асоснок мусоидат мекунад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақамикунонии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба беҳтар намудани низоми баҳисобгирии муҳосибӣ, баланд бардоштани саҳеҳӣ ва саривақтии он, ки барои ҳамкорӣю муваффақ бо шарикони хориҷӣ ва ҷалби сармоя зарур аст, таваҷҷуҳи махсус дода шавад. Татбиқи СБҲМ ва гузаштан ба равишҳои нисбатан муосир дар ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ барои рушди иқтисодиёти миллӣ ва беҳтар намудани робита бо бозори ҷаҳонӣ аҳамияти стратегӣ дорад [1-М; 7-М; 8-М; 9-М; 16-М; 20-М; 31-М; 39-М; 41-М; 49-М].

7. Ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар охири солҳои 1990 оғоз шуда буд, вале натиҷаҳои татбиқи СБҲМ дар корхонаҳо басанда нестанд. Мукаммал набудани ҳуҷҷатҳои меъёрий, мутобиқат накардани онҳо ба талаботи СБҲМ, инчунин ба таври кофӣ ба инобат нагирифтани хусусияти иқтисодиёти миллӣ ва қонунгузорӣ мушкilotи асосӣ мебошанд. Омодагии нокифояи кормандон ва набудани малакаи кофии касбии онҳо низ монеаи ҷиддӣ барои татбиқи бобарори СБҲМ гардид. Низоми таҳсилоти муҳосибӣ мутахассисонро омода намекунад, ки бо стандартҳои байналмилалӣ пурра кор карда тавонанд. Мушкilotи татбиқи СБҲМ инчунин ба мавҷуд набудани пойгоҳи меъёрии зарурӣ, инчунин нокифоя будани маводи методӣ ба стандартҳои байналмиллалӣ мувофиқ алоқаманд аст. Ин мушкilot дар натиҷаи набудани дастурҳои методӣ оид ба пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ дар соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиёт боз ҳам пурзӯр мешаванд. Омода набудани роҳбарони корхонаҳо ва муҳосибон барои гузаштан ба СБҲМ, инчунин муҳолифати мақомоти андоз имконияти ислоҳотро маҳдуд мекунанд [8-М; 9-М; 21-М; 25-М; 29-М; 38-М; 48-М; 50-М].

8. Баҳисобгирии молиявӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосиби субъёти иқтисодӣ ҳамчун низоми ҷамъоварӣ ва нигоҳдории иттилоот ва нишондиҳандаҳои молиявӣ, ки бо ёрии онҳо нигоҳи муҳосибӣ, бақайдгирӣ ва батартибдори амалиёти хоҷагидорӣ ва ташаккули ҳисоботи молиявӣ таъмин мегардад, шарҳ дода мешавад. Баҳисобгирии молиявӣ ҳам фаъолияти дохилии субъёти иқтисодӣ ва ҳам муносибатҳои онро бо субъёти муҳити берунии хоҷагидорӣ ва мақомоти давлатӣ фаро гирифта, иттилооти дар доираи он ташаккулёфта аз ҷониби истифодабарандагони ҳам дохилӣ ва ҳам берунӣ ҳангоми арзёбии вазъи молиявӣ ва натиҷаҳои молиявии фаъолият ва қабули қарорҳои идоракунии ба қор бурда мешавад. Ба ташкили дурусти ҳамкории байни се намуди баҳисобгирии муҳосибӣ – баҳисобгирии молиявӣ, идоракунии ва баҳисобгирии андоз, ки ноил шудан ба ҳадафҳои тавлиди иттилооти бозғамии молиявӣ, назорати риояи қонунгузорӣ ва баланд бардоштани самаранокии умумии фаъолияти соҳибқарор таъмин менамояд, диққати махсус бояд дод. Дар низоми қор низоми дуруст ташкилшудаи баҳисобгирии муҳосибӣ асоси фаъолияти бобарори қорона дар шароити муносири иқтисодиёти бозорӣ мебошад [19-М; 20-М; 24-М; 25-М; 30-М; 32-М; 48-М].

9. Татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба як қатор мушкилот дучор мешавад, ки асоситарини онҳо паст будани дониши муҳосибони аҳли амал ва мувофиқ набудани санадҳои меъёрии миллии бо стандартҳои байналмилалӣ мебошад. Ин самарои истифодаи стандартҳои байналмилалиро дар қоронаҳо маҳдуд мекунад. Яке аз мушкилоти ҷиддӣ дастрас набудани нусхаҳои аслии СБҲМ, яъне дастрасӣ ба маълуми надониستاني забони англисӣ мебошад, ки сифати баргардон ва мутобиқсозии стандартҳоро барои муҳосибони тоҷик бадтар мекунад. Баргардон аз забони русӣ метавонад

номувофиқатӣ ворид кунад, ки татбиқи амалии стандартҳоро душвор мегардонад. Ҳамчунин ҳамоҳангии нокифояи СБҲМ бо шароити миллӣ ва воқеияти иқтисодӣ мушоҳида мешавад, ки ин боиси душвориҳои татбиқи амалии стандартҳо дар шароити воқеии Ҷумҳурии Тоҷикистон мегардад. Назорати сифати ҳисоботи молиявии дар асоси СБҲМ тартибдодашуда суғат аст, ки инро сифати пасти ҳисоботи молиявии ҷанде аз корхонаҳои калон ва мувофиқат накардани онҳо ба талаботи меъёрию ҳуқуқӣ тасдиқ мекунад [10-М; 14-М; 21-М; 24-М; 29-М; 50-М].

10. Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ ва майл ба ҳамгирии байналмилалӣ таҳия ва татбиқи сиёсати баҳисобгирии субъектҳои иқтисодӣ бо назардошти талаботи СБҲМ дар таъмини шаффофӣ ва самаранокии баҳисобгирии молиявӣ нақши асосиро мебозад. Барои ноил шудан ба ин, зарур аст, ки равиши бонизоме ҷорӣ карда шавад, ки на танҳо таҳлили пойгоҳи меъёрии амалкунанда ва мутобиқати он ба СБҲМ, балки инчунин бунёди расмиёти муфассалро, ки ба ҳамгирии стандартҳои нав бо амалияи баҳисобгирии муҳосибӣ нигаронида шудаанд, дар бар гирад. Ҷанбаи муҳим ин амалӣ намудани ҷорабиниҳои омӯзишӣ барои мутахассисон мебошад, ки тахассуси баланди муҳосибон ва аудиторонро, ки дар муҳити СБҲМ самаранок кор карда метавонанд, таъмин менамояд [2-М; 4-М; 14-М; 19-М; 22-М; 23-М; 48-М].

11. Такмили нақшаи ҳисобҳо дар заминаи СБҲМ равиши ҳамаҷонибаро талаб мекунад, ки дурустӣ, қиёспазирӣ ва пуррагии ҳисоботи молиявиро таъмин мекунад. Гузариши комил ба стандартҳои байналмилалӣ мутобиқсозии нақшаи ҳисобҳои муҳосибиро бо назардошти талаботи нав, аз қабili баҳисобгирии олооти молиявӣ, баҳодихии дороиҳо бо арзиши одилона, ҷорӣ намудани мафҳумҳо ва равишҳои нави эътирофи даромад ва уҳдадорӣҳо талаб мекунад. Муҳим аст, ки нақшаи нави

хисобҳо чандириро таъмин намуда, барои ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои баҳисобгирии муҳосибии ҳам байналмилалӣ ва ҳам миллий имкон диҳад [3-М; 4-М; 24-М; 25-М; 30-М; 38-М; 48-М].

12. Барои таъмини саҳеҳии ҳисоботи молиявии дар асоси СБҲМ таҳияшуда рушд ва такмили низоми назорати дохилӣ нақши ҳалқунанда мебозад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва вазъи бозории тағйирёбанда бояд низоми бисёрзинаи назорат қорӣ карда шавад, ки тамоми ҷанбаҳои фаъолияти молиявиро ба инобат гирифта, барои пешгирии ҳам хатоҳои тасодуфӣ ва ҳам таҳрифҳои қасдан мусоидат намояд. Ин бозбинии равандҳои тиҷоратии мавҷуда, пурзӯр намудани вазифаҳои аудит ва тафтиш, инчунин бунёди механизмҳои навро барои зуд муайян ва бартараф кардани инҳироф аз стандартҳо ва расмиёт талаб мекунад. Ҷанбаи муҳим тақсими дақиқи масъулиятҳо байни кормандон ва бунёди механизмҳои шаффофи таҳлил ва назорати хавфҳо мебошад, ки махсусан барои таъмини эътимоди сармоягузoron ва шарикон муҳим аст. Мутобиқсозии назорати дохилӣ ба талаботи СБҲМ сифати маълумоти молиявиро беҳтар намуда, мутобиқати онҳоро ба стандартҳои байналмилалӣ таъмин мекунад, ки ин ба беҳтар шудани фазои молиявӣ дар сатҳи мамлакат ва корхонаҳо мусоидат мекунад [5-М; 6-М; 10-М; 27-М; 28-М; 33-М; 35-М; 36-М; 37-М; 44-М; 45-М; 51-М].

Таъсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Мо равиши муаллифии худро барои таснифи низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ пешниҳод менамоем, ки бо сатҳи ҷаҳонишавии иқтисодии мамлакат ва дараҷаи мутобиқат бо СБҲМ, инчунин хусусиятҳои институтсионалӣ ва иқтисодии низоми баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла мавҷудияти ташкилотҳои касбии муҳосибон, сатҳи танзимкунии меъёрӣ, таъминот бо кормандон, хусусиятҳои таърихию фарҳангӣ асос меёбад.

2. Татбиқи стандартҳои байналмилалиро дар низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон идома дода, ба оморасозии муҳосибони касбӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир кардан лозим аст, ки ин татбиқи босамари СБҲМ ва баланд бардоштани эътимоди сармоягузори хориҷиро таъмин мекунад. Таъминоти методии баҳисобгирии муҳосибиро на танҳо барои ҳадафҳои андозбандӣ, балки бо роҳи таҳияи равишҳо ва дастурамалҳои нав, ки ба шароити бозор ва манфиати соҳибмӯлкдор нигаронида шудаанд, беҳтар кардан муҳим аст.

3. Ҷаҳонишавӣ таҳаввули равишҳои методологӣ ва таъсири анъанаҳои фарҳангӣ, аз ҷумла принципҳои исломӣ таҳлили муфассал ва мутобикасозии низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибиро ба хоҳири таъмини мутобикати онҳо ба стандартҳои байналмилалӣ ва хусусиятҳои хоси иқтисодӣ маҳаллӣ тақозо мекунад.

4. Амсилаи пешниҳодшудаи таснифоти мамлакатҳо вобаста ба сатҳи ҳамгирӣ ба иқтисодӣ ҷаҳонӣ ва равишҳои татбиқи СБҲМ имкон медиҳад, ки эҳтиёҷоти мамлакат дурусттар арзёбӣ ва раванди татбиқи стандартҳои байналмилалӣ муносиб карда шавад. Корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути татбиқи стандартҳои байналмилалӣ метавонанд ҷолибияти сармоягузори худро баланд бардоранд. Муассисаҳои илмӣ таҳқиқотӣ бояд омӯзиши равандҳои таҳаввули баҳисобгирии муҳосибиро барои таҳияи тавсияҳои нав идома диҳанд. Тавсия дода мешавад, ки стандартҳои ягонаи миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар асоси принципҳои СБҲМ бо назардошти хусусиятҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва татбиқ карда шаванд.

5. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ислоҳот дар соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ пурзӯр карда, пойгоҳи меъёрию ҳуқуқӣ тақмил дода, технологияҳои пешқадам ҷорӣ карда, тахассуси мутахассисон баланд бардошта шавад. Ин

тадбирҳо имкон медиҳанд, ки низоми муассири баҳисобгирии муҳосиби ба талаботи муосир ҷавобгӯ ва ба рушди иқтисодиёти мамлакат мусоидаткунанда бунёд карда шавад.

6. Татбиқи тарзҳои самараноки ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ, барои баланд бардоштани самаранокии амалиётӣ ва кам кардани хароҷот аз ҷиҳати стратегӣ муҳим буда, имкон медиҳад, ки чандирии бештар дар мутобиқшавӣ ба шароити тағйирёбандаи иқтисодӣ ва талаботи байналмилалӣ таъмин гардад. Ҳангоми корбурди аутсорсинг арзёбии ҷиддии хавфҳо ва манфиатҳо, инчунин интиҳоби шарикони соҳибхиттоси донандаи ҳуби нозуқиҳои СБҲМ лозим аст.

7. Бо дарназардошти талаботи СБҲМ ва хусусиятҳои қонунгузории миллӣ ба санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ тағйирот ворид кардан, инчунин ҳамоҳангсозии қонунгузории андоз, бонкӣ ва гумрук бо стандартҳои байналмилалӣ ба хоҳири таъмини мутобиқати онҳо ҳисоботи молиявӣ зарур аст. Минбаъд идома додани раванди тақмили тахассуси муҳосибон ва аудиторҳо ва таҳияи курсҳои махсус оид ба татбиқи амалии СБҲМ муҳим аст. Муассисаҳои таълимӣ бояд таълими стандартҳои байналмилалиро пурзӯр кунанд ва ба донишҷӯён имкони кор бо нармафзори воқеии муҳосибиро фароҳам оваранд. Дастурҳои методӣ бояд барои бахшҳои мушаххаси иқтисодиёт таҳия карда шаванд ва нармафзори мутобиқ ба СБҲМ татбиқ карда шавад. Дар ҳама сатҳҳо пурзӯр намудани назорати риояи талаботи меъёрӣ ва баланд бардоштани сифати ҳисоботи молиявӣ зарур аст.

8. Барои фаъолияти пурсамари субъекти иқтисодӣ ҳамгироии баҳисобгирии молиявӣ, баҳисобгирии идоракунии ва баҳисобгирии андозро рушд додан, ҳамкориҳои мутақобилаи онҳоро дар доираи низоми ягонаи

баҳисобгирии муҳосибӣ таъмин кардан лозим аст. Пешбурди саривақтӣ ва босифати ҳамаи се намуди баҳисобгирии муҳим аст, ки ин на танҳо барои дуруст инъикос намудани натиҷаҳои молиявӣ ва уҳдадорихои андоз, балки барои қабули қарорҳои идоракунии асоснок низ имкон медиҳад. Роҳандозӣ намудани назорати риояи талаботи меъёри ва беҳсозии равандҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар асоси технологияҳои муосири иттилоотӣ яке аз роҳҳои муассири тақмили баҳисобгирии муҳосибӣ мебошад.

9. Татбиқи барномаҳои таълимии касбӣ, ташкили курсҳои тақмили ихтисос ва забонамӯзӣ барои муҳосибони бо нусаҳои аслии СБҲМ коркунанда зарур аст. Тавсия мешавад, ки низоми назорати сифати ҳисоботи молиявӣ, аз ҷумла пурзӯр кардани масъулияти риояи СБҲМ барои муҳосибон ва аудиторҳо, инчунин барои муассисаҳое, ки ба татбиқи онҳо масъуланд, ҷорӣ карда шавад.

10. Сиёсати муосири баҳисобгирии муҳосибӣ бояд ба талаботи тағйирёбандаи байналмилалӣ мутобиқ карда шавад, ки он мунтазам нав кардани методикаҳо ва расмиёти баҳисобгирии муҳосибӣ ва омодаسازی ҳисоботи молиявиро талаб мекунад. Тағйирот ба пойгоҳи меъёриро ҳукуқӣ ва амалияи баҳисобгирии муҳосибӣ сатҳи эътимоди сармоягузoron ва сохторҳои давлатиро баланд бардошта, шароитро барои ҳамгироии иқтисодӣ дар арсаи байналмилалӣ беҳтар мекунад.

11. Ба зарурати бозбинии методикаҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ диққат бояд дод, ки ин иштироки фаъоли муҳосибон ва ташкилотҳои аудиторино дар таҳияи дастурамалҳо ва тавсияҳои нав оид ба корбурди ин тағйирот талаб мекунад. Дар амалияи баҳисобгирии муҳосибӣ ҷорӣ намудани нақшаи нави мутобиқшудаи ҳисобҳо на танҳо сифати ҳисоботро баланд мебардорад, балки равандҳои ба

бозорҳои молиявӣ байналмилалӣ ҳамроҳ шудани субъектҳои иқтисодиро метезонад.

12. Таҳия ва татбиқи низомҳои мониторинги хавфҳо, ки таҳдидҳои мушаххаси ҳисоботи молиявиро дар шароити ҷаҳонишавӣ ва ҳамгироии байналмилалӣ иқтисодӣ ба инобат гиранд, зарур аст. Татбиқи технологияҳои инноватсионӣ иттилоотӣ барои беҳтар кардани коркарди маълумоти молиявӣ, баланд бардоштани сатҳи назорати риояи расмиёти баҳисобгирии муҳосибӣ дар ҳама зинаҳои идоракунии корхона ва таъмини мунтазами наवсозии низоми назорати дохилӣ мутобиқи талаботи СБҲМ муҳим аст. Ин эътимоди сармоягузoron ва шарикони беруниро ба ҳисоботи молиявӣ баланд бардошта, ба кам кардани хавфҳои молиявӣ мусоидат мекунад.

РҶҲАТИ АДАБИЁТ

1. РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 21 декабри соли 2021 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://www.president.tj/event/missives/24850>

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-баҳисобгирии-муҳосибӣ-ва-ҳисоботи-молиявӣ>

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-фаъолияти-аудиторӣ>

4. Михалкевич, А.П. Развитие национальной системы бухгалтерского учета и отчетности в условиях глобализации экономических отношений [Текст] / А.П.

Михалкевич // Бухгалтерский учет и анализ. – 2013. - № 11 (203). – С. 3-7

5. Ҳисоботи мониторинги фаъолияти корхонаҳои азими давлатӣ [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://moliya.tj/Documents/Index/311>

2. РЀЙХАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

А. Монографияҳо

[1-М]. Каримов, Б.Х. Современное состояние бухгалтерского учета в Республике Таджикистан [Текст] / Б.Х. Каримов, М.Б. Каримиён. – Душанбе: ИПС, 2019. – 390 с.

Б. Интишорот дар нашрияҳои илмӣ тақризишавандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон

[2-М]. Каримов, Б.Х. Особенности учета скидок и возврата проданных товаров в современных условиях [Текст] / Б.Х. Каримов, Н.А. Ойев // Вестник Таджикского национального университета. Серия: социально-экономических и общественных наук. – 2020. – № 6. - С. 11-16

[3-М]. Каримов, Б.Х. Масъалаҳои эътирофкунии даромади корхонаи тиҷоратӣ [Матн] / Б.Х. Каримов, М.Б. Каримиён // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2020. – № 1 (30). - С. 47-53

[4-М]. Каримов, Б.Х. Составление плана счетов бухгалтерского учета на основе МСФО [Текст] / Б.Х. Каримов, М.Б. Каримиён // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – № 7. - С. 76-83

[5-М]. Каримов, Б.Х. Рушди назорати дохилӣ чун воситаҳои баландбардории самаранокӣ ва сифати хизматрасониҳои аудиторӣ [Матн] / Б.Х. Каримов, З.Т.

Ғуломов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2020. – № 3 (32). - С. 71-76

[6-М]. Каримов, Б.Ҳ. Ҳамкории аудитор бо дигар шахсон барои гирифтани шаҳодатҳои аудиторӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Р.С. Тоҳирова // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2020. – № 4-1 (33). - С. 56-61

[7-М]. Каримов, Б.Ҳ. Пайдоиш ва рушди баҳисобгирии муҳосибӣ дар олами ислом [Матн] / Қ.Ҳ. Хушвахтзода, Б.Ҳ. Каримов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. - № 10. – Қисми 2. - С. 66-71

[8-М]. Каримов, Б.Х. Особенности отражения скидок в бухгалтерском учете предприятия продавца [Текст] / Б.Х. Каримов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2021. – № 1. - С. 38-44

[9-М]. Каримов, Б.Ҳ. Баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақамикунонии иқтисодиёт [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2021. – № 3 (37). - С. 115-119

[10-М]. Каримов, Б.Ҳ. Баландбардории сифат ва самаранокии хизматрасониҳои аудиторӣ: истифодаи таҷрибаи байналмилалӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, З.Т. Ғуломов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2021. - № 3-2. – С. 47-54

[11-М]. Каримов, Б.Ҳ. Таъсири ҷаҳонишавӣ ба рушди низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2021. - № 4. – С. 169-179

[12-М]. Каримов, Б.Х. Развитие системы бухгалтерского учета в условиях глобализации [Текст] /

Б.Х. Каримов, Г.Т. Кодирова // Государственное управление. – 2021. - № 3 (52). – С. 38-49

[13-М]. Каримов, Б.Х. Таҳлили раванди ислохоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Х. Каримов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2022. – № 3 (42). - С. 23-34

[14-М]. Каримов, Б.Х. Хусусиятҳои баҳисобгирӣ ва аудити дохилии андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ [Матн] / Б.Х. Каримов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2022. - № 8. – С. 121-130

[15-М]. Каримов, Б.Х. Таҳаввули низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва мушкilotи таснифи онҳо [Матн] / Б.Х. Каримов // Идоракунии давлатӣ. – 2022. - № 4/1 (57). – С. 158-168

[16-М]. Каримов, Б.Х. Ҷанбаҳои амалии рушди аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ [Матн] / Б.Х. Каримов, Б.А. Нуров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2022. - № 11. – С. 136-143

[17-М]. Каримов, Б.Х. Иной взгляд на историю бухгалтерского учета [Текст] / Б.Х. Каримов // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. 2024. - № 1 (51). – С. 118-125

[18-М]. Каримов, Б.Х. Равишҳои методологии бунёдшавии низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ [Матн] / Б.Х. Каримов // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. - № 2(41). - С. 15-21

[19-М]. Каримов, Б.Х. Робитаи намудҳои баҳисобгирӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодӣ [Матн] / Б.Х. Каримов // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. - № 4(43). - С. 84-92

[20-М]. Каримов, Б.Х. Формирование системы бухгалтерского учета и организация бухгалтерской работы в

экономических субъектах [Текст] / Б.Х. Каримов, М.Б. Каримиён // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – 2024. – № 3 (53). – С. 150-156

[21-М]. Каримов, Б.Ҳ. Таҳлили таҳхисии вазъи корбурди СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2024. – № 4-2. – С. 85-96

[22-М]. Каримов, Б.Х. Тенденции мирового развития финансового учета на основе МСФО [Текст] / Б.Х. Каримов // Идоракунии давлатӣ. – 2025. – № 1 (73). – С. 31-41

[23-М]. Каримов, Б.Х. Механизм разработки и внедрения учетной политики экономических субъектов в условиях МСФО [Текст] / Б.Х. Каримов // Сияние науки. – 2025. – № 1 (05) – С. 257-264

В. Мақолаҳо дар дигар нашрияҳо

[24-М]. Каримов, Б.Х. Особенности учета уставного капитала в обществах с ограниченной ответственностью [Текст] / Б.Х. Каримов, Т.А. Ибрагимов, Н.Н. Баротов // Проблемы бухгалтерского учета, анализа и аудита на коммерческих предприятиях. Материалы республиканской научно-практической конференции (Душанбе, 30 марта 2019 года). – Душанбе: ИПС, 2019. – 174 с., с. 15-21

[25-М]. Каримов, Б.Ҳ. Баҳисобгирии пардохти рухсатиҳои кормандон [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Б.Ҳ. Одинаев, И.Х. Шарипов // Равандҳои муосири муносибатҳои пулию қарзӣ ва таъсири онҳо ба рушди иқтисодиёт. Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (Душанбе, 15 феввали соли 2020). – Душанбе: ДССХ, 2020. – 312 с., с. 149-152

[26-М]. Каримов, Б.Ҳ. Баҳисобгирӣ дар олами Ислом [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёт. Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (Душанбе, 28 марти соли 2020). – Душанбе: ДССХ, 2020. – 260 с., с. 11-17

[27-М]. Каримов, Б.Ҳ. Омодагии касбии аудиторҳо чун омили баландбардории самаранокӣ ва сифати хизматрасониҳои аудиторӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Рушди фанҳои дақиқ – омили муҳими таъмини саноатикунони босуръат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конфронси донишқадавии илмӣ-назариявии устодону донишҷӯён (Душанбе, 23-24 апрели соли 2020). – Душанбе: ДССХ, 2020. – 356 с., с. 346-352

[28-М]. Каримов, Б.Ҳ. Баҳодиҳии самаранокии иқтисодии хизматрасониҳои аудиторӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, З.Т. Ғуломов // Такмили муносибатҳои молиявӣ-қарзӣ дар рушди иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (Душанбе, 7 декабри соли 2020). – Душанбе: ДССХ, 2020. – 300 с., с. 167-171

[29-М]. Каримов, Б.Ҳ. Баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақамикунонии иқтисодиёт [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Э.Қ. Миршарипов // Вазъи муосир ва дурнамои рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 27 марти соли 2021). – Душанбе: ДССХ, 2021. – 324 с., с. 26-29

[30-М]. Каримов, Б.Ҳ. Тартиби баҳисобгирии маблағҳои тахтихисоботӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Масъалаҳои рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, менечмент ва фаъолияти соҳибқарор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ (н. Рашт, 29 майи соли 2021). – Рашт: ДОТ дар н. Рашт, 2021. – 196 с., с. 3-8

[31-М]. Каримов, Б.Ҳ. Мукамалгардонии раванди татбиқи аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ ва аудиторӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Б.А. Нуров // Рушди баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт. Маводи конференсияи илмӣ-

амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 26 март соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 276 с., с. 13-17

[32-М]. Каримов, Б.Ҳ. Рушди низоми баҳисобгирии идоракунии ва таҳлили масрафҳо дар муҳити инноватсионии истеҳсолоти бофандагӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Л.Ю. Алиева // Рушди баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 26 март соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 276 с., с. 27-33

[33-М]. Каримов, Б.Ҳ. Тартиби гузаронидани аудити дохилии воситаҳои асосӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, М.Б. Каримӣ // Рушди баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 26 март соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 276 с., с. 63-72

[34-М]. Каримов, Б.Ҳ. Рушди низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Самтҳои асосии таъмини саноатикунонии босуръати иқтисодиёт дар пасманзари ҳадафҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конференсияи донишгоҳии илмӣ-назариявии устодону донишҷӯён (Душанбе, 29-30 апрели соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 679 с., с. 102-107

[35-М]. Каримов, Б.Ҳ. Масъалаи арзёбии хавф дар аудити дохилӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Такмили муносибатҳои молиявӣ-қарзӣ ҳамчун заминаи амалисозии ҳадафи ҷоруми миллӣ – саноатикунонии босуръати мамлакат. Маводи конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ (ш. Душанбе, 28 майи соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 300 с., с. 55-61

[36-М]. Каримов, Б.Ҳ. Танзимкунии аудити дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Э.Қ. Миршарипов // Рушди баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ ва

саноатикунонии босуръати кишвар. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ (н. Рашт, 28 майи соли 2022). – Рашт: ДОТ дар н. Рашт, 2022. – 208 с., с. 3-7

[37-М]. Каримов, Б.Ҳ. Методикаи аудити дохилии баҳисобгирии андозҳо [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Иқтисодиёт, молия, ҳисобгирӣ, таҳлил ва аудит: афзалиятҳои рушди стратегӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ. Маводи конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ бахшида ба 80 солагии арбоби илм ва техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор Уроқов Д.У. (Душанбе, 21-23 майи соли 2022). – Душанбе: матбааи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2022. – 890 с., с. 496-501

[38-М]. Каримов, Б.Ҳ. Вазъи корбурди технологияҳои компютерӣ ва ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Самтҳои стратегии рушди соҳибқори инноватсионӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ. Маводи конфронси байналмилалӣ илмӣ-амалӣ (Душанбе, 25 ноябри соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 602 с., с. 174-178

[39-М]. Каримов, Б.Ҳ. Шароити ташаккули аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Б.А. Нуров // Самтҳои стратегии рушди соҳибқори инноватсионӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ. Маводи конфронси байналмилалӣ илмӣ-амалӣ (Душанбе, 25 ноябри соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 602 с., с. 511-516

[40-М]. Каримов, Б.Ҳ. Низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақамикунонии иқтисодиёт [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, У.С. Асрорзода // Масъалаҳои мубрами баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар шароити муосир / Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 28 март соли 2023). – Душанбе: ДБССТ, 2023. – 275 с., с. 3-6

[41-М]. Каримов, Б.Ҳ. Ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити аутсорсинг [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Ф.Ш. Саломов, Б.А. Нуров // Масъалаҳои мубрами баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар шароити муосир / Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 28 март соли 2023). – Душанбе: ДБССТ, 2023. – 275 с., с. 77-80

[42-М]. Каримов, Б.Х. Влияние процессов глобализации и цифровизации на национальную систему бухгалтерского учета [Текст] / Б.Х. Каримов // Экономика, бизнес, инновации: сборник статей XXII Международной научно-практической конференции (г. Пенза, 15 апреля 2023 года). – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение» (ИП Гуляев Г.Ю.). – 2023. – 200 с., с. 51-54

[43-М]. Каримов, Б.Ҳ. Назаре ба таърихи баҳисобгирии муҳосибии исломӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Рушди системаи идоракунии инноватсияҳо дар корхонаҳои саноатӣ. Маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ бахшида ба эълон гардидани «Солҳои рушди саноат 2022-2026» (ш. Кӯлоб, 21 октябри соли 2023). – Кӯлоб: СИ «Курбонов Сорбон», 2023 – 324 с., с. 101-107

[44-М]. Каримов, Б.Х. Практические аспекты формирования внутреннего контроля в субъектах предпринимательства Республики Таджикистан [Текст] / Б.Х. Каримов // Экономика предприятий, регионов, стран: актуальные вопросы и современные аспекты: сборник статей XII Международной научно-практической конференции (г. Пенза, 5 декабря 2023 года). – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение» (ИП Гуляев Г.Ю.). – 2023. – 116 с. – С. 39-43

[45-М]. Каримов, Б.Ҳ. Асосҳои танзимкунии аудити дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Э.Қ. Миршарипов // Паёми Донишқадаи омӯзгорӣ

Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2023. - № 4 (16). – С. 200-206

[46-М]. Каримов, Б.Х. Взгляд на историю исламского бухгалтерского учета [Текст] / Б.Х. Каримов // Экономика, финансы и управление: актуальные вопросы теории и практики. Сборник статей V Международной научно-практической конференции (Пенза, 15 декабря 2023 года). - Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение» (ИП Гуляев Г.Ю.). – 2023. – 144 с. – С. 77-81

[47-М]. Каримов, Б.Х. Исследование национальных систем бухгалтерского учета [Текст] / Б.Х. Каримов // Экономика в теории и на практике: актуальные вопросы и современные аспекты. Сборник статей XIX Международной научно-практической конференции (г. Пенза, 25 августа 2024 года). - Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение» (ИП Гуляев Г.Ю.). – 2024. - С. 35-38

[48-М]. Каримов, Б.Ҳ. Баҳисобгирии муҳосиби даромад дар шароити стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Масъалаҳои мубрами баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити иқтисоди рақамӣ ва саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ (ш. Душанбе, 9 ноябри соли 2024). – Душанбе: ДБССТ, 2024. – 387 с., с. 25-30

[49-М]. Каримов, Б.Ҳ. Ташаққули низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва ташкили кори муҳосибот дар субъектҳои иқтисодӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, М.Б. Каримӣён // Масъалаҳои мубрами баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити иқтисоди рақамӣ ва саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ (ш. Душанбе, 9 ноябри соли 2024). – Душанбе: ДБССХ, 2024. – С. 127-134

[50-М]. Каримов, Б.Х. Возможности использования международных стандартов финансовой отчетности в

Республике Таджикистан [Текст] / Б.Х. Каримов, М.Б. Каримиён, М.Б. Каримиён // Интернаука: научный журнал. - 2024. - № 46 (363). – Часть 4. – С. 53-56

[51-М]. Каримов, Б.Х. Рушди низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ [Матн] / Б.Х. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2024. - № 2 (2). – С. 162-175

[52-М]. Каримов, Б.Х. Развитие внутреннего контроля для обеспечения достоверности финансовой отчетности и снижения рисков ее искажения [Текст] / Б.Х. Каримов // Актуальные вопросы современной науки. Сборник статей XX Международной научно-практической конференции (г. Пенза, 10 марта 2025 года). - Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение» (ИП Гуляев Г.Ю.). – 2025. - С. 100-105

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ТУРИЗМА И
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА ТАДЖИКИСТАНА**

На правах рукописи

УДК: 657.1



КАРИМОВ БАХОДУР ҲАСАНОВИЧ

**МЕТОДОЛОГИЯ И ПРАКТИКА СОЗДАНИЯ
НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВОГО
УЧЕТА В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени доктора
экономических наук по специальности 08.00.08 –
Бухгалтерский учет и аудит**

Душанбе – 2025

Диссертация выполнена на кафедре бухгалтерского учета и аудита Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана

Научный консультант: **Хушвахтзода Кобилджон Хушвахт** – Президент Национальной академии наук Таджикистана, доктор экономических наук, профессор

Официальные оппоненты: **Шарифов Зариф Рахмонович** - профессор кафедры бухгалтерского учета и аудита Таджикского аграрного университета имени Ш. Шотемур, доктор экономических наук, профессор
Амонова Дилбар Субхоновна – профессор кафедры менеджмента и маркетинга Российско-Таджикского (Славянского) университета, доктор экономических наук, профессор
Кошинова Манзура Рахматджоновна - профессор кафедры финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета, доктор экономических наук, профессор

Ведущая организация: **Таджикский государственный университет коммерции**

Защита диссертации состоится 11 октября 2025 года в 14⁰⁰ часов на заседании диссертационного совета **6D.KOA-003** при Таджикском национальном университете. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, Студенческий городок, учебный корпус 7, ауд. 102. Электронная почта: **ds_6d.koa-003@mail.ru**, телефон ученого секретаря: (+992) 919-80-31-10

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке и на официальном сайте Таджикского национального университета (<http://www.tnu.tj>).

Автореферат разослан «____» _____ 2025 года

Ученый секретарь диссертационного совета, кандидат экономических наук



Бобиев И.А.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В условиях экономической глобализации и усиления взаимозависимости национальных экономик разных стран национальные системы бухгалтерского учета становятся важным элементом экономической инфраструктуры каждой страны. Роль финансового учета в этом контексте весьма значима, поскольку он служит основой для принятия финансовых и управленческих решений как на уровне хозяйствующих субъектов, так и на уровне государственной экономической политики. В этой связи особую актуальность приобретает вопрос создания и совершенствования национальной системы финансового учета, которая должна обеспечивать не только внутренние потребности национальной экономики, но и интеграцию в международное сообщество.

Постоянные изменения внешней среды, переход на Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО), усиление интеграции в мировые финансовые процессы и возросшие требования к прозрачности финансовой отчетности требуют пересмотра применения принципов и механизмов бухгалтерского учета. Вызовы глобализации требуют переосмысления теоретических и практических основ, а также адаптации методологических подходов к современным условиям. Это, в свою очередь, подразумевает трансформацию национальной системы финансового учета с учетом международных стандартов и реальных потребностей экономики.

Особое внимание следует уделить процессам реформирования системы финансового учета в развивающихся странах, таких как Республика Таджикистан. Актуальность исследования в условиях Республики Таджикистан обусловлена необходимостью

дальнейшего внедрения и адаптации международных стандартов, что будет способствовать улучшению экономической среды и повышению инвестиционной привлекательности страны. В частности, внедрение МСФО является важным шагом на пути к обеспечению высокой прозрачности финансовых операций и коммерческих сделок, повышению доверия иностранных инвесторов и эффективному использованию финансовых ресурсов в условиях нестабильности мировой экономики.

Принимая это во внимание, Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон в своем Послании Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 21 декабря 2021 года поручил Министерству финансов Республики Таджикистан совместно с другими заинтересованными министерствами и ведомствами и при поддержке местных исполнительных органов государственной власти «принять эффективные меры для перехода на международные стандарты финансовой отчетности, полной реализации современных программ учета финансовых операций и широкого внедрения цифровизации в сфере» [1].

Кроме того, важным направлением исследований является анализ социальных и исторических особенностей национальных систем учета, их влияния на практику финансового учета. В условиях глобальных экономических трансформаций особое значение приобретают культурные особенности, которые могут повлиять на формирование и развитие национальных систем учета. В этой связи изучение исторических и социальных предпосылок развития финансового учета является важным условием определения особенностей его эволюции в конкретной стране, в том числе в Республике Таджикистан.

Степень изученности научной темы. Вопросы, связанные с экономической глобализацией, в последние годы стали предметом обширного изучения со стороны отечественных ученых и исследователей. В работах М.Т. Ашуровой, М.Ч. Буриевой, И.Х. Давлатова, Х.М. Давлатова, А.М. Ишонхонова, К.З. Камолова, Б.Г. Сафарова и других рассматриваются различные аспекты проблем экономической глобализации. Однако эти исследования, как правило, не затрагивают непосредственно сферу бухгалтерского учета.

В трудах зарубежных исследователей – М.Д. Акатъевой, М. Гаффкина, С. Грея, С. Дивайна, Н.А. Кипарисова, Ч. Кристенсона, М.И. Кутера, С.Ф. Легенчука, Р. Маттесича, А. Мелиса, М.Дж. Милна, М.Р. Мэтьюса, Б. Нидлза, В.Ф. Паля, Д.А. Панкова, М.Л. Пятова, Дж. Ричарда, О.В. Рожновой, Ю.С. Рэндалла, Я.В. Соколова, Р.Л. Уоттса, А.М. Фрейзера, Э.С. Хендриксена, Н. Чабрака, Л.А. Чайковской, Э. Шилла, Р. Энтони – освещаются теоретические и методологические аспекты бухгалтерского учёта.

В публикациях таджикских ученых – Н.А. Абдулмуминзода, И.А. Бобиева, М.У. Бобоева, Д.А. Гайбуллоева, М.Р. Кошоновой, Б.А. Набиева, С.Х. Рахимова, Р.С. Тохировой, Д.У. Уракова, К.Х. Хушвахтзода, А. Шерназарова – также рассматриваются отдельные теоретические и методические вопросы бухгалтерского учета.

Изучение проблем создания и совершенствования национальных систем бухгалтерского учета в условиях экономической глобализации представляет собой важное и актуальное направление научных исследований в данной области. Имеющиеся зарубежные и отечественные научные труды охватывают широкий спектр тем – от исторического развития бухгалтерского учета и его классификации до

анализа современных подходов к стандартизации финансовой отчетности. Например, в работах таких зарубежных исследователей, как М.Д. Акатьева, В.В. Говдья, Т.В. Пашенко, С.Н. Поленова, В.И. Ткач, а также отечественных ученых — И.А. Бобиева, Г.Т. Кодировой, А.К. Курбонова, С.Ф. Низомова, Н.М. Собирзода, К.Х. Хушвахтзода - анализируются различные аспекты указанных проблем.

Работы, посвященные методологическим основам создания и развития национальных систем бухгалтерского учета, в том числе в контексте внедрения МСФО, отражают разнообразие взглядов на проблемы и перспективы этой области. Эти вопросы раскрываются в трудах зарубежных авторов: С.В. Андреевой, Л.В. Ашихминой, Б.И. Валуева, Н.А. Гуры, Т.В. Долгих, Т.Ю. Дружиловской, Н.А. Илюхиной, О.В. Крешенко, Н.А. Миславской, А.А. Мирзоалиева, А.П. Михалькевича, Н.С. Нечеухиной, Л.К. Никандровой, А.М. Петрова, А.А. Солоненко, Г.М. Утебаевой, В.Т. Чаи, а также отечественных исследователей – Х.А. Акрамовой, М.Ю. Бобоева, Д.Н. Дадоматова.

В современной научной литературе возрастает внимание к вопросам сравнительного анализа МСФО и национальных стандартов бухгалтерского учета, а также к исследованию влияния экономической глобализации на процессы унификации, гармонизации и цифровизации учетной практики. Эти темы подробно рассматриваются в работах зарубежных исследователей – И.Н. Богатой, М.А. Гордовой, Л.А. Зимаковой, Т.В. Зыряновой, С.А. Исаковой, Н.А. Каморджановой, В.Ф. Керимова, а также отечественных ученых – Д.С. Амоновой, М.У. Бобоева, М.Х. Давлатзода, М.В. Калемуллоева, М.Б. Каримиён, Г.Т. Кодировой, Х.К. Курбанализода, А.К. Курбонова, А.А. Мирзоалиева, С.Ф. Низомова, Р.К. Раджабова, Д.Т.

Расулова, Т.Б. Раджабова, С.С. Сайфиддинзода, Д.У. Уракова, Ш.А. Ходжиевой, З.Р. Шарифова, М. Шобекова.

Однако в литературе остаются неясными конкретные аспекты адаптации международных стандартов в развивающихся странах, таких как Республика Таджикистан. Исследования по внедрению МСФО в стране носят фрагментарный характер, а практические вопросы реформирования и совершенствования национальной системы финансового учета в условиях глобальных экономических изменений не получили должного внимания. Поэтому научная тема требует более глубокого исследования, особенно применительно к специфике экономики Республики Таджикистан.

Связь исследования с программами (проектами) и научными темами. Основные результаты исследования связаны с Национальной стратегией развития Республики Таджикистан на период до 2030 года (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 октября 2016 года № 392), Среднесрочной программой развития Республики Таджикистан на 2021-2025 годы (Постановление Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 16 июня 2021 года № 441), «О дополнительных мерах по внедрению Международных стандартов финансовой отчетности в Республике Таджикистан» (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 3 мая 2010 года № 231), «О дополнительных мерах по регулированию бухгалтерского учета и финансовой отчетности» (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 3 апреля 2012 года № 154) и Законом Республики Таджикистан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности». Диссертация выполнена в соответствии с планом научно-исследовательских работ кафедры бухгалтерского учета и аудита Международного университета туризма и

предпринимательства Таджикистана по теме «Теория и методология бухгалтерского учета, анализа и аудита на промышленных и туристических предприятиях Республики Таджикистан на 2021-2025 годы».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью исследования является разработка методических аспектов и практических рекомендаций по созданию и совершенствованию национальной системы финансового учета в условиях экономической глобализации с учетом положений МСФО и особенностей национальной экономики.

Задачи исследования. В диссертации решаются задачи, соответствующие заявленной цели, такие как:

1. Теоретическое обсуждение и классификация национальных систем бухгалтерского учета, анализ основных научных подходов к определению понятия «национальная система бухгалтерского учета» и выявление совокупности факторов, определяющих их формирование и развитие.

2. Изучение влияния процессов экономической глобализации на национальные модели бухгалтерского учета, включая их организационные и методологические аспекты, с обоснованием актуальности унификации стандартов финансовой отчетности на международном уровне.

3. Анализ исторического и социального контекста исламской экономики и ее влияния на развитие бухгалтерского учета. Изучение особенностей бухгалтерского учета в странах с исламской экономикой, анализ влияния исламских финансовых принципов на развитие бухгалтерского учета.

4. Анализ и оценка методологических основ создания национальной системы бухгалтерского учета в условиях глобализации экономики, исследование эволюции

подходов к организации бухгалтерского учета, выявление и оценка основных факторов, влияющих на развитие систем бухгалтерского учета.

5. Анализ принципов и методов бухгалтерского учета, исследование содержания его нормативно-правовой базы, определение проблем согласования национальной системы бухгалтерского учета к реалиям экономической среды и установление путей их устранения.

6. Исследование современного состояния и особенностей создания национальной системы финансового учета, рассмотрение и оценка основных этапов ее формирования и развития, выявление особенностей и современных проблем организации и ведения финансового учета в экономических субъектах.

7. Изучение и оценка процесса реформы системы финансового учета в Республике Таджикистан, исследование основных ее этапов, в том числе анализ и оценка процесса внедрения международных стандартов и соответствующих процедур, определение проблем и препятствий в осуществлении указанной реформы.

8. Изучить место финансового учета в системе бухгалтерского учета хозяйствующих субъектов, изучить взаимосвязь видов учета в целях создания единой системы бухгалтерского учета в хозяйствующих субъектах.

9. Проанализировать возможность внедрения МСФО в Республике Таджикистан, определить основные особенности процесса внедрения МСФО, выявить и оценить проблемы внедрения МСФО в системы бухгалтерского учета хозяйствующих субъектов. Диагностический анализ и оценка состояния внедрения МСФО в стране.

10. Исследование и оценка тенденций развития мирового финансового учета, связанных с внедрением МСФО, выявление основных проблем развития мирового

финансового учета в контексте МСФО и на этой основе разработка перспектив внедрения МСФО в Республике Таджикистан.

11. Разработать предложения по совершенствованию системы финансового учета в Республике Таджикистан с учетом требований МСФО, в том числе по совершенствованию учетной политики, структуры плана счетов бухгалтерского учета, механизмов внутреннего контроля в целях повышения точности и достоверности финансовой отчетности.

Объектом исследования является национальная система финансового учета в условиях экономической глобализации, а также процессы внедрения и совершенствования МСФО в Республике Таджикистан.

Предметом исследования Предметом исследования являются методология и практика создания и реформирования национальной системы бухгалтерского учета в условиях глобализации, в том числе особенности внедрения МСФО в систему финансового учета хозяйствующих субъектов Республики Таджикистан.

Гипотеза исследования заключается в том, что успешное внедрение международных стандартов в национальную систему бухгалтерского учета в Республике Таджикистан возможно путем адаптации этих стандартов с учетом экономических, социальных и культурных особенностей страны, а также использования комплексного подхода, включающего реформирование системы бухгалтерского учета, повышение квалификации бухгалтеров, совершенствование современных цифровых технологий, развитие внутреннего контроля. Влияние экономической глобализации на эти процессы способствует повышению прозрачности финансовой отчетности и повышению доверия международных инвесторов.

Теоретические основы исследования.

Теоретические основы исследования базируются на теориях, связанных с развитием национальных систем бухгалтерского учета в условиях экономической глобализации. Основным теоретическим направлением является анализ концепции бухгалтерского учета как инструмента управления и контроля, а также теории глобализации, объясняющей влияние международных экономических процессов на национальные системы бухгалтерского учета. Используются также теории интеграции международных стандартов, таких как МСФО, в национальную практику бухгалтерского учета и принципы бухгалтерского учета, используемые в исламской экономике.

Методологические основы исследования.

Методологической основой исследования является системный подход, позволяющий рассматривать бухгалтерский учет как элемент более широкой экономической системы, а также проводить сравнительный анализ национальных систем бухгалтерского учета. Используются методы экономического анализа, диагностики и моделирования процессов реформирования системы бухгалтерского учета, а также практические методы анализа финансовой отчетности, экспертной оценки, контент-анализа нормативных документов, опросов и интервью.

Источники данных. Исследование подготовлено на основе публикаций в области бухгалтерского учета, МСФО, нормативно-правовых актов, постановлений Правительства Республики Таджикистан в области бухгалтерского учета, приказов Министерства финансов Республики Таджикистан, бухгалтерской информации и финансовой отчетности предприятий, материалов конференций,

интервью с экспертами и работниками бухгалтерии предприятий.

База исследования Базой исследования является материально-техническая, организационная и информационная база, обеспечивающая анализ и обоснование подходов к формированию национальной системы финансового учета в условиях глобализации. Материально-техническая база включает ресурсы Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана, в том числе доступ к специализированным бухгалтерским программам, электронным библиотекам, базам данных, техническим средствам обработки и анализа данных. Организационной основой является поддержка научного консультанта, доступ к информации коммерческих предприятий, аудиторских организаций, уполномоченных государственных органов, а также возможность участия в научных конференциях, семинарах, специализированных круглых столах. Информационная база включает в себя нормативно-правовые акты Республики Таджикистан, МСФО, данные Министерства финансов Республики Таджикистан, отчеты предприятий, научные публикации отечественных и зарубежных авторов, а также результаты собственных аналитических исследований автора.

Научная новизна исследования выражается в комплексном анализе процесса создания и совершенствования национальной системы финансового учета в условиях глобализации экономики, разработке методологических подходов и практических рекомендаций по внедрению МСФО в Республике Таджикистан. В качестве наиболее важных результатов работы, содержащих научную новизну, следует отметить следующие положения:

1. Разработано новое видение бухгалтерского учета как многогранной информационной системы,

раскрывающее его управленческое и институциональное значение в национальном и международном контексте. Создана адаптивная модель национальной системы бухгалтерского учета, отражающая современные экономические реалии. Предложена классификация национальных систем бухгалтерского учета с учетом степени их вовлеченности в мировые экономические процессы и особенностей развивающихся стран.

2. Определить влияние экономической глобализации на национальные системы бухгалтерского учета. Систематически анализируется, как экономическая глобализация влияет на создание и развитие национальных систем бухгалтерского учета. Представлена модель изменений в национальной системе учета под влиянием процессов глобализации, а также выявлены основные проблемы развивающихся стран. Обсуждаются перспективы и преимущества интеграции национальной системы бухгалтерского учета с международными стандартами.

3. Подробный анализ исторических и социальных аспектов исламской экономики и их влияния на развитие бухгалтерского учета. Доказано, что исламская экономика оказывает существенное влияние на формирование систем бухгалтерского учета в исламских странах. Рассматриваются исторические обстоятельства возникновения исламской модели бухгалтерского учета и определяются ее основные принципы. Изучен процесс адаптации исламской экономики и финансовых услуг.

4. Необходимость трансформации традиционной модели бухгалтерского учета в интегрированную систему на основе МСФО и цифровых технологий обосновывается как ответ на вызовы глобализации и этап эволюции методологии национальных учетных систем. Обоснован комплексный подход к реформированию бухгалтерского

учета с учетом исторического развития учетных систем, современных тенденций цифровизации и глобализации.

5. Предложен новый подход к приведению бухгалтерского учета в соответствие с международными стандартами, учитывающий специфику национальной экономики, включающий внедрение механизмов государственного регулирования, развитие системы подготовки специалистов, цифровизацию учетных процессов.

6. Установлено влияние процессов глобализации, цифровизации и интеграции на трансформацию учета в хозяйствующих субъектах. Для повышения эффективности и адаптации к изменяющейся внешней среде предлагается практико-ориентированный подход к организации бухгалтерского обслуживания, в том числе с использованием аутсорсинга бухгалтерского учета.

7. Проведен анализ трансформации национальной системы финансового учета в контексте реформ по внедрению МСФО. Выявлены основные препятствия на пути перехода, включая институциональные ограничения и нехватку высококвалифицированных кадров. Обоснованы направления устранения этих препятствий с учетом особенностей экономической и правовой среды Республики Таджикистан.

8. Определяется место финансового учета в общей структуре системы бухгалтерского учета хозяйствующих субъектов. Разработана модель интеграции финансового, управленческого и налогового учета, обеспечивающая формирование единой, согласованной системы учета. Обоснована роль финансового учета как основы для составления управленческой и налоговой отчетности.

9. Проведен углубленный анализ состояния внедрения МСФО в Республике Таджикистан с акцентом на текущие проблемы, такие как недостаточная подготовка бухгалтеров

и несоответствие нормативно-правовых актов международным стандартам. На основании диагностического анализа выявлены недостатки в процессе внедрения МСФО. Даны рекомендации по совершенствованию процесса адаптации МСФО с учетом особенностей национального законодательства и экономической ситуации в стране.

10. Проанализированы мировые тенденции развития финансового учета на основе МСФО с акцентом на проблемы гармонизации финансовой отчетности, цифровизации учета, интеграции экологических и социальных показателей в систему финансовой отчетности. Особое внимание уделяется разработке рекомендаций по адаптации МСФО в развивающихся странах, внедрению технологий автоматизации учета и подготовки финансовой отчетности.

11. Представлен комплексный подход к совершенствованию системы финансового учета хозяйствующих субъектов в условиях МСФО. Разработаны механизмы формирования учетной политики и актуализации плана счетов с учетом национальных особенностей и требований международных стандартов. Особое внимание уделяется развитию внутреннего контроля как ключевого инструмента повышения точности, достоверности и прозрачности финансовой отчетности.

Положения, выносимые на защиту

1. Национальная система бухгалтерского учета рассматривается как динамичная информационная структура, на развитие которой оказывают влияние экономические, правовые и институциональные факторы, а ее эффективность определяется степенью интеграции с международными стандартами бухгалтерского учета в условиях глобализации. Уточнена классификация моделей бухгалтерского учета с учетом уровня экономической

интеграции и особенностей национальной экономической системы.

2. Разработана концептуальная модель влияния процессов экономической глобализации на развитие национальных систем бухгалтерского учета, в рамках которой обоснована многоуровневая гармонизация финансовой отчетности – на международном, региональном и национальном уровнях. Предложенный подход позволяет выявить структурные ограничения, присущие учетной практике развивающихся стран, которые возникают в результате конфликта между устоявшимися национальными традициями и требованиями международных стандартов.

6. Разработан подход к организации бухгалтерской службы с использованием аутсорсинга бухгалтерских услуг с целью снижения рисков и затрат, повышения гибкости и обеспечения соответствия нормативным требованиям. Представлены практические рекомендации по организации эффективных методов бухгалтерского учета в условиях реформирования системы бухгалтерского учета с учетом международных стандартов и национальных особенностей.

7. Проведен комплексный анализ процесса реформирования системы финансового учета в Республике Таджикистан с учетом внедрения МСФО. Определены основные проблемы, препятствующие полноценному переходу на международные стандарты. Даны рекомендации по решению данных проблем, такие как разработка и внедрение адаптированных методических материалов, обучение персонала, а также комплексная трансформация системы бухгалтерского учета и совершенствование информационной инфраструктуры для успешного внедрения МСФО.

8. Разработана модель интеграции бухгалтерского, финансового, управленческого и налогового учета,

позволяющая создать единую и эффективную систему учета, обеспечивающую правильное формирование управленческой и налоговой отчетности. В модели подчеркивается важность совместной роли финансового учета и управленческого учета в принятии своевременных решений, а также предлагаются способы преодоления ограничений финансового учета и улучшения его взаимодействия с налоговым учетом для улучшения налогообложения.

9. Анализ процесса внедрения МСФО в Республике Таджикистан выявил такие острые проблемы, как недостаточная подготовка бухгалтеров, несоответствие нормативно-правовых актов международным стандартам, а также практические недостатки в процессе перевода стандартов на таджикский язык. Даны рекомендации по совершенствованию учебных материалов, адаптации МСФО к специфике национальной экономики, доработке нормативных документов, что позволит повысить качество финансовой отчетности и усовершенствовать процессы внедрения международных стандартов с учетом национальных реалий.

10. Систематизированы мировые тенденции развития финансового учета на основе МСФО. Даны рекомендации по адаптации МСФО в развивающихся странах, внедрению технологий автоматизации бухгалтерского учета, созданию новых стандартов бухгалтерского учета для отражения в отчетности социальных и экологических факторов. Доказано, что внедрение цифровых технологий в бухгалтерский учет повышает точность и прозрачность отчетности, улучшает взаимодействие национальных и международных финансовых систем.

11. Предложены пути совершенствования национальной системы финансового учета на основе МСФО с акцентом на разработку учетной политики и

совершенствование плана счетов. Разработаны эффективные меры по совершенствованию внутреннего контроля для обеспечения точности, достоверности и прозрачности финансовой отчетности, реализация которых позволяет повысить качество финансовой отчетности, снизить риск искажения информации, усовершенствовать процесс принятия управленческих решений.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Теоретическая значимость исследования выражается в расширении теоретических основ создания и совершенствования национальной системы бухгалтерского учета в условиях глобализации с акцентом на внедрение МСФО. Разработанные концептуальные подходы, классификация национальных систем бухгалтерского учета, а также представленные в исследовании методические рекомендации будут полезны для дальнейших теоретических исследований в области бухгалтерского учета и финансового менеджмента. Практическая значимость исследования выражается в разработке рекомендаций по внедрению МСФО в национальную систему бухгалтерского учета. Результаты исследования могут быть использованы для совершенствования финансового учета на предприятиях частного и государственного секторов, а также в процессе преподавания бакалавриата и магистратуры по бухгалтерскому учету и финансам. Практическое значение также находит свое отражение в совершенствовании учетной политики, плана счетов и системы внутреннего контроля в целях повышения прозрачности и достоверности финансовой отчетности.

Степень достоверности результатов исследования определяется с использованием комплекса методов научного анализа, включающего системный, сравнительный и прикладной подходы. Для подтверждения

гипотез и выводов использовались статистические данные, нормативно-правовые документы, а также практические исследования, в том числе анализ кейсов внедрения МСФО. Результаты исследования были проверены с использованием различных источников данных, таких как научные публикации, официальные отчеты государственных органов, материалы практического учета. Использование методов диагностики и анализа текущего состояния финансового учета, а также обоснование практических рекомендаций на основе анализа мирового опыта подтверждает высокую степень достоверности и применимости полученных результатов.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Исследование проводилось в рамках следующих пунктов Паспорта специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по научной специальности 08.00.08 – Бухгалтерский учет и аудит: 1.1. Исходные парадигмы, фундаментальные концепции, базовые принципы, постулаты и правила учета, 1.4. История развития теории, методологии и организации бухгалтерского учета, 1.5. Регулирование и стандартизация правил бухгалтерского учета при формировании отчетной информации, 1.6. Гармонизация различных систем бухгалтерского учета, их соответствие международным стандартам, 1.12. Трансформация национальной финансовой отчетности в соответствии с требованиями международных стандартов и стандартов других стран, 1.14. Методология использования современных информационно-коммуникационных технологий в сфере бухгалтерского учета и отчетности.

Личный вклад соискателя ученой степени. Личный вклад соискателя ученой степени отражается в разработке теоретической базы исследования, включающей широкую классификацию национальных систем бухгалтерского

учета и детальный анализ влияния экономической глобализации на эти системы, предложения по интеграции принципов исламской экономики в систему бухгалтерского учета, проведение исследования состояния финансового учета в Республике Таджикистан, анализ проблем и препятствий при внедрении МСФО, предоставление практических рекомендаций по совершенствованию системы финансового учета и ее адаптации к МСФО, разработку методологии оценки целесообразности внедрения МСФО в Республике Таджикистан с учетом специфики законодательства и экономической среды страны, а также совершенствование учетной политики, плана счетов бухгалтерского учета и внутреннего контроля в рамках целей внедрения МСФО. Все указанные аспекты работы были выполнены соискателем самостоятельно, что свидетельствует о значительном личном вкладе в развитие теории и практики бухгалтерского учета в условиях глобализации и перехода на международные стандарты.

Апробация и внедрение результатов исследования.

Результаты исследования представлялись в виде научных докладов и практических рекомендаций, докладывались и получили положительные отзывы на международных и республиканских конференциях: «Бухгалтерский учет, анализ и аудит в условиях экономической глобализации» (Душанбе, 2020), «Современное состояние и перспективы развития бухгалтерского учета, анализа и аудита в Республике Таджикистан» (Душанбе, 2021), «Основные направления обеспечения ускоренной индустриализации экономики в свете стратегических целей Республики Таджикистан» (Душанбе, 2022), «Стратегические направления развития инновационного предпринимательства в условиях глобализации» (Душанбе, 2022), «Актуальные вопросы бухгалтерского учета, анализа и аудита в современных условиях» (Душанбе, 2023),

«Экономика, бизнес, инновации» (Пенза, 2023), «Развитие системы управления инновациями на промышленных предприятиях» (Куляб, 2023), «Экономика предприятий, регионов, стран: актуальные вопросы и современные аспекты» (Пенза, 2023), «Экономика, финансы и управление: актуальные вопросы теории и практики» (Пенза, 2023), «Экономика в теории и практике: актуальные вопросы и современные аспекты» (Пенза, 2024), «Актуальные вопросы бухгалтерского учета и аудита в условиях цифровой экономики и ускоренной индустриализации Республики Таджикистан» (Душанбе, 2024) и другие. Разработанные рекомендации могут быть использованы в национальной системе бухгалтерского учета и системах бухгалтерского учета коммерческих предприятий. Теоретические положения и практические рекомендации исследования используются в учебном процессе на уровне бакалавриата и магистратуры по специальности «Бухгалтерский учет, анализ и аудит».

Публикации по теме диссертации. По теме исследования опубликовано 1 монография, 51 научная статья объемом 32,0 печатных листов (в том числе 28,4 печатных листов авторских), из них 22 статьи опубликованы в рецензируемых научных журналах.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, пяти глав, выводов и рекомендаций, а также списка литературы из 353 источников. Текст диссертации составляет 360 страниц, включает 13 рисунков и 26 таблиц.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении обосновывается актуальность выбранной темы исследования и подчеркивается ее значимость в контексте современных научных и практических проблем. Показаны также основные достижения в области изучения проблемы, с выделением

степени изученности научной темы. При представлении четко изложены цели и задачи диссертации, что позволяет сосредоточиться на основных аспектах исследования. Кроме того, определяются объект и предмет исследования, что помогает более точно описать область исследования. Дается базовое описание диссертации, включая обзор ее методологии, структуры и содержания, что дает общее представление о структуре и значимости исследования.

В первой главе «Теоретические основы создания национальных систем бухгалтерского учета» обосновывается необходимость формирования и развития национальной системы финансового учета в условиях глобализации. Изложены основные теоретические и методологические положения, раскрыты подходы к определению сущности бухгалтерского учета как системы, исследованы особенности формирования учетной информации на национальной и международной основе.

Уточнено понятие «национальная система бухгалтерского учета» и описано его отличие от схожих терминов, таких как «бухгалтерский учет», «система бухгалтерского учета», «система бухгалтерского учета и финансовой отчетности», «модели бухгалтерского учета».

Исследование показало, что некоторые авторы используют эти понятия как синонимы. Однако, по мнению автора, эти понятия различны. Анализ встречающихся в литературе определений позволил автору высказать свою точку зрения на различия между этими понятиями.

В частности, автором определен бухгалтерский учет как совокупность элементов, имеющих определенную форму и содержание, которые действуют взаимосвязано и создают сложную информационную систему, обеспечивающую управление хозяйствующими субъектами. Иначе, бухгалтерский учет – это «система информации о состоянии и движении ресурсов

организации, о результатах ее деятельности, которая отображает хозяйственную деятельность организации в денежном измерителе» [4, с. 4].

Поэтому, трудности изучения бухгалтерского учета связаны со сложностью самой системы и ее информационным содержанием. То есть бухгалтерский учет – это информационная система, предоставляющая необходимую информацию для управления хозяйствующим субъектом.

Автор предлагает рассматривать национальную учетную систему как институционально и методологически оформленную совокупность теоретических принципов, нормативно-правовых актов, стандартов, организационных структур и практических процедур учета, которые формируются под влиянием социально-экономических условий, правовой системы и культурно-исторических традиций и призваны обеспечивать подготовку, обработку и представление достоверной финансовой информации внутренним и внешним пользователям.

Такой подход позволяет сосредоточиться не только на нормативно-правовых аспектах системы бухгалтерского учета, но и на роли институциональной среды, характере экономической политики государства, а также потребностях общества в учетной информации. В рамках предлагаемой трактовки национальная система бухгалтерского учета представляет собой не только совокупность правил, стандартов и учетных процедур, но и самостоятельное явление, обеспечивающее интеграцию принципов бухгалтерского учета с учетом местных условий и отражающее своеобразие экономической модели страны. В этой связи основным ориентиром развития национальной системы бухгалтерского учета является обеспечение сопоставимости и прозрачности информации в условиях

усиления процессов глобализации при сохранении устойчивости и уникальности учетной модели.

Автор представляет систему бухгалтерского учета с научной и практической точки зрения в виде модели, в которой выделены части входа в систему (информация о хозяйственной деятельности), выхода из системы (обобщенная информация в виде отчета), воздействия на окружающую среду (бизнес-среда функционирования хозяйствующего субъекта) и обратной связи (управленческие решения - действия, влияющие на хозяйственную деятельность) (рисунок 1).

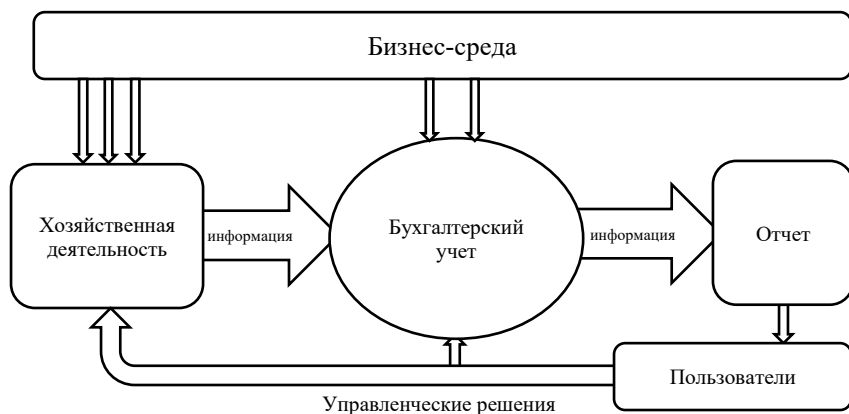


Рисунок 1. – Универсальная модель системы бухгалтерского учета

Источник: составлено автором

Проанализированы основные модели национальных систем бухгалтерского учета (англо-американская, европейская, южноамериканская, исламская, международная), описаны их особенности, условия формирования и цели. Определено, что Республика Таджикистан в основном следует европейской модели, то есть основная роль в определении принципов бухгалтерского учета принадлежит государству.

Автор рассматривает классификацию национальных систем бухгалтерского учета как одно из важных направлений теоретического осмысления их сущности и предлагает подход к классификации национальных систем бухгалтерского учета, в основу которого положены уровень экономической глобализации страны и степень соответствия МСФО, а также институциональные и экономические характеристики системы бухгалтерского учета, включая наличие профессиональных бухгалтерских организаций, уровень нормативного регулирования, кадровое обеспечение, а также историко-культурные особенности. В связи с этим автор представляет модель с двумя осями, каждая из которых охватывает рассматриваемые типы систем учета (рисунок 2).



Рисунок 2. – Классификация национальных систем бухгалтерского учета

Источник: составлено автором

Автор подчеркивает, что в условиях экономической глобализации проблема поиска путей гармонизации бухгалтерского учета и финансовой отчетности становится все более актуальной. В этой связи составлена схема, иллюстрирующая влияние экономической глобализации на национальные системы бухгалтерского учета, в том числе на систему бухгалтерского учета в Республике Таджикистан (рисунок 3).

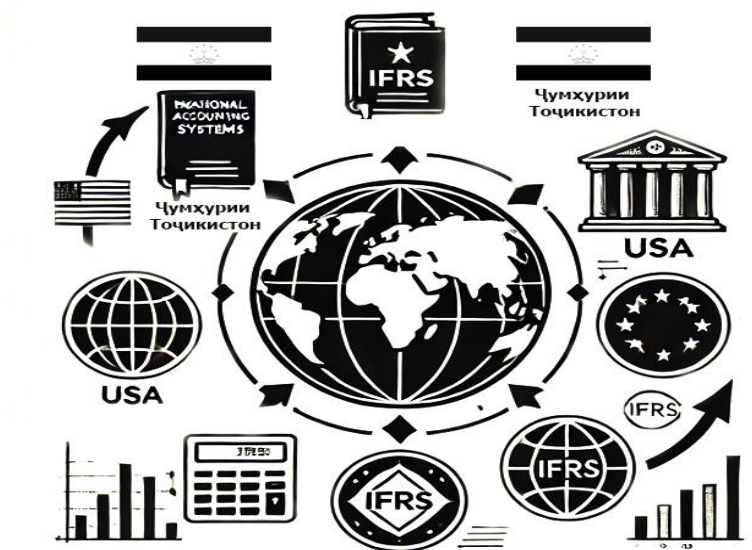


Рисунок 3. – Влияние экономической глобализации на систему бухгалтерского учета: путь к унификации стандартов

Источник: составлено автором

Процесс глобализации влияет на национальные системы бухгалтерского учета не только на национальном уровне, но и на уровне предприятий. Унификация и стандартизация бухгалтерского учета посредством МСФО способствует повышению прозрачности и сопоставимости финансовой отчетности, а также эффективному

управлению капиталом. Это, в свою очередь, расширит интеграцию мировых рынков капитала и обеспечит формирование устойчивых связей между хозяйствующими субъектами на международной арене.

В диссертации отмечается, что бухгалтерский учет должен всесторонне способствовать развитию экономических отношений на международном, региональном, национальном, отраслевом и уровне хозяйствующих субъектов. Однако в связи с трансформацией самих экономических отношений в условиях глобализации происходят изменения внутри каждого уровня учетной системы. В них применяются методы, подходы и правила организации учета в соответствии с требованиями управления на каждом соответствующем уровне управления экономическими отношениями. Поэтому национальная система бухгалтерского учета и финансовой отчетности в каждой стране изменяется и развивается под влиянием процессов глобализации.

Одновременно системы бухгалтерского учета на уровне отраслей и хозяйствующих субъектов также изменяются и развиваются под влиянием международных и региональных систем бухгалтерского учета. При этом понятие национальной учетной системы под влиянием процессов глобализации приняло черты международных и региональных систем, затронув учетные системы на уровне отраслей и экономических субъектов, и адаптировав их к требованиям международных систем бухгалтерского учета и финансовой отчетности.

Для лучшего понимания влияния глобализации на бухгалтерский учет и финансовую отчетность представлена таблица, обобщающая основные аспекты этого влияния (таблица 1).

Таблица 1. – Основные аспекты влияния глобализации на систем бухгалтерского учета

Аспект, выражающий влияние	Интерпретация аспекта воздействия
Экономическая глобализация и бухгалтерский учет	Глобализация способствует интеграции систем бухгалтерского учета и внедрению МСФО, что улучшает отношения между странами.
Основные проблемы внедрения МСФО в Республике Таджикистан	Нехватка квалифицированных кадров, трудности адаптации национальных традиций и методов учета к международным стандартам.
Основные препятствия для координации	Разные уровни экономического развития, традиций и культуры бухгалтерского учета, нехватка квалифицированных бухгалтеров, отсутствие методических материалов.
Роль МСФО	МСФО помогают гармонизировать бухгалтерский учет и финансовую отчетность, но обучение специалистов и адаптация системы требуют значительных инвестиций.
Глобализация и развитие систем бухгалтерского учета	Процессы глобализации затрагивают все уровни систем учета (международный, региональный, национальный и отраслевой).
Интеграция учетных систем крупных предприятий	Глобализация способствует интеграции крупных предприятий посредством стандартизации и гармонизации процедур бухгалтерского учета.
Риск несоответствия стандартам	Риски несопоставимости финансовой отчетности из-за различий в национальных системах бухгалтерского учета и стандартах отчетности.
Преимущества глобализации бухгалтерского учета	Унификация отчетности, сокращение затрат на обработку финансовых данных, повышение прозрачности информации и повышение доверия
Будущее бухгалтерского учета в условиях глобализации	Развитие единого подхода к бухгалтерскому учету, адаптация национальных систем к международным стандартам и повышение эффективности использования капитала.

Источник: составлено автором

Рассматриваются исторические и социальные предпосылки развития бухгалтерского учета в исламской экономике. Изучено влияние исламских норм и ценностей

на развитие системы бухгалтерского учета, ориентированной на принципы справедливости и прозрачности. Приведены примеры трудов мыслителей Абу Ханифы, Абу Юсуфа и Ибн Хальдуна, внесших вклад в развитие счета и финансового регулирования. Особое внимание уделено вкладу Мухаммада Аль-Хорезми в развитие числовых систем, используемых в учете.

Выявлены элементы исламского учета, среди которых требование учета социально-экономической роли бизнеса в обществе, запрет ростовщичества (процентов), учет общественного интереса при формировании прибыли и расходов.

Во второй главе - «Методология создания и функционирования национальной системы бухгалтерского учета» раскрываются основные методологические аспекты формирования национальной системы бухгалтерского учета, учитывающие современные проблемы мировой экономики и историко-культурные особенности Республики Таджикистан.

Рассмотрены этапы развития методологических подходов к формированию национальной системы бухгалтерского учета. Подчеркивается, что методология бухгалтерского учета развивалась в тесной связи с историческими, экономическими, социальными и правовыми особенностями различных стран и экономических систем.

Важное внимание уделяется разделению трех отдельных элементов в системе бухгалтерского учета — финансового учета, управленческого учета и налогового учета. Процесс разделения и дифференциации систем бухгалтерского учета обусловил необходимость дальнейшего совершенствования методологии бухгалтерского учета и разработки единых принципов составления финансовой отчетности. Методология ставит

во главу угла разработку национальных и международных стандартов бухгалтерского учета и унификацию подходов к составлению финансовой отчетности. Разработка и внедрение таких стандартов позволили глубже понять ключевые аспекты методологии бухгалтерского учета.

Понятие методологии поясняется применительно к бухгалтерскому учету. По мнению автора, методология – это деятельность, осуществляющая систематизацию теоретических знаний и практических навыков путем установления логических связей между элементами системы, оценки соответствия накопленных научных знаний актуальным вопросам практической деятельности. Для нужд учетной практики методика обеспечивает современный уровень развития технологии бухгалтерского учета путем интеграции практических методов и логической структуры практической деятельности в единую систему.

Исследование и оценка методологических проблем и недостатков системы бухгалтерского учета позволяет определить дальнейшие направления ее развития и перспективы, что способствует повышению статуса бухгалтерского учета как науки и обеспечению соответствия его теории и методологии современным требованиям учетной практики в системе управления экономическими субъектами.

Для анализа эволюции методологических подходов к созданию национальных систем учета необходимо рассмотреть ряд ключевых факторов, повлиявших на трансформацию этих подходов в различные исторические и экономические периоды. Рассмотрение изменений в методологиях учета требует комплексного подхода, учитывающего как изменения, происходящие внутри стран, так и международные тенденции (таблица 2).

Таблица 2. - Эволюция методологических подходов к созданию национальных систем бухгалтерского учета

Этапы эволюции подходов	Описание
Древние и средневековые системы бухгалтерского учета	Первоначально бухгалтерский учет был связан с управлением материальными ресурсами и налогами (Древний Египет, Месопотамия, Римская империя).
Основы бухгалтерии (XV век)	Внедрение системы двойной записи в качестве основы современного бухгалтерского учета.
Промышленная революция (XIX век)	Рост крупных корпораций потребовал сложных методов учета. Концепция учета основана на принципе «объективизма» для прозрачности и доверия.
Между Первой и Второй мировыми войнами (1914-1945)	Развитие стандартов бухгалтерского учета в разных странах. Возникновение необходимости унификации правил международной торговли и инвестиций.
Информационные технологии (конец XX-го - начало XXI-го века)	Развитие информационных технологий и компьютеризация ускоряют процессы бухгалтерского учета, повышают достоверность и снижают количество человеческих ошибок.
Цифровые технологии (включая блокчейн)	Влияние блокчейна на бухгалтерский учет, обеспечение прозрачности и неизменности финансовых записей в контексте международных транзакций и цифровых активов.
Международные стандарты (МСФО)	Разработка МСФО для унификации финансовой отчетности, улучшения сотрудничества между странами и содействия торговле и инвестициям.
Финансовые кризисы (2008 и последующие годы)	Подчеркнута важность прозрачности бухгалтерского учета, которая способствовала повышению спроса на финансовую отчетность и повышению доверия к мировой финансовой системе.
Традиционные школы	Акцент на исторической стоимости активов и соответствии национальным стандартам бухгалтерского учета.
Новые теоретические подходы (глобализация)	Внедрение МСФО для интеграции в мировую экономику, улучшения отчетности и повышения доверия к национальным системам бухгалтерского учета

Сарчашма: таҳияи муаллиф

В таблице 2 представлен хронологический отчет об эволюции бухгалтерских практик с древних времен до наших дней. Она показывает, как различные исторические и экономические условия влияли на развитие систем учета. Особое внимание уделено переходу от традиционных методов учета к современным подходам, связанным с глобализацией и международными стандартами.

Сделан вывод о том, что методологические основы формирования национальной системы бухгалтерского учета в современных условиях требуют пересмотра с учетом процессов цифровой трансформации, усложнения бизнес-процессов, усиления международной интеграции. Сама методология бухгалтерского учета – как совокупность принципов, методов и правил – должна отражать не только базовые концепции бухгалтерского мышления, но и новые подходы, которые определяет реальность цифровой экономики. Только посредством разумного сочетания традиционной логики бухгалтерского учета с цифровыми и международными стандартами можно достичь целей повышения достоверности, прозрачности и аналитических возможностей бухгалтерской информации.

Автор сосредоточивается на принципах, положениях и допущениях бухгалтерского учета как основе системы бухгалтерского учета. По-новому интерпретированы 5 принципов бухгалтерского учета: непрерывность деятельности хозяйствующего субъекта, начисления, дальновидность, приоритет содержания над формой, себестоимость, 8 принципов, определяющих основные свойства информации: понятность, объективность, сопоставимость, уместность, существенность, достоверность, беспристрастность и полнота. Эти принципы определяют логическую структуру бухгалтерского учета и должны адаптироваться с учетом особенностей национальной экономики и правовой среды.

Подробно с точки зрения автора изложены основные элементы метода бухгалтерского учета, в том числе двойная запись, оценка объектов учета, документальное оформление хозяйственных операций, инвентаризация активов и обязательств, калькулирование себестоимости, обобщение данных бухгалтерского учета (отчетность).

Обоснована внедрение концепции интеграции традиционных методов бухгалтерского учета с современными цифровыми инструментами и положениями международных стандартов. Данная концепция предполагает интеграцию комплексных элементов на основе современных технологий цифрового учета: традиционные методы обеспечивают структурную устойчивость и преемственность, цифровые технологии – эффективность и точность, а принципы МСФО – международную сопоставимость и прозрачность.

Рассматриваются законодательство, регулирующее вопросы бухгалтерского учета, а также международные инициативы, влияющие на практику бухгалтерского учета. Сделан вывод о разрозненности и несовершенстве отечественной нормативно-правовой базы, особенно в части ее гармонизации с международными стандартами.

В результате сравнительного анализа мирового опыта регулирования бухгалтерского учета автором установлено, что в основе успешных реформ учетных систем лежат комплексные концепции, объединяющие три основных элемента: нормативно-правовую модернизацию, профессиональное развитие бухгалтерского сообщества и внедрение цифровых технологий. Эти три направления следует рассматривать как взаимосвязанные элементы единой стратегии реформирования национальной системы бухгалтерского учета в Республике Таджикистан. Развитие нормативно-правовой базы бухгалтерского учета должно представлять собой не простое применение стандартов, а

целенаправленный и непрерывный процесс трансформации, ориентированный на национальные условия и основанный на мировом опыте.

В третьей главе - «Современное состояние системы финансового учета в Республике Таджикистан» рассматривается состояние финансового учета в Республике Таджикистан. Раскрыты особенности становления и развития финансового учета, проанализированы его организационно-институциональные аспекты на уровне хозяйствующих субъектов. Проведен критический анализ хода реформ системы финансового учета в связи с внедрением МСФО.

Особое внимание уделено способу организации бухгалтерского учета в рамках особого вида предпринимательской деятельности – аутсорсинга бухгалтерских услуг. Отмечено, что в последние годы наряду с малыми и средними предприятиями интерес к аутсорсингу проявляют и крупные предприятия. При этом возможности и условия использования аутсорсинга обосновываются анализом отдельных положений законодательства страны.

Для лучшего понимания основных факторов, обуславливающих рост спроса на аутсорсинг, а также его преимуществ и особенностей, разработана схема, отражающая основные аспекты современного состояния аутсорсинга бухгалтерских услуг в стране (рисунок 4).

Анализ представленной схемы позволяет сделать несколько важных выводов относительно текущего состояния и тенденций аутсорсинга бухгалтерских услуг в Республике Таджикистан. Во-первых, очевидно, что основными факторами роста спроса на аутсорсинг бухгалтерских услуг являются нестабильность законодательной базы, реформирование системы бухгалтерского учета и переход на МСФО. Это

подтверждает, что для многих предприятий, особенно малых и средних, аутсорсинг является более доступным и экономически выгодным вариантом, чем найм бухгалтера в качестве постоянного сотрудника.

Аутсорсинг бухгалтерских услуг
Причины роста спроса: 1. Проблемы деловой правовой среды и ее частые изменения 2. Усилия предпринимателей в условиях жесткого налогового контроля 3. Переход на МСФО и реформы бухгалтерского учета
Преимущества аутсорсинга: 1. Снижение финансовых рисков 2. Сокращение расходов на содержание бухгалтеров - ключевых сотрудников 3. Снижение бухгалтерских и налоговых рисков 4. Улучшение бизнес-процессов
Круг клиентов аутсорсинга бухгалтерского учета: 1. Малый и средний бизнес 2. Новые предприниматели
Особенности аутсорсинга бухгалтерских услуг: 1. Использование бухгалтеров - индивидуальных предпринимателей 2. Риск привлечения нелегально действующих аутсорсеров 3. Проблемы, связанные с квалификацией и профессионализмом привлеченных бухгалтеров.

Рисунок 4. – Факторы, обуславливающие рост спроса на аутсорсинг бухгалтерских услуг

Источник: составлено автором

Во-вторых, схема подтверждает важность аутсорсинга для снижения финансовых рисков и оптимизации затрат. Особенно это актуально для предприятий, которые не имеют возможности нанимать высококлассных специалистов в качестве постоянных сотрудников, что является серьезным препятствием для малого бизнеса в условиях ограниченных финансовых ресурсов.

В-третьих, стоит отметить, что несмотря на развитие аутсорсинга, все еще существуют такие проблемы, как

нехватка квалифицированных специалистов и риски, связанные с незаконной деятельностью аутсорсеров (без регистрации в налоговых органах). Это требует от предприятий тщательного подхода к выбору аутсорсера и анализу рисков.

Также дано описание распространенных моделей аутсорсинга бухгалтерских услуг и организации взаимодействия предприятий с аутсорсерами (таблица 3).

Таблица 3. – Модели применения аутсорсинга бухгалтерских услуг

Модель	Вид предприятия	Вид обслуживания
Полный учет	Индивидуальные предприниматели, малые предприятия	Ведение регистров финансового и налогового учета
	Крупные предприятия	Ведение бухгалтерского учета в отдельных подразделениях предприятия
Аутсорсер - внешние бухгалтеры	Средние предприятия, крупные предприятия	Передача аутсорсингу бухгалтерского учета по отдельным объектам или участкам учета (расчет заработной платы, кадровый учет, работа с дебиторской задолженностью, проведение внеплановых проверок и инвентаризаций и т.д.)
Аутсорсер – внешний главбух	Малые предприятия	Составление бухгалтерской отчетности и налоговых деклараций (отчеты)
Аутсорсер – внешний консультант	Малые, средние, крупные предприятия	Оказание консультационных услуг и информирование клиентов об изменениях в финансовом законодательстве, консультирование по отдельным вопросам налогообложения, использование информационных технологий учета

Источник: составлено автором

Автор рассматривает преимущества использования аутсорсинга, подчеркивая, что это действенный инструмент, позволяющий повысить эффективность деятельности хозяйствующего субъекта в период реформирования и реструктуризации его деятельности.

В связи с нехваткой профессиональных бухгалтерских кадров на предприятиях в Республике Таджикистан развивается аутсорсинг бухгалтерских услуг. При этом, благодаря использованию зарубежного опыта в этой сфере рынка финансовых услуг, малому, среднему и крупному бизнесу стало проще достигать своих целей.

Представлен анализ этапов реформирования системы финансового учета в Республике Таджикистан в контексте адаптации к требованиям МСФО. Описаны институциональные меры, реализуемые с конца 1990-х годов и направленные на создание нормативной базы, в том числе: разработка национальных положений по бухгалтерскому учету, планов счетов, форм отчетности, методических рекомендаций.

Оценена роль государственных органов в реформировании системы бухгалтерского учета, в том числе деятельность Министерства финансов Республики Таджикистан по разработке нормативных документов и обеспечению контроля за их исполнением. Уделено внимание реализации мер по внедрению в учебные программы учреждений высшего и среднего профессионального образования дисциплин, соответствующих международным стандартам. Выявлены основные организационные и методологические проблемы, препятствующие полноценному внедрению МСФО, среди которых нехватка квалифицированных кадров, низкая цифровая готовность предприятий, слабая интеграция профессиональных бухгалтерских сообществ в регуляторные процессы.

На основании обобщенных выводов по этапам реформы, представленных в таблице 4, установлено, что процесс реформирования бухгалтерского учета в Республике Таджикистан является многоэтапным и сталкивается со многими проблемами.

Таблица 4. - Этапы и проблемы реформы системы бухгалтерского учета в Республике Таджикистан

Этап/ Проблема	Интерпретация	Действие/Решение	Проблема/ Трудность	Результаты
1	2	3	4	5
Начало реформ	Конец 1990-х, связан с внедрением МСФО	Принятие нормативных документов ПБУ 1/99, ПБУ 2/99, ПБУ 5/2001 и др.	Невозможность полного соответствия МСФО	Формирование нормативной базы бухгалтерского учета
Постановление № 428 (2002 год)	Решение о внедрении МСФО в Республике Таджикистан	Разработка новых национальных стандартов, плана счетов, методических указаний	Недостаточное внимание к реальному положению хозяйствующих субъектов и налоговому законодательству	Инициирование реформ и приведение в соответствие с международными стандартами
Роль Министерства финансов Республики Таджикистан	Ответственность Министерства финансов Республики Таджикистан за разработку нормативных документов и их реализацию	Разработка и внедрение нормативных документов, организация контроля за их реализацией	Неопределенность и слабая профессиональная подготовка сотрудников	Надзор и управление процессом реформирования
Образование и обучение сотрудников	Включение новых предметов по МСФО в учебную программу	Введение предметов «Финансовый учет», «Управленческий учет», «МСФО», «СБА» и др.	Низкий уровень профессиональной подготовки преподавателей и студентов в сфере МСФО, нехватка квалифицированных специалистов	Подготовка новых специалистов, но уровень их знаний и навыков недостаточен
План счетов бухгалтерского учета	Принятие нового плана счетов бухгалтерского учета и методических указаний по его применению	Утверждение нового плана счетов бухгалтерского учета в 2004 и 2011 годы	План счетов не в полной мере соответствует требованиям МСФО	Частичное решение проблемы, оставшееся несоответствие МСФО

Продолжение таблицы 4

1	2	3	4	5
Компьютеризация бухгалтерского учета	Внедрение программных пакетов, таких как «1С:Бухгалтерия»	Адаптация программного обеспечения для работы с МСФО	Неполное соответствие программного обеспечения условиям внедрения МСФО, проблемы с настройкой	Невозможность полного перехода на МСФО с существующим программным обеспечением
Общая экономическая ситуация	Влияние экономических условий на внедрение МСФО	Применение МСФО в нестабильной экономике	Невозможность применения некоторых принципов МСФО из-за экономической нестабильности	Проблемы с качеством и достоверностью финансовой отчетности, проблемы с раскрытием информации о связанных сторонах
Нормативные и законодательные проблемы	Проблема несовместимости национального законодательства с МСФО	Разработка новых законов и нормативных актов	Невозможность полного внедрения МСФО из-за различий между международными и национальными стандартами	Частичный прогресс, но необходимы дальнейшие законодательные изменения
Барьеры для бизнеса	Отсутствие должного внимания со стороны руководителей предприятий к реформам бухгалтерского учета	Разделение финансового учета, управленческого учета и налогового учета	Трудности в понимании и реализации реформ, отсутствие информации о преимуществах МСФО	Проблемы перехода на МСФО, частичный прогресс в соблюдении новых стандартов
Первый серьезный анализ результатов реформ (2011 год)	Принятие нового закона о бухгалтерском учете	Принятие Закона Республики Таджикистан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» в новой редакции	Новый план счетов не в полной мере соответствует требованиям МСФО.	Новый шаг в реформе, но остается много проблем

Источник: составлено автором

Подтверждено, что внедрение МСФО потребовало значительных усилий по созданию нормативной базы, обучению персонала, адаптации информационных систем и устранению экономических барьеров. Однако, несмотря на достигнутые результаты, многие проблемы остаются нерешенными, что подчеркивает необходимость дальнейших мер по адаптации национальной системы бухгалтерского учета к международным стандартам.

Проанализированы особенности использования бухгалтерских программ, в том числе 1С:Бухгалтерия, адаптированных к условиям Республики Таджикистан. Установлено, что заявленное соответствие данного программного обеспечения требованиям МСФО функционально не обеспечивается: отсутствует возможность автоматического формирования всех форм финансовой отчетности, даже невозможно составить оборотно-сальдовую ведомость по всем счетам. Отмечена необходимость дальнейшего совершенствования программного обеспечения с учетом особенностей национальной экономики и требований МСФО.

Обсуждаются проблемы нормативного регулирования бухгалтерского учета, в том числе недостаточная разработанность отраслевых рекомендаций, отсутствие методических и практических материалов по внедрению МСФО в конкретных отраслях экономики. Отмечена слабая координация деятельности Министерства финансов Республики Таджикистан с другими регулирующими органами, осуществляющими методологическое обеспечение отдельных отраслей.

Определены место и роль финансового учета в системе бухгалтерского учета хозяйствующих субъектов. Отмечено, что финансовый учет является основой деятельности других видов учета – управленческого учета и налогового учета. Подчеркивается, что, несмотря на

различия в целях и функциях, они тесно связаны и функционируют в рамках единой системы эффективного управления предприятием (таблица 5).

Таблица 5. – Соотношение видов учета в системе бухгалтерского учета хозяйствующего субъекта

Тип бухгалтерского учета	Основные цели и задачи	Основные пользователи информации	Образцы информации
Финансовый учет	Сбор, регистрация, систематизация финансовой информации, формирование финансовой отчетности	Внешние пользователи , внутренние пользователи	Бухгалтерский баланс, отчет о прибылях и убытках, отчет о движении денежных средств
Управленческий учет	Оценка текущей ситуации и планирование будущей деятельности, анализ эффективности деятельности	Руководство предприятия, менеджмент	Себестоимость, отчеты о производительности и, бюджеты
Налоговый учет	Определение базы налогообложения и составление налоговой отчетности	Налоговые органы	Налоговая декларация, отчет по налогу на доходы юридических лиц

Источник: составлено автором

Представленная таблица наглядно демонстрирует важность правильной организации финансового, управленческого и налогового учета в рамках единой системы бухгалтерского учета.

Финансовый учет вносит большой вклад в решение задач формирования финансовой информации о деятельности предприятия, его финансовом положении и финансовых результатах и во взаимодействии с другими видами учета способствует обеспечению выполнения основных и производных функций бухгалтерского учета (рисунки 5).



Рисунок 5. – Основные и производные функции бухгалтерского учета в системе управления предприятием

Источник: составлено автором

В четвертой главе - «Анализ применения международных стандартов финансовой отчетности в Республике Таджикистан» проведено практическое и аналитическое исследование по внедрению МСФО в Республике Таджикистан. Оценена реальная возможность внедрения международных стандартов в национальную учетную среду, выявлены мировые тенденции развития финансового учета на основе МСФО, указаны направления совершенствования бухгалтерского учета и финансовой отчетности в Республике Таджикистан в соответствии с международными требованиями.

На основе изучения содержания соответствующих стандартов выявлены общие проблемы и недостатки внедрения МСФО в национальные системы бухгалтерского учета (таблица 6).

Таблица 6. – Недостатки МСФО и их интерпретация

Недостаток	Интерпретация недостатка	Конкретный случай из МСФО
1. Низкое соответствие национальным особенностям	МСФО ориентированы на мировые рынки, которые могут не учитывать особенности законодательства и экономики страны.	МСФО (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности»: требует применения стандартов с момента перехода на МСФО, что может быть затруднительно для стран со своими собственными традициями и правилами бухгалтерского учета.
2. Высокие затраты на внедрение и соблюдение	Пересмотр и внедрение стандартов требуют значительных финансовых ресурсов, которые могут оказаться дорогостоящими для предприятий.	МСФО (IFRS) 8 «Операционные сегменты»: требует значительных инвестиций для выявления и отслеживания всех сегментов бизнеса, что может быть затруднительно для малых и средних предприятий.
3. Отсутствие ясности в определении некоторых понятий	МСФО могут оказаться запутанными и приводить к различным толкованиям.	МСФО (IFRS) 13 «Оценка справедливой стоимости»: термин «справедливая стоимость» может толковаться по-разному, что создает неоднозначность в отчетности.
4. Трудности в обеспечении сопоставимости	Разные предприятия могут использовать МСФО с разной степенью точности, что затрудняет сравнение финансовой отчетности.	МСФО (IFRS) 15 «Выручка по договорам с покупателями»: стандарт требует использования сложных методов признания выручки, которые могут быть реализованы по-разному в разных странах.
5. Различия в оценке активов и обязательств	МСФО фокусируются на использовании справедливой стоимости, которая может не отражать стабильность активов на нестабильных рынках.	МСФО (IFRS) 9 «Финансовые инструменты»: требует, чтобы финансовые активы оценивались по справедливой стоимости, что не всегда возможно в условиях нестабильных рынков.
6. Сложность применения стандартов к конкретным отраслям	МСФО могут не учитывать особенности некоторых отраслей, что затрудняет подготовку достоверной финансовой отчетности для предприятий этих отраслей.	МСФО (IFRS) 6 «Разведка и оценка ресурсов недр»: стандарт содержит ограниченные указания и рекомендации по учету затрат и активов в добывающих отраслях, что создает проблемы для точности отчетности.

Источник: составлено автором

Обсуждаемые проблемы и недостатки указывают на то, что внедрение МСФО в национальные системы бухгалтерского учета требует дальнейшей адаптации и учета местных условий. В этой связи рассмотрение и предложение путей их исправления является важным шагом в совершенствовании процесса внедрения МСФО в Республике Таджикистан.

В результате изучения финансовой отчетности некоторых субъектов публичного интереса [5], которые в соответствии с положениями статьи 24 Закона Республики Таджикистан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» обязаны публиковать свою годовую финансовую отчетность в средствах массовой информации (в том числе в сети Интернет) [2], было выявлено, что качество финансовой отчетности большинства таких предприятий является низким. По мнению автора, основной причиной низкого качества финансовой отчетности, наряду с недостаточными знаниями бухгалтеров и главных бухгалтеров, непониманием ими положений МСФО, является отсутствие необходимого контроля за качеством отчетности со стороны уполномоченного органа - Министерства финансов Республики Таджикистан. Отмечено, что сложность разработки системы контроля качества финансовой отчетности, подготовленной на основе МСФО, выражается также в том, что мировой опыт в этой области пока не выработал общеприемлемых подходов.

В диссертации проанализированы основные тенденции мирового развития финансового учета на основе МСФО, отражающие глобальные изменения подходов к подготовке и представлению финансовой информации. Установлено, что применение МСФО не только способствует стандартизации и сопоставимости отчетности, но и снижению информационных рисков для

инвесторов за счет повышения прозрачности и достоверности информации.

Выделены три основные группы проблем, связанных с мировыми тенденциями развития финансового учета в условиях внедрения МСФО: 1) унификация финансовой отчетности; 2) цифровизация учета и автоматизация отчетности; 3) акцент на корпоративной социальной ответственности и экологических показателей.

В диссертации даны конкретные рекомендации по решению каждой из этих проблем. Также подчеркивается, что в рамки трех основных проблем мирового развития финансового учета по МСФО, которые были рассмотрены, включены все остальные проблемы, которые возникают в каждой стране.

Разработаны предложения по реализации потенциала МСФО в Республике Таджикистан и определены следующие приоритетные направления: развитие нормативной и цифровой инфраструктуры, адаптация образовательных программ, активизация профессионального сообщества, внедрение механизмов оценки нефинансовых факторов. Подчеркивается, что успешная реализация данных мероприятий приведет к улучшению качества отчетности, повышению инвестиционной привлекательности, обеспечению интеграции национальной экономики в международное финансовое пространство.

Подтверждается, что внедрение МСФО в Республике Таджикистан является важным шагом на пути интеграции страны в мировую экономику и улучшения инвестиционного климата. Несмотря на имеющиеся проблемы, такие как недостаточная информированность бухгалтеров, трудности адаптации МСФО к национальным условиям, низкое качество отчетности, в стране имеются положительные примеры успешного внедрения данных

стандартов, которые свидетельствуют о возможности их полноценного внедрения в будущем.

В пятой главе - «Пути совершенствования системы финансового учета в условиях МСФО» представлены научно-практические рекомендации по совершенствованию системы финансового учета в Республике Таджикистан с учетом требований МСФО. Обоснован механизм формирования и реализации учетной политики хозяйствующих субъектов. Структура плана счетов представлена на основе принципов МСФО с акцентом на ее соответствие международным требованиям и национальным условиям. Рассмотрены направления развития системы внутреннего контроля как основного инструмента обеспечения достоверности, прозрачности и надежности финансовой отчетности.

Установлено, что процесс разработки учетной политики хозяйствующих субъектов включает несколько основных этапов. В первую очередь необходимо проанализировать существующую нормативно-правовую базу по бухгалтерскому учету, выявить ее отличия от МСФО, а также определить необходимость внесения изменений в учетную политику. Затем важным этапом является подготовка и повышение квалификации сотрудников, которые будут заниматься организацией и ведением финансового учета в соответствии с МСФО. В-третьих, хозяйствующие субъекты должны разработать учетную политику, учитывающую специфику их деятельности, а также требования международных стандартов и национального законодательства. Важным этапом этого процесса является внедрение учетной политики в бухгалтерский учет хозяйствующего субъекта и контроль ее реализации на предмет обеспечения ее актуальности. Эти этапы подробно описаны в таблице 7,

которая иллюстрирует последовательность и цель каждого этапа.

Таблица 7. – Основные этапы разработки учетной политики в условиях МСФО

Этап	Описание	Цель
1. Анализ нормативно-правовой базы	Выявление различий между национальными стандартами и МСФО	Определение необходимости изменения учетной политики
2. Обучение и повышение квалификации сотрудников	Проведение тренингов и образовательных программ для бухгалтеров	Обеспечение профессиональной подготовки сотрудников для работы с МСФО
3. Разработка учетной политики	Разработка нормативных документов по бухгалтерскому учету в соответствии с МСФО и национальным законодательством	Приведение внутренней учетной политики в соответствие с международными требованиями
4. Внедрение и мониторинг	Внедрение учетной политики в практику хозяйствующего субъекта	Обеспечение постоянного контроля за реализацией учетной политики и поддержание ее в актуальном состоянии

Источник: составлено автором

Выявлены угрозы и проблемы процесса внедрения учетной политики в соответствии с МСФО в Республике Таджикистан, которые могут быть связаны с законодательными, финансовыми, кадровыми, техническими и организационными аспектами (таблица 8). Успешная реализация учетной политики, ориентированной на МСФО, невозможна без решения этих вопросов.

Таблица 8. – Проблемы внедрения учетной политики в соответствии с МСФО и пути их решения

Проблема	Описание проблемы	Пути решения
Проблемы законодательства	- несоответствие национальных стандартов международным стандартам; - отсутствие четкой правовой базы для внедрения МСФО.	- совершенствование законодательства, гармонизация международных стандартов с учетом национальных особенностей; - разработка методических рекомендаций для предприятий.
Финансовые проблемы	- высокие затраты на внедрение МСФО, в том числе на программное обеспечение и обучение персонала; - увеличение стоимости аудиторских услуг; - риски для малого и среднего бизнеса.	- поощрение использования доступных средств и пространств обучения; - постепенный переход на МСФО.
Кадровые проблемы	- нехватка квалифицированных специалистов; - ограниченный доступ к программам обучения по МСФО; - высокая текучесть кадров.	- разработка обучающих программ и курсов; - сотрудничество с международными организациями по подготовке кадров; - система сертификации и повышения квалификации.
Технические проблемы	- необходимость обновления информационных систем и программного обеспечения; - требования по внедрению новых методологий бухгалтерского учета.	- внедрение средств автоматизации бухгалтерского учета; - разработка шаблонов и стандартных инструкций; - обучение сотрудников работе с новым программным обеспечением.
Организационные и культурные проблемы	- сопротивление изменениям со стороны сотрудников или руководства.	- обучение и мотивация сотрудников; - Разъясните необходимость перехода на МСФО посредством внутренней коммуникации и обучения

Источник: составлено автором

Как видно из таблицы 8, внедрение учетной политики в соответствии с МСФО в Республике Таджикистан требует комплексного подхода к решению многих проблем, связанных с обеспечением эффективного применения учетной политики экономических субъектов. Особое внимание уделено проблемам совершенствования плана счетов, так как одним из основных элементов учетной политики является план счетов. Отмечено, что МСФО не регламентируют порядок составления плана счетов и не предъявляют к экономическим субъектам какие-либо требований по его внедрению. Поэтому, предприятия могут разработать собственный рабочий план бухгалтерских счетов и внедрить его в свою систему бухгалтерского учета. Важно, чтобы план счетов соответствовал содержанию учетной политики предприятия.

Выявлены существенные недостатки в плане счетов. В связи с этим, в целях удобного и простого составления финансовой отчетности, а также успешного использования бухгалтерских программ, в диссертации представлена примерная структура (фрагмент) плана счетов бухгалтерского учета для коммерческих предприятий Республики Таджикистан. Данная структура плана счетов полностью соответствует требованиям по составлению отчета о финансовом положении в соответствии с МСФО, а также позволяет успешно внедрить ее во все существующие программные комплексы компьютерного учета.

Проблемы, связанные с организацией учетных процессов, нехватка квалифицированных специалистов, неполнота нормативных документов создают дополнительные риски, которые могут привести к искажению финансовых результатов. Факторы, которые могут привести к искажению финансовой отчетности, представлены в таблице 9.

Таблица 9. - Факторы, влияющие на достоверность финансовой отчетности и возникновение искажений

Омил	Тавсифи омил
Человеческий фвктор	Одним из основных факторов искажения отчетности является ошибка или халатность сотрудников бухгалтерии. Это может быть связано с недостаточной квалификацией, ошибками в применении стандартов бухгалтерского учета или неправильной интерпретацией информации. Ошибки могут быть незначительными или серьезными и влиять на содержание окончательного отчета.
Нечестность и мошенничество	Нечестность и мошенничество со стороны сотрудников предприятия или посторонних лиц, такие как манипулирование цифрами, сокрытие долгов или искусственное (намеренное) завышение доходов, приводят к искажению финансовой отчетности. Это, в свою очередь, может ввести в заблуждение инвесторов, владельцев бизнеса, а также должностных лиц государственных надзорных и регулирующих органов.
Ошибки в бухгалтерском учете	Неправильное применение принципов бухгалтерского учета, ошибки в классификации операций, недостатки в оформлении первичных документов могут исказить картину финансового положения предприятия. Подобные ошибки могут возникать как из-за человеческого фактора, так и из-за недостаточной автоматизации учетных процессов.
Недостаточный уровень контроля	Отсутствие или слабость системы внутреннего контроля, а также недостаточное внимание к проверкам и анализу финансовых операций приводят к риску искажения данных. В условиях Республики Таджикистан данная проблема приобретает особую актуальность, поскольку до сих пор не разработана полноценная система контроля и аудита, что приводит к возникновению дополнительных рисков.
Проблемы автоматизации	Использование устаревшего бухгалтерского программного обеспечения, а также отсутствие комплексных инструментов автоматизации учетных процессов могут привести к ошибкам в расчетах и вводе данных в регистры учета. Эффективные системы автоматизации могут значительно снизить вероятность ошибок и повысить точность отчетных данных.
Недостаточная прозрачность процессов	Отсутствие четких процедур и стандартов составления финансовой отчетности, а также ограниченный доступ к информации и нечеткое ее представление могут создавать условия для искажения показателей отчетности. Это влияет на прозрачность и точность отчетности, что может привести к недовольству внешних пользователей информации, включая инвесторов и кредиторов.

Источник: составлено автором

Эти факторы необходимо учитывать при формировании и контроле финансовой отчетности предприятия. В этой связи, в диссертации подтверждена необходимость создания системы внутреннего контроля в экономических субъектах. Подтверждено также, что разработка системы внутреннего контроля на основе МСФО играет ключевую роль в обеспечении достоверности финансовой отчетности и ее соответствия международным стандартам.

Разумеется, прежде чем финансовая отчетность будет представлена пользователям, она проходит независимую внешнюю проверку (беспристрастный аудит). Прохождение обязательного внешнего аудита является обязательным для субъектов публичного интереса и иных субъектов в случаях, предусмотренных нормативными правовыми актами, что вытекает из положений статьи 8 Закона Республики Таджикистан «Об аудиторской деятельности» [3].

Однако, независимый внешний аудит не дает полной гарантии того, что содержащая в финансовой отчетности информация не была искажена. Поэтому до этапа подготовки отчетности для того, чтобы она соответствовала требованиям МСФО, на предприятиях должны быть внедрены эффективные методы проверки состояния бухгалтерского учета, гарантирующие того, что при осуществлении хозяйственных операций были соблюдены требования действующего законодательства, а также положения соответствующих стандартов, что обеспечивает достоверность информации, которая будет представлена в финансовую отчетность. Важнейшими инструментами такой проверки являются системы внутреннего контроля и аудита, которые играют ключевую роль в оценке эффективности работы системы бухгалтерского учета. Важно, чтобы при реализации функций внутреннего

контроля и аудита использовались современные цифровые технологии и автоматизированные системы.

ВЫВОДЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ

Основные научные результаты диссертации

В результате исследования сформулированы теоретические положения, методические подходы и практические рекомендации, направленные на совершенствование методологии и практики создания национальной системы финансового учета в условиях глобальных экономических изменений. Наиболее важные выводы, сделанные по результатам исследования, включают в себя следующее:

1. В предложенном нами определении бухгалтерского учета он описывается как сложная информационная система. Поэтому трудности изучения бухгалтерского учета связаны как со сложностью самой системы, так и с ее информационным содержанием. То есть бухгалтерский учет – это информационная система, которая обеспечивает необходимую информацию для управления экономическим субъектом, подготовки управленческих решений. Национальная система бухгалтерского учета – это система национальных стандартов, которая обеспечивает получение и использование достаточной информации для принятия управленческих решений. Национальные стандарты бухгалтерского учета определяют требования к методам и практике ведения бухгалтерского учета, в том числе по учету амортизации, оценки активов и обязательств, налоговому учету и другим аспектам бухгалтерского учета. Национальные стандарты являются обязательными для применения на всей территории страны, а их положения определяются в результате принятия законов, постановлений Правительства Республики Таджикистан и нормативных правовых актов [11-А; 15-А; 17-А; 18-А; 40-А; 43-А].

2. Экономическая глобализация оказывает существенное влияние на национальные системы бухгалтерского учета и финансовой отчетности, требуя их гармонизации с международными стандартами. Это необходимо для обеспечения сопоставимости финансовой отчетности хозяйствующих субъектов и их эффективного функционирования на международных рынках. В развивающихся странах, в том числе в Республике Таджикистан, система бухгалтерского учета зачастую не отражает реальной экономической ситуации, а внедрение МСФО сталкивается с трудностями, связанными с нехваткой квалифицированных кадров и несовершенством методологической базы. Процесс интеграции систем бухгалтерского учета в мировую практику бухгалтерского учета и финансовой отчетности требует учета культурных и экономических особенностей каждой страны, что обуславливает необходимость использования единых стандартов, но требует адаптации этих стандартов для каждой национальной системы. [11-А; 12-А; 15-А; 17-А; 18-А; 29-А; 34-А; 40-А; 42-А; 47-А].

3. Исламская модель бухгалтерского учета имеет глубокие исторические корни и оказала значительное влияние на развитие практики бухгалтерского учета. Сегодня этот подход особенно актуален в условиях экономической глобализации, поскольку фокусируется на этических и социальных аспектах финансовых операций. Внедрение исламских финансовых услуг, таких как исламские банки, уже набирает популярность в Республике Таджикистан, что открывает новые перспективы для адаптации исламского бухгалтерского учета к национальной системе. Однако для дальнейшего расширения исламского подхода необходимо реализовать меры по повышению финансовой грамотности и внедрить

данную модель в традиционную систему бухгалтерского учета [7-А; 17-А; 26-А; 43-А; 46-А].

4. Эволюция методологических подходов к созданию национальных систем бухгалтерского учета демонстрирует сложность и многогранность процессов, связанных с глобализацией, развитием финансовых рынков и цифровизацией экономики. На основе анализа национальных и международных систем бухгалтерского учета можно выделить основные этапы перехода от традиционных методов учета к более современным подходам, таким как внедрение МСФО. Основные тенденции смещения приоритетов в бухгалтерской отчетности, такие как усиление акцента на отчетность о движении денежных средств и переход к интегрированным моделям учета, отражают основные изменения в экономических отношениях и потребности пользователей финансовой отчетности. Кроме того, подчеркивается необходимость адаптации национальной системы бухгалтерского учета к международным стандартам с учетом экономических и социальных реалий страны [18-А; 40-А; 42-А; 47-А].

5. Совершенствование нормативно-правовой базы бухгалтерского учета должно осуществляться на основе внедрения МСФО с учетом национальных экономических условий, требующих разработки принципов и методов бухгалтерского учета. Для этого необходимо разработать единые стандарты бухгалтерского учета, адаптированные к специфике национального бизнеса, усилить роль профессиональных бухгалтерских организаций в разработке методических рекомендаций, внедрить цифровые технологии для автоматизации учетных процессов. Важным направлением реформирования национальной системы бухгалтерского учета является совершенствование принципов бухгалтерского учета,

обеспечивающих достоверность, сопоставимость и прозрачность финансовой информации, а также методов учета, учитывающих современные экономические реалии и требования мировых рынков [1-А; 2-А; 3-А; 8-А; 30-А; 40-А; 49-А].

6. Современная система бухгалтерского учета является важным инструментом эффективного управления хозяйствующими субъектами, обеспечивая сбор и обработку информации о финансово-хозяйственной деятельности предприятия и способствуя принятию обоснованных управленческих решений. В условиях глобализации и цифровизации экономики Республики Таджикистан особое внимание следует уделить совершенствованию системы бухгалтерского учета, повышению его достоверности и оперативности, что необходимо для успешного сотрудничества с зарубежными партнерами и привлечения инвестиций. Внедрение МСФО и переход на более современные подходы к организации бухгалтерского учета имеют стратегическое значение для развития национальной экономики и улучшения связей с мировым рынком [1-А; 7-А; 8-А; 9-А; 16-А; 20-А; 31-А; 39-А; 41-А; 49-А].

7. Реформа системы бухгалтерского учета в Республике Таджикистан началась в конце 1990-х годов, однако результаты внедрения МСФО на предприятиях недостаточны. Основными проблемами являются неполнота нормативных документов, их несоответствие требованиям МСФО, а также недостаточный учет специфики национальной экономики и законодательства. Недостаточная подготовка сотрудников и отсутствие у них достаточных профессиональных навыков также стали серьезным препятствием для успешного внедрения МСФО. Система бухгалтерского образования не готовит специалистов, способных в полной мере работать с

международными стандартами. Трудности внедрения МСФО связаны также с отсутствием необходимой нормативной базы, а также с отсутствием методических материалов, соответствующих международным стандартам. Эти проблемы еще больше усугубляются отсутствием методических указаний по ведению бухгалтерского учета в отдельных отраслях экономики. Неготовность руководителей предприятий и бухгалтеров к переходу на МСФО, а также противодействие налоговых органов ограничивают потенциал реформ [8-А; 9-А; 21-А; 25-А; 29-А; 38-А; 48-А; 50-А].

8. Финансовый учет в системе бухгалтерского учета хозяйствующих субъектов трактуется как система сбора и хранения информации и финансовых показателей, с помощью которой обеспечивается бухгалтерское оформление, регистрация и регулирование хозяйственных операций, формирование финансовой отчетности. Финансовый учет охватывает как внутреннюю деятельность экономического субъекта, так и его взаимоотношения с субъектами внешней экономической среды и государственными органами, а формируемая в его рамках информация используется как внутренними, так и внешними пользователями при оценке финансового состояния и финансовых результатов деятельности и принятии управленческих решений. Особое внимание следует уделять правильной организации взаимодействия трех видов учета - финансового, управленческого и налогового учета, что обеспечивает достижение целей формирования достоверной финансовой информации, контроля за соблюдением законодательства и повышения общей эффективности предпринимательской деятельности. В конечном итоге правильно организованная система учета является основой успешной работы предприятия в

современных условиях рыночной экономики [19-А; 20-А; 24-А; 25-А; 30-А; 32-А; 48-А].

9. Внедрение МСФО в Республике Таджикистан сталкивается с рядом проблем, основными из которых являются низкий уровень знаний практикующих бухгалтеров и несоответствие национальных нормативных документов международным стандартам. Это ограничивает эффективность использования международных стандартов на предприятиях. Одной из серьезных проблем является отсутствие доступа к оригинальным экземплярам МСФО, т.е. доступа в смысле незнания английского языка, что ухудшает качество перевода и адаптации стандартов для таджикских бухгалтеров. Перевод с русского языка может внести несоответствия, затрудняющие практическое применение стандартов. Также наблюдается недостаточная согласованность МСФО с национальными условиями и экономической реальностью, что приводит к трудностям в практической реализации стандартов в реальных условиях Республики Таджикистан. Контроль качества финансовой отчетности, подготовленной в соответствии с МСФО, слаб, о чем свидетельствует низкое качество финансовой отчетности ряда крупных предприятий и несоответствие ее нормативным и законодательным требованиям [10-А; 14-А; 21-А; 24-А; 29-А; 50-А].

10. В условиях глобализации экономики и тенденции к международной интеграции разработка и внедрение учетной политики хозяйствующих субъектов с учетом требований МСФО играет ключевую роль в обеспечении прозрачности и эффективности финансового учета. Для этого необходимо внедрение системного подхода, включающего не только анализ существующей нормативной базы и ее соответствия МСФО, но и создание детальных процедур, направленных на интеграцию новых стандартов с практикой бухгалтерского учета. Важным

аспектом является реализация мероприятий по обучению специалистов, что позволит обеспечить подготовку высококвалифицированных бухгалтеров и аудиторов, способных эффективно работать в среде МСФО. Современная учетная политика должна быть адаптирована к меняющимся международным требованиям, которые требуют регулярного обновления методик и процедур бухгалтерского учета, а также подготовки финансовой отчетности. Изменения в нормативной базе и практике бухгалтерского учета повысят уровень доверия инвесторов и государственных органов, улучшат условия экономической интеграции на международной арене [2-А; 4-А; 14-А; 19-А; 22-А; 23-А; 48-А].

11. Совершенствование плана счетов в соответствии с МСФО требует комплексного подхода, обеспечивающего точность, сопоставимость и полноту финансовой отчетности. Полный переход на международные стандарты требует адаптации плана счетов бухгалтерского учета с учетом новых требований, таких как учет финансовых инструментов, оценка активов по справедливой стоимости, внедрение новых концепций и подходов к признанию доходов и обязательств. Важно, что новый план счетов обеспечивал гибкость и позволял учитывать специфику как международного, так и национального учета. Следует также обратить внимание на необходимость пересмотра методик бухгалтерского учета, что требует активного участия бухгалтеров и аудиторских организаций в разработке новых руководств и рекомендаций по внедрению этих изменений. В практике бухгалтерского учета внедрение нового, адаптированного плана счетов не только повышает качество отчетности, но и ускоряет процессы выхода хозяйствующих субъектов на международные финансовые рынки [3-А; 4-А; 24-А; 25-А; 30-А; 38-А; 48-А].

12. Развитие и совершенствование системы внутреннего контроля играет решающую роль в обеспечении достоверности финансовой отчетности, подготовленной в соответствии с МСФО. В условиях глобализации и меняющихся рыночных условий необходимо внедрение многоуровневой системы контроля, учитывающей все аспекты финансовой деятельности и позволяющей предотвращать как случайные ошибки, так и преднамеренные искажения. Для этого требуется пересмотр существующих бизнес-процессов, усиление функций аудита и ревизии, а также создание новых механизмов для быстрого выявления и устранения отклонений от стандартов и процедур. Важным аспектом является четкое разделение обязанностей между сотрудниками и создание прозрачных механизмов анализа и контроля рисков, что особенно важно для обеспечения доверия инвесторов и партнеров. Приведение внутреннего контроля в соответствие с требованиями МСФО повышает качество финансовой информации и обеспечивает ее соответствие международным стандартам, что способствует улучшению финансового климата на уровне страны и предприятия [5-А; 6-А; 10-А; 27-А; 28-А; 33-А; 35-А; 36-А; 37-А; 44-А; 45-А; 51-А].

Рекомендации по практическому использованию результатов

1. Мы представляем собственный подход к классификации национальных систем бухгалтерского учета, в основу которого положены уровень экономической глобализации страны и степень соответствия МСФО, а также институциональные и экономические характеристики системы бухгалтерского учета, включая наличие профессиональных бухгалтерских организаций, уровень нормативного регулирования, кадровый состав, историко-культурные особенности.

2. Необходимо продолжить внедрение международных стандартов в систему бухгалтерского учета в Республике Таджикистан, уделив особое внимание подготовке профессиональных бухгалтеров, что обеспечит эффективное внедрение МСФО и повысит доверие иностранных инвесторов. Важно совершенствовать методическое обеспечение бухгалтерского учета не только в целях налогообложения, но и путем разработки новых подходов и методических рекомендаций, ориентированных на рыночную конъюнктуру и интересы собственников.

3. Глобализация, эволюция методологических подходов и влияние культурных традиций, в том числе исламских принципов, требуют детального анализа и адаптации национальных систем бухгалтерского учета для обеспечения их соответствия международным стандартам и особенностям местной экономики.

4. Предложенная модель классификации стран по уровню интеграции в мировую экономику и подходам к внедрению МСФО позволит более точно оценить потребности страны и оптимизировать процесс внедрения международных стандартов. Предприятия Республики Таджикистан могут повысить свою инвестиционную привлекательность за счет внедрения международных стандартов. Научно-исследовательским учреждениям следует продолжить изучение процессов эволюции бухгалтерского учета с целью разработки новых рекомендаций. Рекомендуются разработать и внедрить единые национальные стандарты бухгалтерского учета на основе принципов МСФО с учетом экономических особенностей Республики Таджикистан.

5. В Республике Таджикистан необходимо активизировать реформирование бухгалтерского учета, усовершенствовать нормативно-правовую базу, внедрить передовые технологии, повысить квалификацию

специалистов. Эти меры позволят создать эффективную систему бухгалтерского учета, отвечающую современным требованиям и способствующую развитию экономики страны.

6. Внедрение эффективных методов бухгалтерского учета, включая аутсорсинг бухгалтерских услуг, имеет стратегическое значение для повышения операционной эффективности и сокращения расходов, обеспечивая при этом большую гибкость в адаптации к меняющимся экономическим условиям и международным требованиям. Аутсорсинг требует тщательной оценки рисков и выгод, а также выбора квалифицированных партнеров, хорошо разбирающихся в тонкостях МСФО.

7. Учитывая требования МСФО и особенности национального законодательства, необходимо внести изменения в нормативные правовые акты, а также гармонизировать налоговое, банковское и таможенное законодательство с международными стандартами в целях обеспечения их соответствия финансовой отчетности. Важно продолжить процесс повышения квалификации бухгалтеров и аудиторов, а также разработку специализированных курсов по практическому внедрению МСФО. Образовательным учреждениям следует усилить преподавание международных стандартов и предоставить студентам возможность работать с реальным бухгалтерским программным обеспечением. Необходимо разработать методические рекомендации для конкретных секторов экономики и внедрить программное обеспечение, соответствующее МСФО. Необходимо усилить контроль за соблюдением нормативных требований и повысить качество финансовой отчетности на всех уровнях.

8. Для эффективной деятельности хозяйствующего субъекта необходимо развивать интеграцию бухгалтерского, управленческого и налогового учета,

обеспечивая их взаимодействие в рамках единой учетной системы. Важно своевременное и качественное ведение всех трех видов учета, что позволяет не только достоверно отражать финансовые результаты и налоговые обязательства, но и принимать обоснованные управленческие решения. Внедрение контроля за соблюдением требований нормативных актов и совершенствование учетных процессов на основе современных информационных технологий является одним из наиболее эффективных способов совершенствования бухгалтерского учета.

9. Необходимо реализовать программы профессиональной подготовки, организовать курсы повышения квалификации и языковую подготовку бухгалтеров, работающих с оригиналами МСФО. Также, рекомендуется внедрить систему контроля качества финансовой отчетности, в том числе усилить ответственность за соблюдение МСФО для бухгалтеров и аудиторов, а также для организаций, ответственных за их внедрение.

10. Современная учетная политика должна быть адаптирована к меняющимся международным требованиям, которые требуют регулярного обновления методологий и процедур бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности. Изменения в нормативной базе и практике бухгалтерского учета повышают уровень доверия инвесторов и государственных органов, улучшают условия экономической интеграции на международной арене.

11. Следует обратить внимание на необходимость пересмотра методологий бухгалтерского учета, что требует активного участия бухгалтеров и аудиторских организаций в разработке новых методических рекомендаций по внедрению этих изменений. Внедрение в практику

бухгалтерского учета нового, адаптированного плана счетов позволит не только повысить качество отчетности, но и ускорить процессы выхода хозяйствующих субъектов на международные финансовые рынки.

12. Необходимо разработать и внедрить системы мониторинга рисков, учитывающие специфические угрозы финансовой отчетности в условиях глобализации и международной экономической интеграции. Внедрение инновационных информационных технологий имеет важное значение для совершенствования обработки финансовой информации, повышения уровня контроля за соблюдением процедур бухгалтерского учета на всех уровнях управления предприятием, обеспечения регулярной актуализации системы внутреннего контроля в соответствии с требованиями МСФО. Это повышает доверие инвесторов и внешних партнеров к финансовой отчетности и помогает снизить финансовые риски.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Паёми Президенти Чумхурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 21 декабри соли 2021 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://www.president.tj/event/missives/24850>

2. Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-баҳисобирии-муҳосибӣ-ва-ҳисоботи-молиявӣ>

3. Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-фаъолияти-аудиторӣ>

4. Михалкевич, А.П. Развитие национальной системы бухгалтерского учета и отчетности в условиях глобализации экономических отношений [Текст] / А.П. Михалкевич // Бухгалтерский учет и анализ. – 2013. - № 11 (203). – С. 3-7

5. Ҳисоботи мониторинги фаъолияти корхонаҳои азими давлатӣ [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://moliya.tj/Documents/Index/311>

2. СПИСОК НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ

А. Монографии

[1-А]. Каримов, Б.Х. Современное состояние бухгалтерского учета в Республике Таджикистан [Текст] / Б.Х. Каримов, М.Б. Каримиён. – Душанбе: ИПС, 2019. – 390 с.

Б. Публикации в рецензируемых научных изданиях Республики Таджикистан

[2-А]. Каримов, Б.Х. Особенности учета скидок и возврата проданных товаров в современных условиях [Текст] / Б.Х. Каримов, Н.А. Ойев // Вестник Таджикского национального университета. Серия: социально-экономических и общественных наук. – 2020. – № 6. - С. 11-16

[3-А]. Каримов, Б.Ҳ. Масъалаҳои эътирофкунии даромади корхонаи тичоратӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, М.Б. Каримиён // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2020. – № 1 (30). - С. 47-53

[4-А]. Каримов, Б.Х. Составление плана счетов бухгалтерского учета на основе МСФО [Текст] / Б.Х. Каримов, М.Б. Каримиён // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – № 7. - С. 76-83

[5-А]. Каримов, Б.Ҳ. Рушди назорати дохилӣ чун воситаҳои баландбардории самаранокӣ ва сифати хизматрасониҳои аудиторӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, З.Т. Гуломов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2020. – № 3 (32). – С. 71-76

[6-А]. Каримов, Б.Ҳ. Ҳамкории аудитор бо дигар шахсон барои гирифтани шаҳодатҳои аудиторӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Р.С. Тоҳирова // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2020. – № 4-1 (33). – С. 56-61

[7-А]. Каримов, Б.Ҳ. Пайдоиш ва рушди баҳисобгирии муҳосибӣ дар олами ислом [Матн] / Қ.Х. Хушвахтзода, Б.Ҳ. Каримов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. – № 10. – Қисми 2. – С. 66-71

[8-А]. Каримов, Б.Х. Особенности отражения скидок в бухгалтерском учете предприятия продавца [Текст] / Б.Х. Каримов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2021. – № 1. – С. 38-44

[9-А]. Каримов, Б.Ҳ. Баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақамикунонии иқтисодиёт [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2021. – № 3 (37). – С. 115-119

[10-А]. Каримов, Б.Ҳ. Баландбардории сифат ва самаранокии хизматрасониҳои аудиторӣ: истифодаи таҷрибаи байналмилалӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, З.Т. Гуломов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2021. – № 3-2. – С. 47-54

[11-А]. Каримов, Б.Ҳ. Таъсири ҷаҳонишавӣ ба рушди низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2021. – № 4. – С. 169-179

[12-A]. Каримов, Б.Х. Развитие системы бухгалтерского учета в условиях глобализации [Текст] / Б.Х. Каримов, Г.Т. Кодирова // Государственное управление. – 2021. - № 3 (52). – С. 38-49

[13-A]. Каримов, Б.Х. Таҳлили раванди ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Х. Каримов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2022. – № 3 (42). - С. 23-34

[14-A]. Каримов, Б.Х. Хусусиятҳои баҳисобгирӣ ва аудити дохилии андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ [Матн] / Б.Х. Каримов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2022. - № 8. – С. 121-130

[15-A]. Каримов, Б.Х. Таҳаввули низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва мушкилоти таснифи онҳо [Матн] / Б.Х. Каримов // Идоракунии давлатӣ. – 2022. - № 4/1 (57). – С. 158-168

[16-A]. Каримов, Б.Х. Ҷанбаҳои амалии рушди аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ [Матн] / Б.Х. Каримов, Б.А. Нуров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2022. - № 11. – С. 136-143

[17-A]. Каримов, Б.Х. Иной взгляд на историю бухгалтерского учета [Текст] / Б.Х. Каримов // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. 2024. - № 1 (51). – С. 118-125

[18-A]. Каримов, Б.Х. Равишҳои методологии бунёдшавии низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ [Матн] / Б.Х. Каримов // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. - № 2(41). - С. 15-21

[19-A]. Каримов, Б.Х. Робитаи намудҳои баҳисобгирӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодӣ [Матн] / Б.Х. Каримов // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. - № 4(43). - С. 84-92

[20-A]. Каримов, Б.Х. Формирование системы бухгалтерского учета и организация бухгалтерской работы в экономических субъектах [Текст] / Б.Х. Каримов, М.Б. Каримиён // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – 2024. – № 3 (53). – С. 150-156

[21-A]. Каримов, Б.Х. Таҳлили ташхисии вазъи корбурди СБХМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Х. Каримов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2024. – № 4-2. – С. 85-96

[22-A]. Каримов, Б.Х. Тенденции мирового развития финансового учета на основе МСФО [Текст] / Б.Х. Каримов // Идоракунии давлатӣ. – 2025. – № 1 (73). – С. 31-41

[23-A]. Каримов, Б.Х. Механизм разработки и внедрения учетной политики экономических субъектов в условиях МСФО [Текст] / Б.Х. Каримов // Сияние науки. – 2025. – № 1 (05) – С. 257-264

В. Публикации в других изданиях

[24-A]. Каримов, Б.Х. Особенности учета уставного капитала в обществах с ограниченной ответственностью [Текст] / Б.Х. Каримов, Т.А. Ибрагимов, Н.Н. Баротов // Проблемы бухгалтерского учета, анализа и аудита на коммерческих предприятиях. Материалы республиканской научно-практической конференции (Душанбе, 30 марта 2019 года). – Душанбе: ИПС, 2019. – 174 с., с. 15-21

[25-A]. Каримов, Б.Х. Баҳисобгирии пардохти рухсатиҳои кормандон [Матн] / Б.Х. Каримов, Б.Х. Одинаев, И.Х. Шарипов // Равандҳои муосири муносибатҳои пулию қарзӣ ва таъсири онҳо ба рушди иқтисодиёт. Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (Душанбе, 15 феввали соли 2020). – Душанбе: ДССХ, 2020. – 312 с., с. 149-152

[26-A]. Каримов, Б.Х. Баҳисобгирӣ дар олами Ислом [Матн] / Б.Х. Каримов // Баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёт. Маводи

конференсияи ҷумхуриявӣ илмӣ-амалӣ (Душанбе, 28 март соли 2020). – Душанбе: ДССХ, 2020. – 260 с., с. 11-17

[27-А]. Каримов, Б.Ҳ. Омодагии касбии аудиторҳо чун омили баландбардории самаранокӣ ва сифати хизматрасониҳои аудиторӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Рушди фанҳои дақиқ – омили муҳими таъмини саноатикунони босуръат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конфронси донишқадавии илмӣ-назариявӣ устодону донишҷӯён (Душанбе, 23-24 апрели соли 2020). – Душанбе: ДССХ, 2020. – 356 с., с. 346-352

[28-А]. Каримов, Б.Ҳ. Баҳодиҳии самаранокии иқтисодии хизматрасониҳои аудиторӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, З.Т. Ғуломов // Такмили муносибатҳои молиявӣ-қарзӣ дар рушди иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конфронси илмӣ-амалии ҷумхуриявӣ (Душанбе, 7 декабри соли 2020). – Душанбе: ДССХ, 2020. – 300 с., с. 167-171

[29-А]. Каримов, Б.Ҳ. Баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақамикунони иқтисодиёт [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Э.Қ. Миршарипов // Вазъи муосир ва дурнамои рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумхуриявӣ (ш. Душанбе, 27 март соли 2021). – Душанбе: ДССХ, 2021. – 324 с., с. 26-29

[30-А]. Каримов, Б.Ҳ. Тартиби баҳисобгирии маблағҳои тахтихисоботӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Масъалаҳои рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, менеҷмент ва фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ (н. Рашт, 29 майи соли 2021). – Рашт: ДОТ дар н. Рашт, 2021. – 196 с., с. 3-8

[31-А]. Каримов, Б.Ҳ. Мукамалгардони раванди татбиқи аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ ва аудиторӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Б.А. Нуоров // Рушди

баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 26 март соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 276 с., с. 13-17

[32-А]. Каримов, Б.Ҳ. Рушди низоми баҳисобгирии идоракунӣ ва таҳлили масрафҳо дар муҳити инноватсионии истеҳсолоти бофандагӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Л.Ю. Алиева // Рушди баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 26 март соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 276 с., с. 27-33

[33-А]. Каримов, Б.Ҳ. Тартиби гузаронидани аудити дохилии воситаҳои асосӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, М.Б. Каримиён // Рушди баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 26 март соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 276 с., с. 63-72

[34-А]. Каримов, Б.Ҳ. Рушди низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Самтҳои асосии таъмини саноатикунони босуръати иқтисодиёт дар пасманзари ҳадафҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конференсияи донишгоҳии илмӣ-назариявии устодону донишҷӯён (Душанбе, 29-30 апрели соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 679 с., с. 102-107

[35-А]. Каримов, Б.Ҳ. Масъалаи арзёбии хавф дар аудити дохилӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Такмили муносибатҳои молиявӣ-қарзӣ ҳамчун заминаи амалисозии ҳадафи чоруми миллӣ – саноатикунони босуръати мамлакат. Маводи конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ (ш. Душанбе, 28 майи соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 300 с., с. 55-61

[36-А]. Каримов, Б.Ҳ. Танзимкунии аудити дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Э.Қ.

Миршарипов // Рушди баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ ва саноатикунории босуръати кишвар. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ (н. Рашт, 28 майи соли 2022). – Рашт: ДОТ дар н. Рашт, 2022. – 208 с., с. 3-7

[37-А]. Каримов, Б.Ҳ. Методикаи аудити дохилии баҳисобгирии андозҳо [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Иқтисодиёт, молия, ҳисобгирӣ, таҳлил ва аудит: афзалиятҳои рушди стратегӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ. Маводи конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ бахшида ба 80 солагии арбоби илм ва техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор Уроқов Д.У. (Душанбе, 21-23 майи соли 2022). – Душанбе: матбааи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2022. – 890 с., с. 496-501

[38-А]. Каримов, Б.Ҳ. Вазъи корбурди технологияҳои компютерӣ ва ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Самтҳои стратегии рушди соҳибқории инноватсионӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ. Маводи конфронси байналмилалӣ илмӣ-амалӣ (Душанбе, 25 ноябри соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 602 с., с. 174-178

[39-А]. Каримов, Б.Ҳ. Шароити ташаккули аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Б.А. Нурув // Самтҳои стратегии рушди соҳибқории инноватсионӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ. Маводи конфронси байналмилалӣ илмӣ-амалӣ (Душанбе, 25 ноябри соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – 602 с., с. 511-516

[40-А]. Каримов, Б.Ҳ. Низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақамикунории иқтисодиёт [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, У.С. Асрорзода // Масъалаҳои мубрами баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар шароити муосир / Маводи конференсияи илмӣ-

амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 28 март соли 2023). – Душанбе: ДБССТ, 2023. – 275 с., с. 3-6

[41-А]. Каримов, Б.Ҳ. Ташкили баҳисобирии муҳосибӣ дар шароити аутсорсинг [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, Ф.Ш. Саломов, Б.А. Нуров // Масъалаҳои муҳраи баҳисобирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар шароити муосир / Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 28 март соли 2023). – Душанбе: ДБССТ, 2023. – 275 с., с. 77-80

[42-А]. Каримов, Б.Х. Влияние процессов глобализации и цифровизации на национальную систему бухгалтерского учета [Текст] / Б.Х. Каримов // Экономика, бизнес, инновации: сборник статей XXII Международной научно-практической конференции (г. Пенза, 15 апреля 2023 года). – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение» (ИП Гуляев Г.Ю.). – 2023. – 200 с., с. 51-54

[43-А]. Каримов, Б.Ҳ. Назаре ба таърихи баҳисобирии муҳосибии исломӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Рушди системаи идоракунии инноватсияҳо дар корхонаҳои саноатӣ. Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ бахшида ба эълон гардидани «Солҳои рушди саноат 2022-2026» (ш. Кӯлоб, 21 октябри соли 2023). – Кӯлоб: СИ «Курбонов Сорбон», 2023 – 324 с., с. 101-107

[44-А]. Каримов, Б.Х. Практические аспекты формирования внутреннего контроля в субъектах предпринимательства Республики Таджикистан [Текст] / Б.Х. Каримов // Экономика предприятий, регионов, стран: актуальные вопросы и современные аспекты: сборник статей XII Международной научно-практической конференции (г. Пенза, 5 декабря 2023 года). – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение» (ИП Гуляев Г.Ю.). – 2023. – 116 с. – С. 39-43

[45-А]. Каримов, Б.Ҳ. Асосҳои танзимкунии аудити дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Ҳ. Каримов,

Э.Қ. Миршарипов // Паёми Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2023. - № 4 (16). – С. 200-206

[46-А]. Каримов, Б.Х. Взгляд на историю исламского бухгалтерского учета [Текст] / Б.Х. Каримов // Экономика, финансы и управление: актуальные вопросы теории и практики. Сборник статей V Международной научно-практической конференции (Пенза, 15 декабря 2023 года). - Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение» (ИП Гуляев Г.Ю.). – 2023. – 144 с. – С. 77-81

[47-А]. Каримов, Б.Х. Исследование национальных систем бухгалтерского учета [Текст] / Б.Х. Каримов // Экономика в теории и на практике: актуальные вопросы и современные аспекты. Сборник статей XIX Международной научно-практической конференции (г. Пенза, 25 августа 2024 года). - Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение» (ИП Гуляев Г.Ю.). – 2024. - С. 35-38

[48-А]. Каримов, Б.Ҳ. Баҳисобгирии муҳосиби даромад дар шароити стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов // Масъалаҳои мубрами баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити иқтисодӣ рақамӣ ва саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ (ш. Душанбе, 9 ноябри соли 2024). – Душанбе: ДБССТ, 2024. – 387 с., с. 25-30

[49-А]. Каримов, Б.Ҳ. Ташаккули низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва ташкили кори муҳосибот дар субъектҳои иқтисодӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, М.Б. Каримӣён // Масъалаҳои мубрами баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити иқтисодӣ рақамӣ ва саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ (ш. Душанбе, 9 ноябри соли 2024). – Душанбе: ДБССХ, 2024. – С. 127-134

[50-А]. Каримов, Б.Х. Возможности использования международных стандартов финансовой отчетности в Республике Таджикистан [Текст] / Б.Х. Каримов, М.Б. Каримиён, М.Б. Каримиён // Интернаука: научный журнал. - 2024. - № 46 (363). – Часть 4. – С. 53-56

[51-А]. Каримов, Б.Х. Рушди низомҳои миллии баҳисобгирӣ муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ иқтисодӣ [Матн] / Б.Х. Каримов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2024. - № 2 (2). – С. 162-175

[52-А]. Каримов, Б.Х. Развитие внутреннего контроля для обеспечения достоверности финансовой отчетности и снижения рисков ее искажения [Текст] / Б.Х. Каримов // Актуальные вопросы современной науки. Сборник статей XX Международной научно-практической конференции (г. Пенза, 10 марта 2025 года). - Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение» (ИП Гуляев Г.Ю.). – 2025. - С. 100-105

АННОТАТСИЯ

**ба диссертатсияи Каримов Баҳодур Ҳасанович дар мавзун
«Методология ва амалияи бунёдшавии низоми миллии
баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ»**

Калимаҳои калидӣ: ҷаҳонишавии иқтисодӣ, методология, баҳисобгирии муҳосибӣ, баҳисобгирии молиявӣ, ислоҳот, СБҲМ, иттилооти молиявии қиёспазир, ҷамоҳангсозӣ, баҳисобгирии идорақунӣ, баҳисобгирии андоз, рақамиқунонӣ, нармафзор.

Мақсади асосии рисолаи илмӣ. Мақсади таҳқиқот таҳияи ҷанбаҳои методологӣ ва тавсияҳои амалӣ оид ба бунёдсозӣ ва тақмили низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ бо назардошти муқаррароти СБҲМ ва хусусиятҳои иқтисодиёти миллии мебошад.

Усулҳои таҳқиқот. Дар таҳқиқот усулҳои таҳлили иқтисодӣ, таҳлили қиёсӣ, таҳҳис ва амсиласозӣ, усулҳои амалии арзёбии қоршиносӣ, таҳлили муҳтаво, қурсиш, мусоҳиба истифода мешаванд.

Натиҷаҳои бадастомада ва нағвоғҳои илмӣ таҳқиқот ин ҷиҳатқоро дар бар меғиранд: фаҳмиши нағви баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамаҷун як низоми мураққаби иттилоотӣ; асоснок қардани зарурати рағиши ҷамаҷонибаи ислоҳоти баҳисобгирии муҳосибӣ бо дарназардошти ҳама рушди таъриҳии низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳама тамаюлҳои муосири рақамиқунонӣ ва ҷаҳонишавӣ; пешниҳоди рағиши нағви мутобиққардони баҳисобгирии муҳосибӣ бо стандартҳои байналмилали бо назардошти хусусиятҳои миллии; пешниҳоди рағиши нағви ташкили ҳадамоти муҳосибӣ, аз ҷумла истифодаи аутсорсинғи муҳосибӣ; таҳияи амсилаи ҳамағири баҳисобгирии молиявӣ, баҳисобгирии идорақунӣ ва баҳисобгирии андоз, ки ба таъсиси низоми яғона ва муассири баҳисобгирии муҳосибӣ дар қорқона мусоидат меқунад; тавсияҳо оид ба тақмили рағанди мутобиққозии СБҲМ бо дарназардошти хусусиятҳои қонунғузори миллии ва вағъи иқтисодии мамақат.

Тавсияҳои оид ба истифодаи натиҷаҳо. Муқаррароти нағарияғии диссертатсия дар рушди методология ва амалияи баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ саҳми муҳим меғузоранд.

Соҳаи истифодаи натиҷаҳо. Тавсияҳои дар диссертатсия пешниҳодшуда метағонанд барои тақмили баҳисобгирии молиявӣ дар қорқонаҳои баҳши хусусӣ ва давлатӣ, инҷунин дар рағанди таълими бақалавр ва мағистрҳои ихтисосҳои муҳосибӣ ва молиявӣ истифода шаванд.

АННОТАЦИЯ

**к диссертации Каримова Баходура Хасановича на тему
«Методология и практика создания национальной системы
финансового учета в условиях экономической глобализации»**

Ключевые слова: экономическая глобализация, методология, бухгалтерский учет, финансовый учет, реформа, МСФО, сопоставимая финансовая информация, гармонизация, управленческий учет, налоговый учет, цифровизация, программное обеспечение.

Основная цель научной диссертации. Целью исследования является разработка методических аспектов и практических рекомендаций по созданию и совершенствованию национальной системы финансового учета в условиях экономической глобализации с учетом положений МСФО и особенностей национальной экономики.

Методы исследования. В исследовании используются методы системного подхода, экономического анализа, сравнительного анализа, диагностики и моделирования, практические методы экспертной оценки, контент-анализа, опроса, интервьюирования.

Достиженные результаты и научная новизна исследования включают следующие аспекты: новое понимание бухгалтерского учета как сложной информационной системы; обоснование необходимости комплексного подхода к реформированию бухгалтерского учета, учитывающего как историческое развитие систем бухгалтерского учета, так и современные тенденции цифровизации и глобализации; предложение нового подхода к адаптации бухгалтерского учета к международным стандартам с учетом национальных особенностей; предложение нового подхода к организации бухгалтерской службы, в том числе с использованием бухгалтерского аутсорсинга; разработка модели интеграции финансового, управленческого и налогового учета, которая будет способствовать созданию единой и эффективной системы учета на предприятии; рекомендации по совершенствованию процесса адаптации МСФО с учетом особенностей национального законодательства и экономической ситуации в стране.

Рекомендации по использованию результатов. Теоретические положения диссертации вносят важный вклад в развитие методологии и практики финансового учета в условиях глобализации.

Область применения результатов. Рекомендации, представленные в диссертации, могут быть использованы для совершенствования финансового учета на предприятиях частного и государственного секторов, а также в процессе преподавания бакалавриата и магистратуры по бухгалтерскому учету и финансам.

ANNOTATION

**to the dissertation of Karimov Bakhodur Khasanovich on the topic
«Methodology and practice of creating a national financial accounting
system in the context of economic globalization»**

Keywords: economic globalization, methodology, accounting, financial accounting, reform, IFRS, comparable financial information, harmonization, management accounting, tax accounting, digitalization, software.

The main objective of the scientific dissertation. The purpose of the study is to develop methodological aspects and practical recommendations for the creation and improvement of a national financial accounting system in the context of economic globalization, taking into account the provisions of IFRS and the characteristics of the national economy.

Research methods. The study uses methods of a systems approach, economic analysis, comparative analysis, diagnostics and modeling, practical methods of expert assessment, content analysis, survey, and interviewing.

The achieved results and scientific novelty of the study include the following aspects: a new understanding of accounting as a complex information system; justification of the need for an integrated approach to reforming accounting, taking into account both the historical development of accounting systems and modern trends in digitalization and globalization; proposal of a new approach to the adaptation of accounting to international standards taking into account national characteristics; proposal of a new approach to the organization of the accounting service, including the use of accounting outsourcing; development of a model for the integration of financial, management and tax accounting, which will contribute to the creation of a unified and effective accounting system at the enterprise; recommendations for improving the process of adapting IFRS taking into account the characteristics of national legislation and the economic situation in the country.

Recommendations for the use of results. The theoretical provisions of the dissertation make an important contribution to the development of the methodology and practice of financial accounting in the context of globalization.

Scope of application of results. The recommendations presented in the dissertation can be used to improve financial accounting at private and public sector enterprises, as well as in the process of teaching bachelor's and master's degrees in accounting and finance.

